Fra

Frederiksborg Amt

ÅRBOG 1976
FREDERIKSBORG AMTS
HISTORISKE SAMFUND

FRA
FREDERIKSBORG AMT

Billedet på forsiden er en fotografisk gengivelse af et litografi fra Em. Bærentzens og Co.s litografiske Institut i København, tegnet og litograferet af Fr. W. Alexander Nay (1822–1883), der kom til Danmark fra Tyskland, hvor han var født i Magdeburg. Han arbejdede her i landet til ca. 1860, hvorefter han drog til Stockholm, hvor han døde. Billedet er dateret til 1855 og formentlig udgivet som løsblad. Som omtalt i afsnittet »Uheld og rygter« averterede en boghandler i Helsingør i januar 1856 med et prospekt af rådhuset til en pris af 5 mark; det han være Nays billede.

Det er et smukt, gennemarbejdet billede, hvori Nay nøjagtig gør rede ikke blot for det vigtigste, nemlig rådhuset, men også for de øvrige bygninger. Yderst til højre ses købmand Ellahs ejendom med den endnu bevarede kikkenborg på taget. Bygningen er nu anneks til rådhuset. De to statelige huse på rådhusets anden side er i vore dage nedrevet og erstattet af bankbygningen. Man ser gadegaslygterne, som netop da var indført i Helsingør. Kunstneren har nænsomt befolket gadebilledet med to- og firbenede væsener. – Foto i Det kgl. Bibliotek.

Bagsidebilledet er en gengivelse af den ene af de to gamle medaljoner fra 1574, nemlig den med kong Frederik den Andens våben. – Foto i Helsingør byhistoriske Arkiv.

FRA

FREDERIKSBORG AMT

ÅRBOG 1976

FREDERIKSBORG AMTS HISTORISKE SAMFUND
HILLERØD
1976

FORORD

Som en hyldest til Helsingør, der i 1976 har fejret et 550-års byjubilæum, skønt byen er meget ældre, har Frederiksborg amts historiske Samfund ønsket at sige til lykke med en årbog om det centrale hus i byen.

Ingen by i amtet har afgivet så meget stof til vore årbøgers artikler, men heller inden anden by her har en så lang og righoldig historie. Næsten ene blandt danske købstæder er der fra byens administration bevaret et omfattende materiale, der rækker helt tilbage til 1300-tallets begyndelse. Dette stof har gang på gang tiltrukket historieskrivere; derfor har vore årbøger gennem de 70 år, Amtssamfundet har bestået, bragt mange artikler med emner fra Helsingør. Vi håber, at vore læsere tilgiver, at Helsingørs jubilæum har ført til, at årbogen igen bringer en helsingørhistorie.

Skriftudvalget.

Udgivet af Frederiksborg Amts historiske Samfund ved skriftudvalget: Henning Henningsen, Ole Jellingsø, H. Ring og Torben Topsøe-Jensen.

ISBN 87 87415 08 9

Sat med Garamond i Helsingør Maskinsætteri og trykt i C. Nordlundes Bogtrykkeri, Hillerød, v. Claus Bondesen. Klicheerne er udført i F. Hendriksens Eftf. Reproduktions Atelier, Kbh.

INDHOLD

HELSINGØRS RÅDHUS *af H. Ring*

Indledning 7
Det gamle rådhus 8
Torv, byting og rådhus 11
Fængselsvæsenet 13
Stænderforsamlingernes stilling til fængselsvæsenet... 14
Helsingør rådhus med arrester 16
Arrestsagen begynder, men trækker ud 18
Foreløbig betænkning 20
Et helt nyt rådhus? 21
Nye oplysninger kræves 25
Crone bliver byfoged og politimester... 26
De overordnede myndigheders stilling 27
Arkitekten 29
Seidelin og Crone 31
Komitéens endelige forslag 34
Byggeriets finansiering 48
Første skatteydermøde 48
Byggeriet indledes 49
Midlertidige lokaler 53
Tårnet nedrives 53
Hele det gamle rådhus nedrives. Nyt lån 54
Andet skatteydermøde 58
Mindetavle m. m. 61
Komitéen og arkitekten 62
Midlertidig arrestordning 63
Bygningens opvarmning 64
Uheld og rygter 68
Vurderinger af bygningen 69
Det nye rådhus 71
Arrestbygningen 75
Rådhuset tages i brug 75
Regnskabet 76
Stutningstanker 82
Noter 84
Foreningsmeddelelser 86

Vindfløjen på rådhusets tårnspir er overført fra det gamle rådhus ligesom rosetterne over tårnporten. Den ses tydeligt på stikket fra ca. 1830 (fig. 1). Den fortæller selv, at den er lavet i 1747. Spiret er ikke mere skiferdækket, men er nu tækket med kobber. – Foto Arne Magnussen, Helsingør.

HELSINGØRS RÅDHUS

INDLEDNING

En beretning om en bygnings tilblivelse for 125 år siden synes måske lidt overflødig. Dykker man ned i forudsætningerne derfor, bliver det efterhånden klart, at det ikke var så ligetil, som man kunne tro, at få den rejst. Får man gennem kilderne kontakt med menneskene og deres motiver, bliver det mere spændende. Og ser man endelig på følgerne, kan det blive »dramatisk«.

Helsingørs rådhus er på flere måder en bemærkelsesværdig bygning, ikke kun et tilfældigt hus. Hvorfor det kan siges, vil forhåbentlig fremgå af de følgende sider. Det står med sit fundament endnu fast forankret i middelalderen, da det kun var en lille by, der havde sit styre her. Det har set byen vokse til en af landets betydeligste. Placeret var det i byens centrum og i en af rigets vigtigste byer, vel den i senmiddelalderen og senere mest kendte danske by i Europa, hvor skibene måtte standse og betale sundtold, hvorfra landets konger hentede store indtægter. Her modtog bystyrelsen kongen og andre vigtige personer, her festede man for dem og sig selv.

Det nuværende så byens sidste storhedstid under Sundtolden og katastrofen, da denne ophørte. Her samledes da den kommunale ledelse for sammen med borgerne at anråbe højere magter om hjælp i byens nød. Det har også hørt og set, hvorledes Helsingør alligevel overlevede og udviklede sig til den by, den er i dag.

Men rådhuset er også i sin nuværende skikkelse mere bemærkelsesværdig, da det er en af de allerførste, måske den første offentlige bygning i nygotisk stil, og ligeledes en af de første med moderne opvarmningsmetode; dets arrestbygning var, da det blev taget i brug, landets mest moderne. Det vender vi alt sammen tilbage til.

Vi springer nu ca. 150 år tilbage i tiden og hører, hvad nogle dengang mente om byens daværende rådhus.

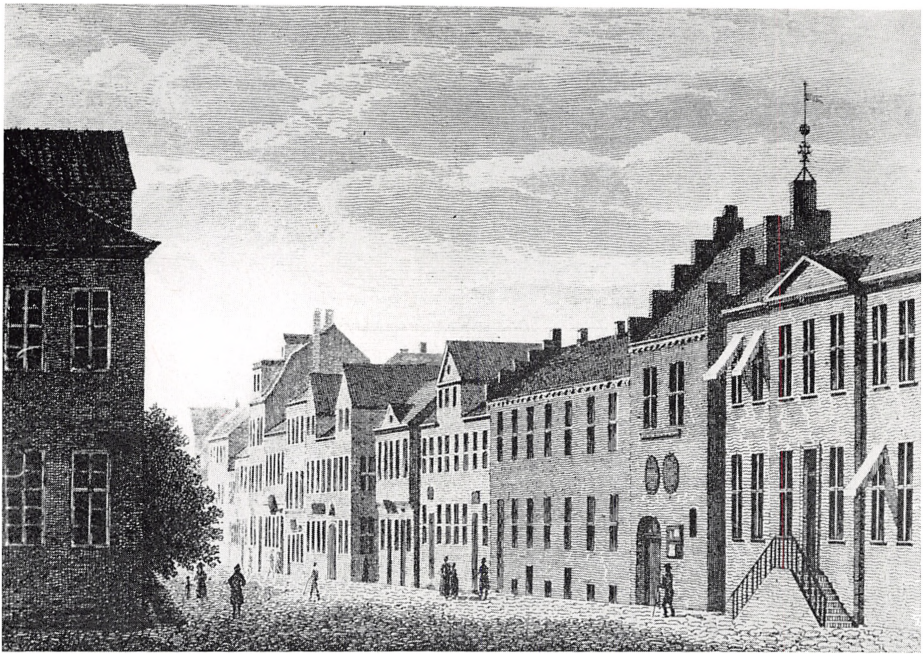

Fig. 1. Det gamle rådhus set fra Stengade. Over porten de to rosetter fra 1574. Stik af S. H. Petersen (1788–1860) fra ca. 1830. Bygningen yderst til højre med stentrappen tilhørte købmand Ellah. Billedet er ikke videre autentisk, f. eks. er alle vinduer i husrækken ens, og dimensionerne er fortegnede. Sml. det med omslagsbilledet.

DET GAMLE RÅDHUS

»Stadens Raadhuus er en temmelig uanseelig Bygning, der ligger paa Steengaden, og tager sig saa meget mindre ud, som den staaer i Rad med de andre Huse, og ikke ligger paa noget Torv . . .« Således beskrives byens rådhus i 1840.[1]) Denne beskrivelse er endda ikke nær så hård som en, vi har fra 1793. Heri siges: »Byens Raadhuus er ikke alene forfalden og i meget slet Tilstand, men endog langtfra stort nok til det Brug, Byen bør kunde gjøre af den. Arrestkamrene, eller Hullerne, mangle ikke alene det, som Sikkerhed kræver, men ogsaa det, som Menneskekjærlighed fordrer«.[2]) Går vi frem til 1860, kan vi i en omtale af byens nye råd- og arresthus finde følgende udtryk: Helsingørs Raadhus er en sand Prydelse for Byen.[3])

Mellem den første udtalelse og den sidste ligger 20 år. I alle disse år talte man i kommunalbestyrelsen om at nybygge arresterne og rådhuset; men først i midten af 1850'erne var man i gang med selve byggearbejdet. Og forud for dets iværksættelse i 1853 var gået mange og lange forhandlinger.

Det rådhus, som i 1840 blev beskrevet som en uanselig bygning, må stamme fra middelalderen. Ganske vist siger helsingørhistorikeren Laurits Pedersen, at det var opført i begyndelsen af 1560'erne.[4]) Der havde da været brand på rådhuset, og L. Pedersen siger, at man ikke ved, om det hele gik til, men der tales om »et nyt rådhus«, tilsyneladende større end før. Branden må have været begrænset, for hvis rådhuset i 1560'ernes begyndelse var helt udbrændt, ville der ikke være bevaret så meget af byens gamle arkiv; der findes endnu 56 dokumenter fra 1308 til 1561, og de blev opbevaret på rådhuset. Der er heller ikke i regnskaberne fra 1560'erne anført større summer vedr. rådhuset, alt i alt er det mindre beløb, der anvendes efter branden. Hvis vi ser på munkestenene, som er genbrugt, da det nuværende rådhus blev opført i 1850'erne, er de middelalderlige (28 x 13 x 8 cm) og mange sortbrændte, netop som man lavede dem i middelalderen. Det tyder alt sammen på, at den efter branden istandsatte bygning i virkeligheden er byens oprindelige rådhus, vel fra 1400-tallet. Herpå tyder også dets uanselighed. Og havde det været et helt nyopført rådhus fra Frederik den Andens tid, ville man vel også have brugt den tids mursten og stil, men det i 1850'erne nedrevne rådhus var jo i gotisk stil og ikke en renæssancebygning. Det er dette istandsatte rådhus, som byen gjorde brug af i de næste 300 år, til det afløstes af det nuværende, men i det store og hele var det nok ca. 450 år, da det blev nedrevet.

Præcis hvornår man har bygget det første rådhus, vides ikke, men de fleste danske købstæder opførte rådhuse i 1400-tallet. De var små, men der skulle heller ikke foregå så meget; bytinget (domstolen) holdtes et andet sted i byen under åben himmel.

Man har fra 1736 en beskrivelse af rådhuset fra 1560'erne, der fortæller,[5]) at det var 51 alen langt og 12½ bredt (d.v.s. godt 32 m langt og 7,90 m bredt) med kælder under hele bygnngen. Som billedet viser, var det en to-etagers bygning med to kamtakkede gavle mod øst (til højre) og vest samt en tredie skillerumsgavl, hvorved der i øst fremkom et lavt tårn. Kom man ind i porten, var der til højre en fangekælder og til venstre, i hovedbygningens stueetage, et slutteri (arrester). I samme etage var mod vest boliger for underfogeden og en rådhustjener samt byskriverens residens.

Til næste etage kom man op ad en udvendig overdækket trætrappe på rådhusets bagside (nord). Her oppe var der over porten rådhussalen, dernæst arkiv til opbevaring af byens dokumenter, derefter en stor sal og helt mod vest ud mod Stengade et værelse til »de 16 borgeres samling« (byrådet) og mod nord et arrestkammer.

Fig. 2. Udsnit af kort over Helsingør og omegn 1697–98. Midt i kortet ses Sct. Olai kirke, torvet fra Sct. Annagade til Bjergegade og rådhuset ud til Stengade og torvet. – Gengivet efter Laurits Pedersen I bd. s. 113.

I den vestlige del af rådhusgården lå en 16-fags en-etages bindingsværksbygning, der rummede resten af byskriverens residens og kontor.

Der boede altså flere familier på rådhuset. En del af kældrene var udlejede lejligheder og desuden rum, som torvekoner lejede for kort tid til opbevaring af deres varer. Hernede fandtes også »et vinfad til en hemmelighed« for fangerne. I det lave tårn hang stormklokken, der brugtes, når der var fare på færde eller andre grunde til at sammenkalde borgerne.

Rådhuset havde i tidens løb været rammen om mange større og mindre begivenheder, festlige som sørgelige.[6]) Tit gik det voldsomt til, så der måtte repareres bagefter. I 1585 ødelagde engelske skuespillere et plankeværk i gården, og 1587 var borde og bænke brudt itu under »Anders Greens bryllup«. Landets konger har holdt møder her med fremmede gesandter. Ingen konge var knyttet så nær til rådhuset og byen som Frederik den Anden. Han havde givet byen flere privilegier og rettigheder, bygget Kronborg til værn og skænket nye jorder. I taknemmelighed lod man i 1574 hans og dronning Sofies våben hugge i sten og opsætte over rådhusporten; arbejdet blev udført af den kendte stenhugger Gert v. Groningen, der da arbejdede på Kronborg.

Når der skulle være fest, var pladsen for trang i selve rådhuset. Derfor byggede man i 1573 et nyt bindingsværkshus i to etager i rådhusgården med en sal øverst, Madherberget blev det kaldt. Det var udstyret med redskaber og service til store gilder, her kunne man bespise konger og fremmede i den pyntede sal. Denne kunne borgerne også leje til bryllup o. l.

TORV, BYTING OG RÅDHUS

Lad os et øjeblik se lidt på den allerførst omtalte beskrivelse af rådhusets beliggenhed, hvori der blev sagt, at det ikke ligger på noget torv, et synspunkt, som også i 1840'rne blev trukket frem, da man talte om at nybygge.

I »Helsingør i Sundtoldstiden« siger Laurits Pedersen: I byen samledes de to veje fra nord (Esrum- og Søborgvejen) i Nørregade eller det nørre Herrestræde (nu Sct. Annagade) og de to fra syd (den gamle Strandvej fra København og den gamle Gurrevej) i det søndre Herrestræde eller Stengaden. Hvor de to herrestræder mødtes, var byens brændpunkt. Her lå rådhuset, mod nord bag dette torvet, og øst for torvet sognekirken (Sct. Olai).[7])

Rådhuset lå altså ved et torv, men ikke som i mange andre byer frit og dominerende torvet. Dette Helsingørs gamle oprindelige torv var et lukket torv, der, som byplanen fra 1697–98 viser,[8]) gik fra Sct. Annagade til Bjergegade. Man har tilsyneladende meget praktisk lagt rådhuset, så man kunne gå ind i det både fra Stengade og fra torvet. På et kort over byen fra 1803[9]) kan man se, at torvet som sådan er opdelt og solgt, men kun delvis bebygget. Endnu i dag har det tydelig torvekarakter trods bebyggelsen: arrest- og tinghus og bankbygningen ud til Bjergegade. Og domkirken går stadig ind i det gamle system.

Denne beliggenhed af kirke og rådhus ved et lukket torv, hvilket fremtvang indgange til rådhuset fra gade og torv, må være skabt efter overlæg i middelalderen, måske efter tradition. Der findes flere eksempler fra middelalderbyer, f. eks. havde Lübecks rådhus en lignende dobbeltindgang, og her lå kirken ved det lukkede torv. Enten er der i middelalderens Helsingør opstået et marked ved Sct. Olai, eller også er kirken lagt der (fra ca. 1200), fordi der allerede var et marked, og så er det første rådhus også blevet placeret der.

I den tidligere omtalte beskrivelse fra 1736 af rådhuset står der også, at der her findes »en stue, hvor ting holdes«. Men endnu i Christian den Femtes Danske Lov (1683) hedder det, at byting skal holdes under åben himmel og ikke på rådstuen. Indtil 1565 lå Helsingørs gamle byting eller retterting, hvor Stjernegade 14 nu er; Stjernegade kaldtes Tingstræde, senere Gammel Tingstræde. Derefter blev det flyttet til en plads i den nuværende Sudergades sydlige del midt mellem Stjernegade og Bjergegade.[10]) På bytinget fældedes dom, og henrettelser blev undertiden foretaget her. Bytinget var en åben plads, ikke særlig stor, den var brolagt og indhegnet med stakit, hvori der var to porte, der kunne låses. Midt på pladsen lå de fire tingstokke, 16 alen lange, og dannede en kreds. Herpå sad byfogeden og nævningene, mens anklagede og vidner stod indenfor stokkene. Enhver havde lov til at komme, når der var ting, men man måtte ikke sidde ned.[11]) Det er dette byting, som i begyndelsen af det 18. årh. har en stue i rådhuset.

FÆNGSELSVÆSENET

Når Helsingør fik et nyt rådhus i 1850'erne, var den primære årsag ikke den, at man ønskede at bygge et nyt. Nej, grunden var en helt anden, i det mindste var det et andet formål, der førte til nybygningen.

Fra 1550'erne findes oplysninger, som tyder på en frihedsberøvelse som offentlig straf, men først senere (i 1600-tallet) laves egentlige fængsler. I købstæderne havde man helt fra slutningen af 13. årh. haft arrester, hvor tyven kunne holdes fangen indtil tingdagen, men straffesteder var de ikke dengang, det blev de først senere, og kun for kortere frihedsstraffe. Deres tilstand var primitiv og slet til formålet, anbragt som de var i kældre eller tårne.[12])

I slutningen af det 18. årh. bredte sig i landets højere kredse en forståelse for de ulykkelige mennesker, der havnede i arresterne. Englænderen John Howard besøgte 1781 de fleste stater i Europa, også Danmark, for at undersøge fængslernes tilstand.[13]) Hvad han oplevede var for ham og andre filantroper rædselsfuldt. Arresternes tilstand, rummenes ringe størrelse, mangelen på senge og sengetøj, de elendige sanitære forhold og forplejningens utilstrækkelighed, alt førte til en demoralisering, vi vist ikke forestiller os. Det må erindres, at hele arrestvæsenet var den enkelte kommunes sag, der var intet tilsyn fra oven. Hvor meget der blev gjort for at indføre forbedringer afhang helt af de stedlige myndigheder.

Howards besøg førte til, at der nu taltes om at anskaffe madrasser til arrestanternes leje, men først med forordningen af 5. april 1793 kom man med almindelige regler om arresternes indretning. Ti år senere (4. oktober 1803) gentages påbudene, særlig for madrassernes vedkommende. I de følgende år kom der regler for tøjvask, afsondring af unge fra grove, ældre forbrydere o.s.v. Kommunernes økonomiske evne har mange steder hindret, at de fordrede forbedringer blev iværksat. Indberetninger fra alle dele af landet taler om små og usle arrester, om afskyelige underjordiske fængsler, »som aldrig burde bruges«. Endnu i 1786, altså efter reformtankernes fremkomst, indrettes der nogle steder nye fængsler helt af den gamle tids ringe standard. I små arrester var tit anbragt fem eller flere fanger. Latrinerne, der tømtes hver anden eller tredie dag efter årstiden, spredte allevegne en forfærdelig

stank. Små vinduer eller slet og ret huller i muren og ingen opvarmning førte i den kolde tid til, at fangerne tilbragte hele tiden på de elendige lejer, der tit måtte tjene til seng for to. Til forplejning fik fangerne et brød og 6–8 skilling daglig, som de købte mad for af arrestforvareren, men instruks for ham fandtes ikke, alt var overladt til hans forgodtbefindende og gode vilje eller glubskhed. Sådan omtales forholdene endnu i 1830'rne.

Som eksempel på de nye reformtankers fremgang kan nævnes, at i 1841 konfirmeredes fundatsen for et legat på 15.000 rbdl. oprettet af kammerherre Jens Benzon på Fyn til opførelse af nye, velindrettede varetægtsfængsler til afløsning af de i byens rådhus værende arrester. Alle tiders humane tanker på fængselsvæsenets område kommer til udtryk i fundatsens ordlyd både med hensyn til enkeltceller, opvarmning, inventar, renlighed o.s.v.

Den liberale avis »Fædrelandet« taler i 1840 om, at »vore kommunikationsmidler, vort fængselsvæsen o.s.v. trænger til reformer«, men samtidig udtales tillid til den nye konges (Christian den Ottende) sparevilje.

STÆNDERFORSAMLINGERNES STILLING TIL FÆNGSELSVÆSENET

1838 havde J. P. With, der havde praktiske erfaringer som retsbetjent, i Viborg stænderforsamling stillet forslag om forbedret indretning af landets fængsler.[14]) »Når et ungt menneske, der for et fejltrin blev indsat i arresten, daglig er i selskab i flere måneder med udskudet af menneskeslægten, bevirker det hans totale moralske fordærvelse«, og »så gavnlige og hensigtsmæssige fængselsstraffe i princippet er, så skadelige bliver de i praksis«. Men som så ofte sejrede hos nørrejyderne det økonomiske synspunkt: man afviste med 22 stemmer mod 20 sagens behandling.

Det gik heldigvis bedre i Roskilde stænderforsamling, da Helsingørs borgmester J. A. Stenfeldt forelagde et forslag om fængslernes bedre indretning af by- og herredsfoged Bülow i Storehedinge, og hvor desuden han og højesteretsadvokat Salicath hver for sig stillede et selvstændigt forslag i samme retning. Trods indvendinger fra flere om de store offentlige byrder vedtog stænderne med 39 stemmer mod 26 at indgive et andragende, der henstillede til Hans Majestæt at lade samtlige varetægtsarresters nuværende tilstand undersøge og derefter eventuelt træffe foranstaltninger til en istandsættelse af dem.

Fig. 3. Borgmester Jakob August Stenfeldt (tidl. Mariboe) (1783–1858), døbt jøde. Byfoged i Helsingør 1813–1820 og borgmester s. st. 1820–1848. Stænderdeputeret 1835–1848, først valgt i Helsingør, siden kongevalgt. 1817 blev han justitsråd og 1846 »virkelig« etatsråd. – Maleri på Helsingør rådhus.

Som følge heraf, men især fordi professor C. N. David som interesseret privatmand øvede indflydelse til sagens fremme, blev der ved kgl. resolution af 8. april 1840 nedsat en kommission til reform af fængselsvæsenet. Allerede året efter, i 1841, kom en forordning, der påbød cellesystemets indførelse ved alle ny- og tilbygninger af og til arresthuse, men såvel Roskilde som Viborg stænderforsamling gik imod nye skatter i den anledning og forlangte, at udgifterne ved opførelse af nye straffeanstalter blev afholdt af finansernes konto for ekstraordinære udgifter. Desuden skulle man efter deres mening indskrænke sig til kun at opføre de uomgængelig nødvendige fængsler. Det var ved denne som ved andre humanitære reformer afgjort den enevældige regering, der havde førerskabet, mens folkets repræsentanter lod sig holde tilbage af rent økonomiske hensyn.

HELSINGØR RÅDHUS MED ARRESTER

I Helsingør Byhistoriske Arkiv findes en tegning fra 1839: »Grundtegning af Helsingøers Raadhus med det deriværende Arrestlocale«, står der med skønskrift. Det er en tegning af stueetagen i det gamle rådhus med gård og tilbygning. Der findes ingen plan af den øverste etage eller af kælderen. Der er sikkert heller ikke dengang lavet mere end den nævnte grundtegning, fordi formålet vel kun har været at få et overblik af arresterne m. v. og ikke af de øvrige rum i bygningen. Tegningen er uden tvivl lavet i forbindelse med den omtalte undersøgelse af landets arrester, som netop Helsingørs borgmester J. A. Stenfeldt så varmt gik ind for i Roskilde stænderforsamling i 1838.

Af tegningen fremgår det, at der fandtes 8 arrester i rådhusets stueetage (nummereret 1–6; 7 og 8 findes i porten til højre) samt en borgerarrest i bindingsværkstilbygningen på rådhusets vestre bagside. Den sidst nævnte arrest er vel den såkaldte »ærlige arrest«, der benyttes til byens borgere, den der i beskrivelsen fra 1736 lå på første sal. Ser vi på de 8 almindelige arrester er der ikke angivet opvarmningsmuligheder, det er der derimod i borgerarresten. Der var en ovn på gangen udenfor de seks arrester, men den har nok mest været til glæde for arrestforvareren; de to portarrester (7 og 8) kan i hvert fald ikke have haft nogen gavn af ovnen. Resten af stueetagen mod vest er optaget af arrestforvarerens lejlighed, der bestod af gang, køkken og et værelse, og »brandstuen«. Den har ikke hørt til hans lejlighed. Hvem har brugt den? Man kaldte før i tiden en varmestue for soldater en brandstue, men til dem kan den ikke være, så den må have været bestemt for andre, der trængte til varme, eller også er det en forlængst glemt betegnelse, der er blevet gentaget her. Som vi hører om senere, da man havde lavet planer om rådhusets ombygning, vidste man heller ikke, hvad en brandstue skulle bruges til, men den var med på tegningen.

Af tegningen ser man endvidere, at resten af tilbygningen i gården var »Bopæl for en Raadstuebetjent«. I den yderste nordlige del lå et tørveskur og ind mod rådhusgården et »Locum«. I gårdens nordlige del fandtes et skur til

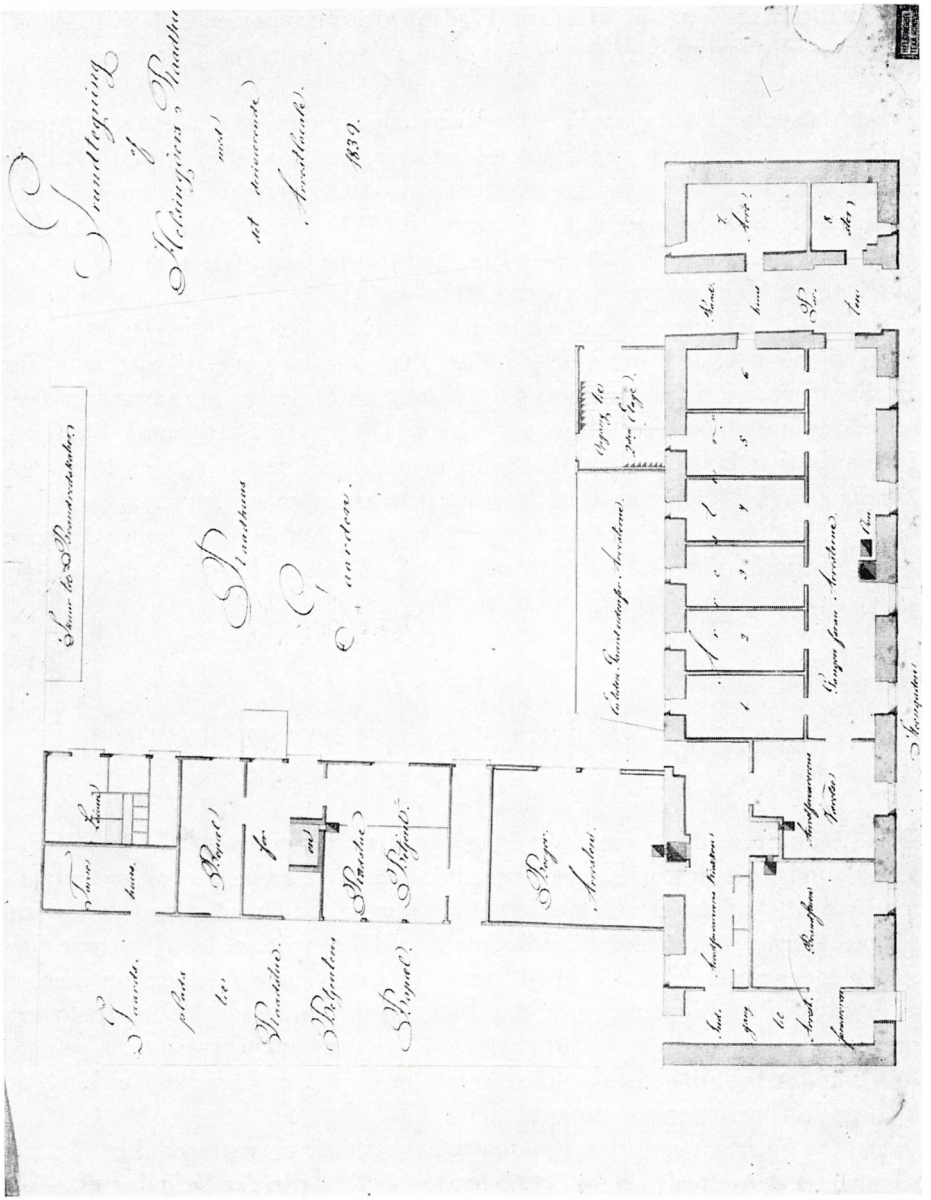

Fig. 4. Grundtegning fra 1839 af rådhuset med tværbygningen i gården. – Helsingør byhistoriske Arkiv.

brandredskaber. I øvrigt var der i gården ud for arresterne 1–4 en lille indhegnet gård til arrestanterne; den var 14 alen lang og knapt 5 alen bred (d.v.s. ca. 8,80 x 3,15 m).

I forlængelse af nævnte lille arrestgård ligger mod øst opgang til anden etage, der altså stadig som fra 1560'erne var en udvendig trappe. Pudsigt virker det, at tårnbygningens østlige del ligesom ligger uden for rådhusets grundareal, men det passer med, at man i 1561 af naboen mod øst Henrik Møllenbak for 30 mark købte »to Spende Hus, han flyttede af Vejen, og det ny Raadhus blev indbygt paa igen«.[15])

Sammenligner man grundtegningens rumopgivelser med beskrivelsen fra 1736 vil man se, at byskriverens residens er væk, og underfogeden er afløst af arrestforvareren, og rådstuetjenerens bolig nu alene er i tilbygningen. Tegningen er et omhyggeligt udført professionelt arbejde med målestok forneden. Hvem der har lavet den, angives ikke, men det må have været en bygningskyndig mand. Måler man efter, ser man, at arresterne 1–7 er 3,5 gange 6,5 alen = 22,75 kvadratalen (ɔ: ca. 9 m^2), men nr. 8 er kun 3,5 gange 3,5 alen = 12,25 kvadratalen (ɔ: ca. 4,80 m^2), altså små rum, der jo brugtes til flere fanger på en gang.

ARRESTSAGEN BEGYNDER, MEN TRÆKKER UD

Den 17. oktober 1839 fremsendte byens politimester og byfoged Jacob Baden Olrik forslag til bystyrelsen om en udvidelse af arresterne, og i kommunalmødet den 24. oktober s. å. blev tre medlemmer, nemlig købmand A. Larsen, regimentskirurg Ravn og skibsklarerer Kirck, kommitterede til at tage forslaget under overvejelse. [16]). Hvad der er sket med dette forslag, kan ikke ses af byrådsforhandlingerne, men det blev hurtigt uaktuelt, thi allerede syv måneder efter, nemlig den 14. maj 1840, modtog magistraten fra byfoged Olrik et forslag til opførelse af et nyt arresthus. Det blev sat i cirkulation mellem de 18 borgerrepræsentanter.

Det tog åbenbart sin tid, for endnu to år efter har magistraten ikke fået det tilbage, og den efterlyser nu (24. februar 1842), hvor det befinder sig. Formanden, kaptajn v. Mehren, påtog sig hos daværende formand, købmand Petersen, at indhente oplysninger.

At der var hårdt brug for nye arrester fremgår af, at de gamle var overfyldte, og på politimesterens forslag vedtog man 31. marts 1842 at indrette to interimistiske arrester på loftet over rådhuset. Samme år indrettedes brandstuen til gældsfængsel. En rapport fra arrestforvareren om mange mangler ved arresterne fører til, at man vil foranstalte det nødvendige på

Fig. 5. Jacob Baden Olrik (1802–1875) født i Helsingør. 1829 auditør, 1833 byfoged og politimester i Helsingør og 1849 borgmester s. st. til sin død. 1839 kancelliråd og 1850 etatsråd. Medlem af den grundlovgivende rigsforsamling (1848–49) og 1849–53 og 1864–74 af landstinget. – Foto på Helsingør rådhus, hvor der også findes et maleri af ham.

billigste måde. Der var tilsyneladende intet tilsyn på rådhuset om natten, hvor der i de mangelfulde arrester sad adskillige tyve lige ved siden af det heller ikke sikre lokale, hvor byens forskellige pengekasser og sparekassens beholdning opbevaredes. På politimesterens forslag ansættes en vægter, og arrestforvarerens gadedør forsynes med lås og klokke.

I begyndelsen af 1843 (2. februar) blander amtet sig i sagen, idet man begærer, at den samlede kommunalbestyrelse skal udtale sig om nye fængsler og en dermed forbunden ombygning af rådhuset. Det er første gang, at rådhusets eventuelle ombygning nævnes. Man nedsætter en ny komite; denne gang skal den bestå af to fra borgerrepræsentationen og to fra magistraten.

Et år efter (8. februar 1844) svarer komiteen, at man burde afvente det i cancelli-cirkulæret af 22. januar 1842 bebudede regulativ vedr. nye fængsler. Man trækker altså tiden ud.

Man mander sig endelig op til at foranstalte en indretning til sikker opbevaring af byens penge; forslaget hertil var allerede et år gammelt (fra 9. februar 1843) afgivet af en komite. Og dog vil man først nøjere have undersøgt og opgivet en brandfri pengekistes indretning og bekostning, før en endelig beslutning tages og derefter lade arbejdet udføre.

I 1845 hører man igen om komiteen for fængselsvæsenet, men kun at der indvælges et nyt medlem, nemlig kaptajn Tegner i stedet for Ravn. Den 19. juni 1845 undveg en fange gennem gangen mellem den tidligere borgerarrest og rådstuebetjentens bopæl, hvorefter man forsyner døren til gangen med en lås, hvortil nøglen skal betroes arrestforvareren, for at denne kan blive i stand til bedre at bevogte arrestanterne, når de lukkes ud i gården for at trække frisk luft. Man lapper stadigvæk på det bestående, mens man overvejer sagen og håber på, at det bliver staten, der skal betale for nye fængsler. En sag om en særskilt arrestforvarers ansættelse overvejes fra møde til møde med konferencer ind imellem med politimesteren, og således går året 1846 og det meste af 1847.

Tre år efter nedsættelsen af komiteen angående nye fængsler blev den i mødet den 4. marts 1847 bemyndiget til at antage en arkitekt, for derved at sættes i stand til at meddele kommunalbestyrelsen en fyldestgørende betænkning i denne sag. Tre måneder efter, i mødet den 10. juni 1847, afgaves den omtalte betænkning om bedre fængsler og – som referatet siger – det dermed i forbindelse satte spørgsmål om ombygning eller forandring af rådhuset. Den afgivne betænkning sattes i cirkulation.

FORELØBIG BETÆNKNING

17. juni 1847 afgav det nedsatte udvalg en lang betænkning angående arrestforvarerens lønning og pligter, hvori mange af udvalgets indvendinger mod de af arrestforvareren fremførte synspunkter viser hen til den forestående forandring af arrest- og rådhuset, bl. a. at arrestanterne må føres gennem hans lejlighed, en ordning, som udvalget mener vil bortfalde ved et nybygget fængsel, hvilket dog – som senere omtalt – kun delvis skete. Der henvises også til, »at vor stærkt bebyrdede kommune ikke pådrages udgifter, som på nogen måde kan undgås«. Samtidig var man nu blevet bekendt med sagen om indretning af hensigtsmæssige fængsler og spørgsmålet om forandring af rådhuset, hvorfor man erklærede sig parat til en foreløbig diskussion herom med magistraten. Den 24. juni kræver man efter den foreløbige diskussion igen en ny betænkning.

Fig. 6. Vilhelm Christopher Crone (1813–1887). Auditør 1840, overauditør 1845, byfoged og politimester i Helsingør 1849–1863, derefter politidirektør i København. – Maleri på politigården i København.

ET HELT NYT RÅDHUS?

Spørgsmålet om nye arrester og en ombygning af rådhuset må have optaget mange i byen, diskussionen må ofte have været hed. En af borgerrepræsentanterne uden for den nedsatte komite griber nu kraftigt ind i sagen. Brygger C. Wiibroe, der havde siddet i kommunalbestyrelsen siden 1842, offentliggjorde en stor artikel i Helsingørs Avis nr. 104 for 10. juli 1847; artiklen er på 3 tættrykte sider som følgeblad til den ordinære avis.

Brygger Wiibroes artikel er tilsyneladende fremkaldt af de forsøg, der fra flere borgeres side i de måneder blev gjort for at påvirke bystyrelsen til at bygge et nyt og større rådhus et helt andet sted i byen. Han siger, at han ikke direkte har set deres skrivelse, men kender åbenbart dens indhold.

Dernæst vender han sig direkte til sine kolleger i borgerrepræsentationen. Han mener at vide, at kun ét af magistratens fem medlemmer går ind for tanken om et helt nyt »pompøst« rådhus, et foretagende, der vil gribe dybt ind i byens økonomi. Derimod ved han ikke, hvor flertallet i borgerrepræsentationen står, da bestemte og meget forskellige meninger er fremkommet der, og han er bange for, at den pression, tilhængerne af et nyt og større rådhus udøver, kan blive farlig. Han ironiserer over disses iver i denne sag og fremdrager den mangel på interesse for de kommunale anliggender, der ellers vises, f. eks. ved den ringe valgdeltagelse. Komiteen, der skal afgive betænkning, er også splittet, idet de to er for den »pompøse« løsning, de to andre lige modsat; komiteens femte medlem var da død. For Wiibroe er sagen ikke moden til afgørelse, som nogle mener. For ham er spørgsmålene: hvad kræves der, at kommunen skal tilvejebringe? Hvormange enkeltceller og hvormange til flere? Og er de embedsmænd, man vil indrette kontorer til i et nyt eller ombygget rådhus, pligtige til at betale kommunen leje? På den tid skulle de selv sørge for og betale kontorlokaler, så hvis de ikke vil eller skal betale leje, yder kommunen dem en betydelig gageforhøjelse.

Han mener, at hele kommunens formue vil medgå for at udføre den store plan. Og så beliggenheden: på Axeltorvets nordre side i udkanten (!) af byen. Det nuværende rådhus' plads er hensigtsmæssigt i forhold til havnen, hvilket er vigtigt. Wiibroes beskrivelse af den fremsendte plans store dimensioner og lokalernes antal får én til at tro, at det senere omtalte Seidelinske projekt fra 1847 har spillet en væsentlig rolle for ønsket om et nyt og større rådhus; det projekt vender vi tilbage til lidt længere fremme.

Den praktiske og økonomiske brygger undrer sig over, hvordan nogen kan forestille sig, at det gamle rådhus, som skal være så dårligt, at man ikke tør forandre i det, skulle kunne indbringe 10.000 rbd. ved en auktion, når bygningen kun egner sig til nedrivninng. Det med udkastet medfølgende overslag kan ingen bygge på, da oplysninger mangler om så godt som alt, kun en rund sum er angivet. Det minder uhyggeligt om det senere omtalte første overslag til den endelige løsning af byggeriet. Han hævder, at skal planen realiseres, vil 50.000 rbd. næppe slå til, d.v.s. at hele kommunens kapital begraves i det nye rådhus, og forrentning og afdrag vil kræve 10 % af samtlige kommunens nuværende indtægter. Han henviser til den trykkende skattebyrde, erindrer om, at den største del bæres af embedsmænd og forretningsfolk, der er knyttet til Sundtolden; men hvad vil vilkårene være, hvis der sker en forandring med Øresundstolden?

For Wiibroe handler man i blinde, hvis man vedtager noget nu uden nøjere overvejelse og uden at kende svarene på de af ham rejste spørgsmål. Og sluttelig fastslår han, at det krævede kan være i det gamle rådhus, hvis det ombygges og en tilbygning føjes til det.

Fig. 7. Carl Wiibroe (1812–1888) brygger og skibsklarerer, grundlagde sit bryggeri 1840. Medlem af borgerrepræsentationen 1842–51 og 1858–70. Foto på Helsingør rådhus.

Som man ser, har nogle været ivrige for at få et helt nyt rådhus bygget på Axeltorvet; dette er først udlagt som torv i 1698 og var i 1847 endnu ikke så stort som nu. Men som den praktiske forretningsmand med forstand på penge, Wiibroe var, slog han ned netop på de centrale spørgsmål i sagen: de store omkostninger, hvad med den gamle bygning, hvilke krav kan stilles med hensyn til arrester og det tvivlsomme spørgsmål om embedsmændenes kontorer på et ombygget rådhus. Det skulle både snart og senere vise sig, at Wiibroe fik ret.

Artiklen fremkaldte nye ophidsede diskussioner mand og mand imellem. De fleste lader det blive ved det, men enkelte griber til pen og blæk og sender indlæg til avisen. I Helsingørs Avis nr. 115 for den 30. juli 1847 har »en Borger« »Forlangt indrykket«, som avisen siger i overskriften, et stykke om sagen. Han skriver, at skønt over 150 borgere har underskrevet det andragende til kommunalbestyrelsen om at få opført et helt nyt rådhus, har »ombærerne« af det nægtet ham at se det, og da borgerrepræsentationen ikke vil offentliggøre det, ved han og »den ene halvdel af byens borgere ikke, hvad den anden halvdel andrager om«. Han mener, at offentliggørelsen hindres, fordi det vil kompromittere mange af underskriverne, da nogle af

Fig. 8. Knud Henning A. Gad (1797–1870) skibsklarerer, medlem af borgerrepræsentationen 1838–54, dens formand 1850, 1854 borgerlig rådmand. 1848 kongevalgt medlem af stænderforsamlingen. Interesseret i uddannelsesproblemer udgav han 1833 skriftet »Hvor skal jeg sætte min Søn i Skole, naar han ikke skal studere?«, hvori han erklærede latinskolen ubrugelig som uddannelsesgrundlag for handelsmænd og håndværkere og krævede oprettet en realskole. – Foto på Helsingør rådhus.

dem ikke kan betale de skatter, de er pålignet, og alligevel udtaler, at de vil bære den forøgede skattebyrde, som opførelsen af et helt nyt rådhus vil medføre. Han hævder, at som bevæggrunde til deres ønske siger de: »Vi have et stort Torv, hvorfor skulde vi ikke have et stort Raadhuus? Lad kun os Haandværkere faae dette Arbeide i Dyrtiden, og lad de andre Borgere betale det«. Han anmoder om at aktstykket må blive offentliggjort.

Nogle dage senere (den 4. august 1847) imødegår »Flere Borgere«, som underskriften lyder, de fremførte påstande. Man får nu at vide, at andragendet har cirkuleret mellem 180 borgere, så de mener, at indholdet ikke kan være nogen hemmelighed, og de afviser de i første indlæg givne begrundelser. Selv offentliggør de ikke skrivelsen, men mener, at det vil ske.

Men det skete ikke, og det til trods for en ny og kraftig opfordring to dage senere i avisen fra »en Borger«, der her skriver, at svaret hans bud fik, da han bad om at måtte se andragendet, var, at den, der havde de 169 underskrifter, ikke var hjemme, og at det skulle afsendes næste dag. Her får vi det rette tal på ansøgerne om at få et nyt rådhus. Han hævder videre i indlægget, at skrivelsen ikke har været forelagt dem, der bærer den største del af skattebyrden, skibsklarererne og embedsmændene.

NYE OPLYSNINGER KRÆVES

Disse skriverier kom, efter at byrådet havde behandlet sagen, så de fik ingen indflydelse på afgørelsen, men så meget større virkning havde brygger Wiibroes artikel haft. I mødet den 17. juli 1847 vedtog forsamlingen, at før man yderligere kunne diskutere sagen, måtte magistraten hos vedkommende højere autoriteter indhente fornødne oplysning om:

1) hvorvidt samtlige nuhavende arrester aldeles bør abandoneres (opgives), hvilket ikke fremgår af politimesterens skrivelse af 29. september 1839,

2) hvormange arrester der ialt bør indrettes, hvormange for enkeltpersoner, hvormange for flere personer, og af hvilken størrelse,

3) hvorvidt det, når man måtte finde sig foranlediget til at indrette lokaler til pas- og byskriverkontorer, påligger vedkommende embedsmænd at afbenytte disse, samt

4) hvorvidt byen kan vente nogen erstatning for indretningen af bemeldte lokaler.

Disse spørgsmål rejste brygger Wiibroe netop i sin artikel. Derimod synes spørgsmålet om et helt nyt rådhus på Axeltorvet at være ude af betragtning, men det dukkede op flere år senere.

I mødet den 4. november 1847 forelå erklæring fra politimesteren og byskriveren. Den første mente, at de nuværende arrester bør opgives, at 20 nye, ikke som foreslået 16, arrester indrettes, nemlig 16 enkelte og 4 større, samt at når lokaler til offentlige kontorer med højeste approbation indrettes i det nye rådhus, må vedkommende embedsmænd være pligtige at benytte dem. Byskriveren ville derimod ikke, med mindre man indrettede kontor og bolig for ham, og så ville han kun betale leje af boligen. Forsamlingen fastholdt, at den ville høre højere autoriteter, den fandt celletallet for højt, og med hensyn til kontorer og lejlighed anså man det for helt nødvendigt at få autoritative udtalelser.

Man må formode, at henvendelse til de højere autoriteter er sket, men i mellemtiden skulle livet leves, og de stadig brugte arrester vedligeholdes. I december 1848 anmoder politimesteren om og får vedtaget en forsvarlig istandsættelse af dørene til og skillerummene mellem arresterne nr. 1–6; der var så åbent, at fødemidler m. m. let kunne bringes derigennem. Ligeledes skal der anskaffes skjorter og lagener til fangerne, hvilket som bekendt var påbudt for længe siden.

I det følgende år (1849) beskæftiger borgerrepræsentanterne sig i følge mødereferaterne ikke med arrest- og rådhussagen. Og dog blev der gjort et

forsøg på at løse problemet, idet der fremkom, fra hvem kan ikke ses, et forslag om at købe den svensk-norske postgård på Stengade og indrette den til formålene. Den kongelige bygningsinspektør F. F. Friis og lokale håndværksmestre blev mobiliseret for at vurdere dens værdi og tilstand; den sidste omtales som »mådelig«, så til sidst fremkom der i januar 1850 et forslag om at købe den, men kun tilbyde 12.000 rbd. Dette tilbud har næppe fristet, da bygningen var forsikret for 20.500 rbd. Sagen skulle ikke løses på den måde. Foreløbig forbedrede man kælderarresten i rådhuset og anskaffede forskellige rekvisitter til fængslerne.

CRONE BLIVER BYFOGED OG POLITIMESTER

Men i mellemtiden var der indtruffet et vigtigt personskifte. I 1849 blev J. B. Olrik borgmester og afløstes samme år som byfoged og politimester af Vilhelm C. Crone (1813–87), der var en mand med fremragende administrative evner.[17]) Han har selvfølgelig først sat sig ind i arrestsagens hidtidige forløb og fremsender snart et forslag, der kun handler om et forbedret fængselslokale; han har vel indset, at en eventuel ny- eller ombygning af rådhuset hidtil har forsinket og vanskeliggjort en løsning af det for politimesteren vigtigste spørgsmål, nemlig fængslerne. Kommunalbestyrelsen handler, som den plejer: i mødet den 27. februar 1851 nedsætter man en ny komite på fire medlemmer til sammen med Crone at afgive betænkning om hans forslag.

Heller ikke den energiske Crone formår (endnu) at få de sparsommelige borgerrepræsentanter til at pålægge byen de udgifter, en ny fængselsbygning og deraf følgende ændring af rådhuset ville medføre. Nok erklærer man sig enig i det ønskelige i at anskaffe nye fængselslokaler, men samtidig siger man, at efter påny at have taget de i brug værende arrester i øjesyn, viger man tilbage for de store udgifter, der vil forøge den trykkende skattebyrde, og, føjer man til med næsten synsk klarhed, at omkostningerne, når arbejdet først er påbegyndt, uden tvivl langt vil overstige den sum, der er kalkuleret med.

Og så har man fundet et nyt håb om at slippe for store kommunale udgifter til et nyt fængsel. I 1849 havde vi fået grundloven, og man mente, at dens § 79 gav forventning om, at fængselsvæsenet ville blive overtaget af staten. Altså burde man udsætte sagen, selv om det i følge lovgivningen påhvilede kommunen som pligt at tilvejebringe en ny fængselsbygning, og man trøster sig med, at det vil være underkastet tvivl, om man på vedkommende steder med strenghed ville fordre opfyldelsen af denne pligt netop i dette øjeblik,

da der er udsigt til, at den vil ophøre for kommunen og blive overført på et større samfund. At repræsentanterne i et og alt vedtog at tiltræde komiteens indstilling, siger sig selv.

DE OVERORDNEDE MYNDIGHEDERS STILLING

Men de havde gjort regning uden byfoged Crone. Han henvendte sig til amtet, og dette til staten. Fra amtet kom meddelelse om, at den 23. oktober 1852 vil vedkommende autoriteter afholde et møde på Helsingørs rådstue angående et forslag fra politimester Crone om en ny fængselsbygning. Amtet ønsker to fra kommunalbestyrelsen udvalgt til at deltage, den ene blev formanden Gad.

I kommunalbestyrelsens møde den 30. december 1852 forelå to skrivelser. Amtet havde allerede den 9. december tilstillet kommunen justitsministeriets skrivelse byggende på overinspektøren for fængselsvæsenets udtalelser om byens arrester, og konklusionen er: de gamle arrester kasseres aldeles, og et helt nyt arresthus skal tilvejebringes. Nu havde Crone fremskaffet de af kommunalbestyrelsen ønskede afgørelser, så nu faldt klokken i slag. I samme møde fik man forelagt Crones skrivelse til magistraten af 15. s. m. Den er i sit indhold og hele myndige og praktiske udformning karakteristisk for ham.

Crone indleder sin redegørelse med at omtale skrivelserne fra justitsministeriet og amtet, der kort og klart fastslår, at byens arrester er så elendige, at de skal nedlægges og erstattes af et helt nyt arresthus. Han gør kommunalbestyrelsen opmærksom på, at hans interesse for tidssvarende arrester ikke kun skriver sig fra hans få år som byfoged og politimester i Helsingør, men er af gammel dato. Han opfordrer til at lade alle de betænkeligheder fare, som i mange år har forhalet sagen. Den kommission, der nu skal nedsættes, ønsker han direkte og mundtlige forhandlinger med til sagens hurtige fremme.

Han foreslår, at man forhandler på grundlag af den tegning, han allerede i marts 1851 fremlagde, men erkender, at der skal et mere gennemarbejdet overslag til end blot en rund sum. Hans forslag går ud på at opføre en selvstændig bygning indeholdende arrester, bolig for fængselsforvareren og et retslokale. Derved undgår han at røre ved spørgsmålet om rådhusets eventuelle ombygning; dette ville blive helt til disposition til kommunens øvrige formål. Crone viser ved dette forslag, at han er helt klar over, hvilke lidenskaber han helst skal undgå at vække til nyt liv.

Hans forslag går ud på at opføre en justitsbygning på rådhusets grund mod

Fig. 9. F. W. Rohde, garvermester, medlem af borgerrepræsentationen 1841–1859. Hans garveri var byens største. – Foto på Helsingør rådhus.

nord, men da denne ikke er stor nok, selv om man fjerner tværbygningen, skal man købe et stykke af naboens have, således at der bliver ca. 650 kvadratalen til rådighed for nybyggeriet. Om selve byggeriet siger han, at da denne gren af arkitekturen ikke er ham aldeles fremmed, og han desuden har benyttet en dygtig arkitekt, vil hans forslag opfylde de fordringer, de lokale forhold stiller. Han gør endvidere opmærksom på, at tværbygningens nedrivning er en forudsætning for byggeriet, hvorfor man straks må opsige retsbetjenten til førstkommende flyttedag og skaffe ham en anden bolig, da bygningen må være under tag inden næste vinter. Til slut resumeres i fire klart opstillede punkter, hvad kommunalbestyrelsen nu bør vedtage.

Nu var man endelig klar over, at forhalinger ikke gik mere. Man vedtog i et og alt at følge Crones forslag, men desuden, at den nedsatte nye komite også skulle overveje, hvorledes rådhuset på den mest hensigtsmæssige måde kunne restaureres og indrettes til kommunens brug. Komiteen kom til at bestå af borgmester Olrik, repræsentanterne Gad og Rohde. De nødvendige udgifter vedtog man at optage som ekstraordinære i overslaget for 1853.

Dette udvalg kunne allerede den 3. marts 1853 forelægge kommunalbestyrelsen en detaljeret plan såvel for bygning af et ting- og arresthus som ombygning af rådhuset samt en finansieringsplan for begge byggerier. Det lille udvalg og Crone havde forhandlet sagen med en arkitekt, og for første gang nævnes denne ved navn, nemlig Seidelin.

Fig. 10. Johannes Henrik Bernhard Seidelin (1820–1863). I 1852 gjorde han sig meget fordelagtigt bemærket ved restaureringen og ombygningen af den 1616 byggede ejendom Amagertorv 6 i København, den nuværende Den kongelige Porcelænsfabriks bygning med udsalg (Den Seidelinske Slægtsbog IV). – Foto udlånt af billedhugger Henning Seidelin, Tåsinge.

ARKITEKTEN

Johannes Henrik Bernhard Seidelin var født 1820 i Roskilde, hvor hans fader var overlæge ved Sct. Hans hospital. Han blev uddannet som murer, blev elev hos den berømte og indflydelsesrige arkitekt G. F. Hetsch, blev optaget på Akademiet i 1. bygningsklasse febr. 1840, i 2. bygnkl. marts 1843, i arkitekturklassen dec. 1844, fik Akademiets lille sølvmedalje 1846 og den store

i 1849.[18]) Det var altså en arkitekt med en solid og omfattende uddannelse bag sig, selv om arbejdet i Helsingør var hans første større.

Bernhard Seidelin havde, længe for han fik henvendelse fra byfoged Crone, interesseret sig for spørgsmålet råd- og tinghus, hvilket også måtte være nærliggende for en arkitekt i en tid, hvor man drøftede reformer på fængselsvæsenets område. Blandt hans papirer findes en blyantskreven optegnelse, der til overskrift har: »Et Raad- og Tinghuus for en Kjøbstad paa 3500 à 4000 Indbyggere med tilhørende Varetægtsfængsler for Byen og det tilgrænsende Herred beliggende paa en fri Plads«. Både af indbyggertallet og udtrykket »en fri plads« kan man vel slutte, at det ikke har noget direkte med Helsingør at gøre. Det er snarere en opgave til Akademiet, for der bruges udtrykkene »Akademiet forlanger« og at »Tegningerne afleveres d. 16. Marts 1847«,[19]) men måske er der, som før sagt, en forbindelse.

Efter hans beskrivelse i samme optegnelse er det et ret stort projekt. Han forestiller sig åbenbart en symmetrisk bygning, som almindeligt ved offentlige bygninger, for i stueetagen skulle der være et midterparti med indgang, trappe, rådstuesal, arrestforvarerbolig og celler. Til venstre herfor kontor til byfogeden, tingstue, vidneværelse, borgerarrester o. l., og i den højre del byskriver- og notarialkontor, værelse for rådmændene, sal for forligskommissionen, skattekommissionen, magistrat, kæmnerkontor o. l. I begge fløje af bygningen opererer han med arkiver. I midterpartiets anden etage en festsal med galleri, sal for mindre forsamlinger o. l., men til højre og venstre herfor lofter; det skulle altså være en bygning med et toetagers midterparti og to fløje ud herfra, men kun i en etage.

Under det hele er angivet kælder. Mest interessant er her to rum for »varmeindretninger«. Mærkeligt er det, at hernede tænker han sig mørke arrester for forbrydere og fulde folk.

I det hele vil han samle al administration for byen og kirkerne samt domstolene og arresterne i een bygning. Om den allerede har været i »historisk stil« kan ikke afgøres, men muligheden foreligger.

Af dette projekt genfinder vi festsalen med galleri (for tilhørere) og »varmeindretningen« i hans forslag til rådhuset i Helsingør.

Hvor kan Crone have kendt Seidelin fra, så han senere henvendte sig til ham angående et nyt arresthus i Helsingør? Det kan selvfølgelig være en anbefaling fra Akademiet, hvis Crone har spurgt der. Mere sandsynligt er, at Crone har kendt ham længe, da de var i familie med hinanden; aldersforskellen er heller ikke stor, Crone er født i 1813 og Seidelin i 1820. Crone har måske også hørt om Seidelins »Raad- og Tinghuus«-projekt fra 1847.

Men Crone har også selv leget »arkitekt«. I et brev dateret 5. marts 1851 til Seidelin taler han om »min tegning«, som Seidelin skal omarbejde og kalkulere. Dette brev og de i det omtalte tegninger må have relation til Crones forslag til magistraten og kommunalbestyrelsen omhandlet i mødet 27. februar 1851 og senere 24. juli s. år. Seidelin må have arbejdet hurtigt, for allerede 12. marts sender han regning til Crone »for at have udført Tegninger og Forandringer af Raadhuset i Helsingøer samt til et nyt Arresthuus tilkommer mig 30 rdl«. Crone har travlt. Tre dage efter afsender han et langt brev (15. marts 1851) til Seidelin, hvor han i slutningen af brevet kommer ind på den lige nævnte regning på 30 rdl. Han er overrasket over dens størrelse, havde han vidst det, ville han ladet det bero ved den tegning, han havde; han erkender, at han ingen forstand har på prisen for sådanne arbejder, men føjer til, at der ingen omarbejdelse af hans tegning har fundet sted. Han er også utilfreds med kalkulationen, da de beregninger, der fører til Seidelins skøn på 30.000 rdl., ikke er medtaget, så vedkommende kan bedømme, om det er til at stole på eller ikke. Han spørger, om Seidelin vil nedsætte regningen, ellers skal han få pengene tilstillet med første post, efter at Crone har modtaget hans svar.

Indledningsvis i brevet skriver Crone, om Seidelin vil foretage nogle »få« rettelser i tegningen, hvorefter han opregner en række detaljer, som han mener skal ændres. Han indrømmer, at hans »kradseri« med blyant stikker lidt af i den smukke tegning.

Det har tilsyneladende voldt Seidelin kvaler at svare Crone; der findes to kladder til et svarbrev, hvori Seidelin har foretaget mange rettelser og udstregninger. I den ene skriver han, at han angående honoraret har spurgt inspektør Friis til råds[20]), og at denne mener, at de 30 rdl. er et passende salær. I den anden kladde siger han, at hvis det er Crone ubelejligt på sagens nuværende standpunkt at gøre så stort et udlæg, vil han ønske, at Crone bestemmer hans honorar, »hvorved jeg da med Fornøjelse erklærer mig tilfreds«. Den kladde er dateret 18. marts 1851. Hvordan Seidelins endelige udformning af svaret til Crone blev, fremgår ikke, men blandt Seidelins papirer ligger Crones svar dateret 24. marts 1851: de 30 rdl. fremsendes uden kommentarer, kvittering udbedes. Der skulle gå to år endnu, før der blev brug for disse tegninger.

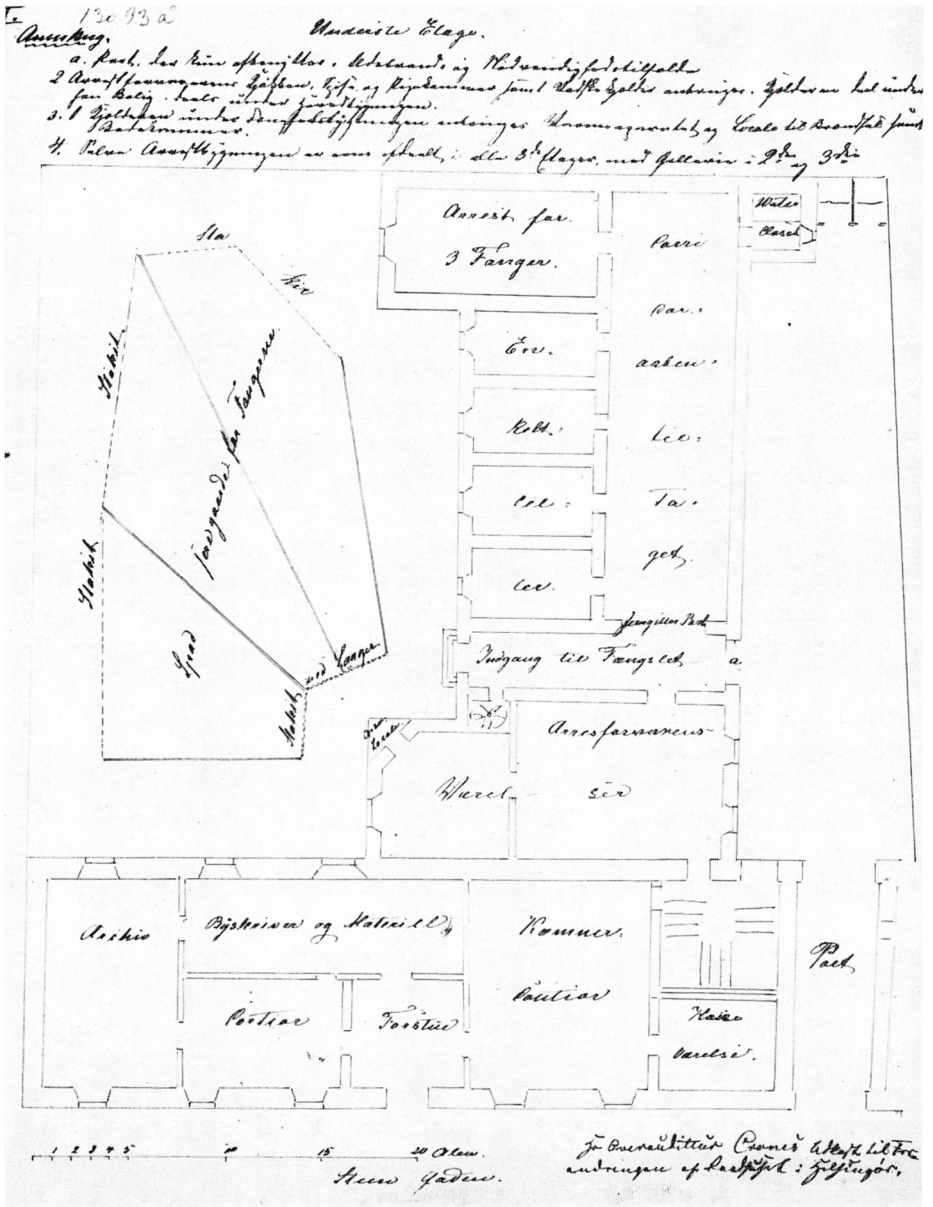

Fig. 11 og 12. Tekst til »Hr. Overauditør Crones udkast til forandring af rådhuset i Helsingør« (står nederst t. v. på begge tegninger). Øverst på I står: Underste Etage (stueplan). Anmærkning.

a. Port, der kun afbenyttes i Ildebrand- og Nødvendighedstilfælde.

2. Arrestforvarerens Kjøkken, Spise- og Pigekammer samt Vaskekjælder anbringes i Kjælderen dels under hans Bolig, dels under Hovedbygningen.

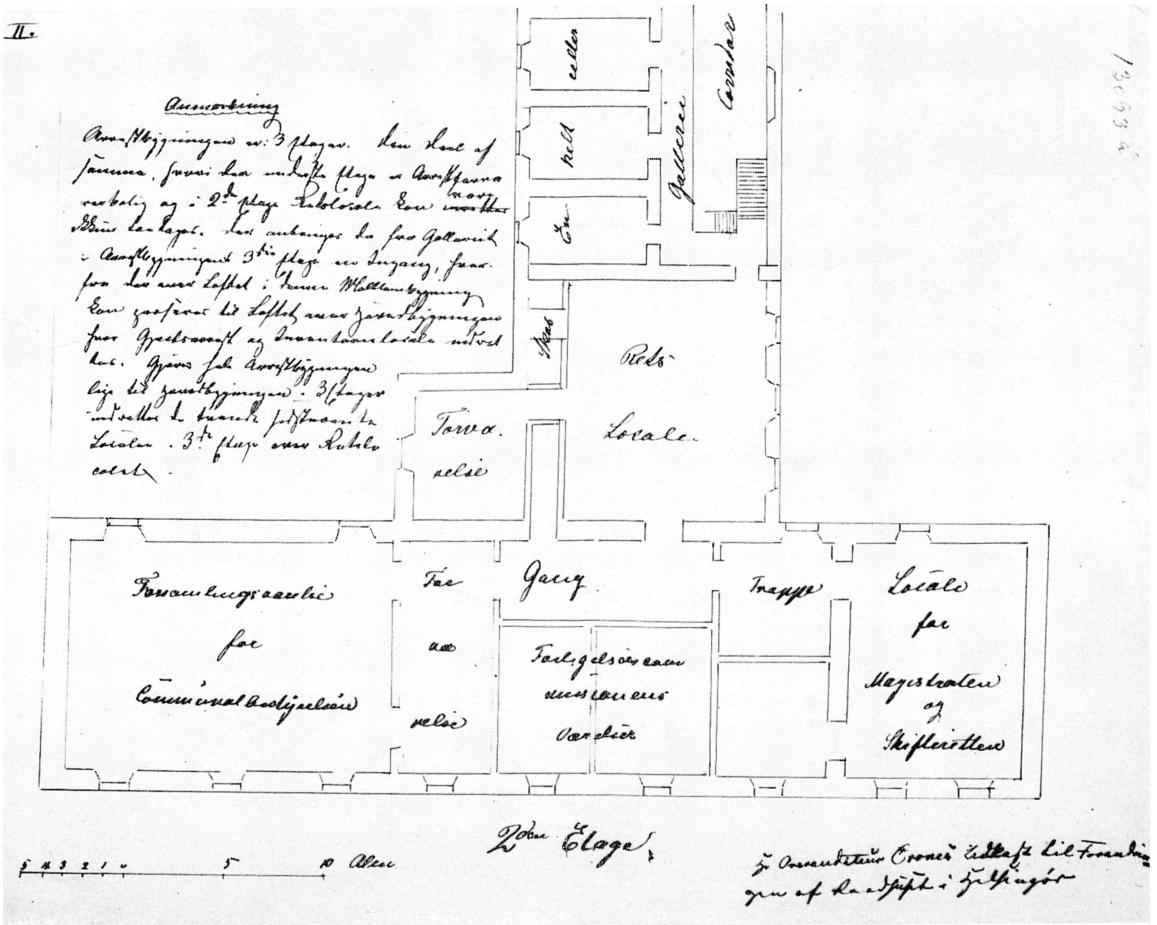

3. I Kjælderen under Fængselsbygningen anbringes Varmeapparatet og Locale til Brændsel samt Badekammer.
4. Selve Arrestbygningen er som afdeelt i alle 3 Etager, med Gallerie i 2. og 3.

Øverst på II (2. Etage – første sal) står:

Arrestbygningen er i 3 Etager. Den deel af samme, hvori den underste Etage er Arrestforvarerbolig og i 2. Etage Retslocale, kan være ikkun toetages. Der anbringes da fra Galleriet i Arrestbygningens 3. Etage en Indgang, hvorfra der over Loftet i denne Mellembygning kan passeres til Loftet over Hovedbygningen, hvor Gjældsarrest og Inventarlocale indrettes. Gjøres hele Arrestbygningen lige til Hovedbygningen i 3 Etager indrettes de tvende sidstnævnte Localer i 3. Etage over Retslocalet.

– – –

I Crones udkast er der ikke af Seidelin foreslået nogen udvidelse af selve rådhuset. Den gamle lidt skæve port ret igennem fra Stengade til torvet er bibeholdt. I stueetagen angives forskellige kontorer, på 1. sal lokaler til magistraten, kommunalbestyrelsen og forligelseskommissionen, men endnu er der åbenbart ikke tænkt på en stor festsal, som i de senere udkast. Den indvendige trappe er der allerede, hvilket også var nødvendigt, da den gamle, udvendige trætrappe op til 1. sal måtte væk, når arrestbygningen byggedes vinkelret ind på rådhusets nordside. Udkastet er tydelig et godt amatørarbejde, men uden den trænede arkitekts hånd; der er ikke angivet adgang fra porten til trappen i rådhuset.

KOMITEENS ENDELIGE FORSLAG

Nu tilbage til kommunalbestyrelsens møde den 3. marts 1853. Man havde ikke kunnet erhverve nogen del af nabogrunden, som foreslået af Crone, så et fritliggende arresthus kunne ikke bygges på rådhusgrunden; man fremhæver de fordele og besparelser, der ligger i at bygge ting- og arresthuset i forbindelse med rådhuset.

Som grundplanerne viser, skulle den gamle bindingsværkstværbygning rives ned, og en ny bygning i tre etager bygges vinkelret ind på rådhusets nordre side indeholdende fængsler, retslokale og bolig for arrestforvareren. Selve rådhuset, der var meget smalt, ville man i den vestlige ende give en udvidelse på 9 alen, så der blev mere plads, navnlig i øverste etage, hvor man foreslog at lave en nogenlunde stor sal til valghandlinger og andre lignende formål såvel som til fester, »som kommunen måtte finde anledning til ved enkelte lejligheder at foranstalte«.

Med hensyn til stueetagen af rådhuset: den lidt skæve port vil man bibeholde, og de to arrester til højre i porten kan blive portnerbolig eller lignende. At man kunne forestille sig, at disse små elendige rum med ringe vinduesmuligheder og uden køkkenangivelse kunne blive en bolig, fortæller en hel del om tidens opfattelse af, hvad man da kunne byde en portner – eller også har arkitekt og udvalg i mangel af bedre idé om rummenes udnyttelse blot angivet »eller lignende«. Forøvrigt forårsagede byggeriets videre forløb, at portnerbolig-ideen faldt bort.

Til venstre i porten skulle der være indgang til den trappe, der for første gang indvendig skulle forbinde etagerne. Den tætte forbindelse af fængsel og rådhus, som man stadig arbejdede med, fremgår også deraf, at fra denne trappe skulle indgangen såvel til arrestforvarerens bolig som til selve fængslet være.

Fra trappen kom man ind i en gang, der førte til et kæmnerkontor med tilhørende »kasseværelse«; det sidste bestemt til opbevaring af de forskellige pengekasser, der havde plads på rådhuset. Videre frem mod Stengade kom man til byskriver- og notarialkontoret; denne embedsmand fik også et værelse mod nord. Rådhusets anden indgang i den vestlige ende ud mod Stengade førte ind til en forstue, der gav adgang til en »brandstue« og en entré til byskriveren. Fra hans entré kom man også ind i et nyt stort arkivlokale, der omgivet af svære ydermure på de tre sider let kunne gøres brandsikkert.

Med hensyn til det sidst nævnte rum viser den interesse, man havde for et »brandfrit« arkivlokale, at man har haft forståelse for de uerstattelige arki-

valier, som opbevaredes på rådhuset. Det er ingen hemmelighed, at Helsingørs arkiv, hvis ældste dokumenter går helt tilbage til 1308, er et af de bedst bevarede byarkiver i landet, og i dag er en uvurderlig kilde til byens historie, ja til byhistorie i almindelighed. Dette arkiv omtales flere gange i fortiden. Boesen skriver i 1757 bl. a. om rådhuset: iblandt andet er her et arkiv, i fald det ikke er forødet, hvor adskilige documenter forvares, der kunne give oplysning til denne stads historie.[21]) Helsingørs gamle arkiv, hvis ældste dele nu er i Rigsarkivet, men ellers opbevares på Landsarkivet i København, er et af de største samlede byarkiver, vi har.

I anden etage over porten blev magistratens forsamlingsværelse i det væsentlige uforandret; det er nu borgmesterkontor. Dernæst fulgte to forværelser, hvoraf det største var beregnet for dem, der skulle møde i retten, som havde lokale i den nye arrestbygning, men med indgang fra rådhuset. Der var fra retslokalet en dør direkte ind til det egentlige fængsel. Dette retslokale er i dag »det røde værelse«. Fra lige nævnte forværelse kom man videre ind i borgerrepræsentanternes forsamlingsværelse, det der i dag kaldes »det blå værelse«. Og fra det kom man ind i den nye festsal, der blev på ca. 320 kvadratalen og over 10 alen høj. Et sidegalleri anbragt under loftet i salens østvæg skulle give plads for tilhørere.

Endelig kan nævnes, at skønt bygningen stadig skulle være på to etager, ville man forhøje det lave tårn med en tredie, således at der over magistratens værelse blev bolig for en rådstuebetjent.

Det gamle rådhus' facade til Stengade har man kun få billeder af (se fig. 1). Det havde, som før nævnt, »ingen særdeles anseelse«, da det stod i rad med andre huse og ikke lå på et ordentligt torv«. Nu ville man give det mere »anseelse«. De gamle kamtakkede gavle, der stod vinkelret på gaden, og som man dårligt kunne se nede fra, skulle frem i lyset og gøres mere imponerende. Som tegningen viser, ville man vende dem, så de blev parallelle med facaden. Det forhøjede tårn skulle prydes af en gotisk gavl med blændinger delt af stave og under den et bånd med kløverbladsformede sten og små fladbuer. Men det, der især skulle give rådhuset »anseelse«, var den store gavl, der rejser sig i bygningens vestende over festsalens vinduer ud mod Stengade. Den er et sandt udtryk for nygotikken, som rådhuset i det hele taget er. Seidelins forlæg til denne gavl er uden tvivl hentet fra hans fødeby Roskilde. Ved domkirken der prydes biskop Oluf Mortensen våbenhus fra 15. årh. af en gotisk blændingsgavl, der må have været hans mønster. Også formstensbåndet under gavlen genfindes (se side 50). Udvalget siger i sin indstilling om facaden, at den vil kunne erholde et i arkitektonisk henseende smukt ydre, der ganske vil svare til bygningens nuværende antikke stil og til den brug, hvortil den er bestemt. Foruden de gotiske gavle skulle bygningen udstyres med fladbuede vinduer og tre store spidsbuede vinduer i festsalen. For at skabe harmoni har Seidelin givet indgangen i vestenden spidsbuet indramning;

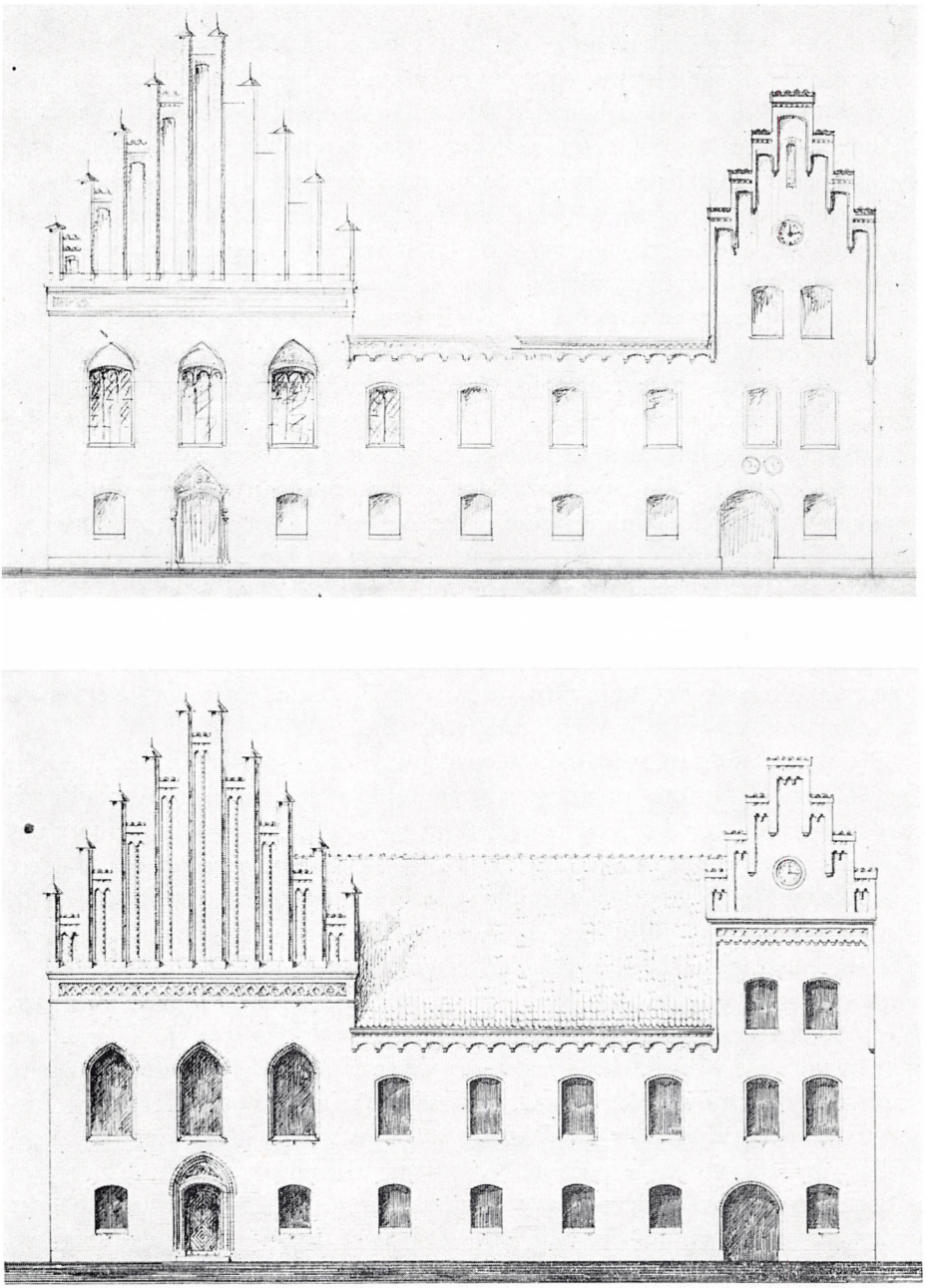

Fig. 13, 14, 15 og 16. Seidelins 4 udkast fra begyndelsen af året 1853 (fig. 16 er dateret 4/4-1853). Han har fra først vidst, hvordan den store gavl til Stengade skulle være, den er ens i alle 4 forslag. Tårngavlen er derimod forskellig på alle 4 tegninger; den ender med at blive en helstøbt gotisk trappegavl (fig. 16). Dette billede er en gengivelse af en smuk, farvelagt

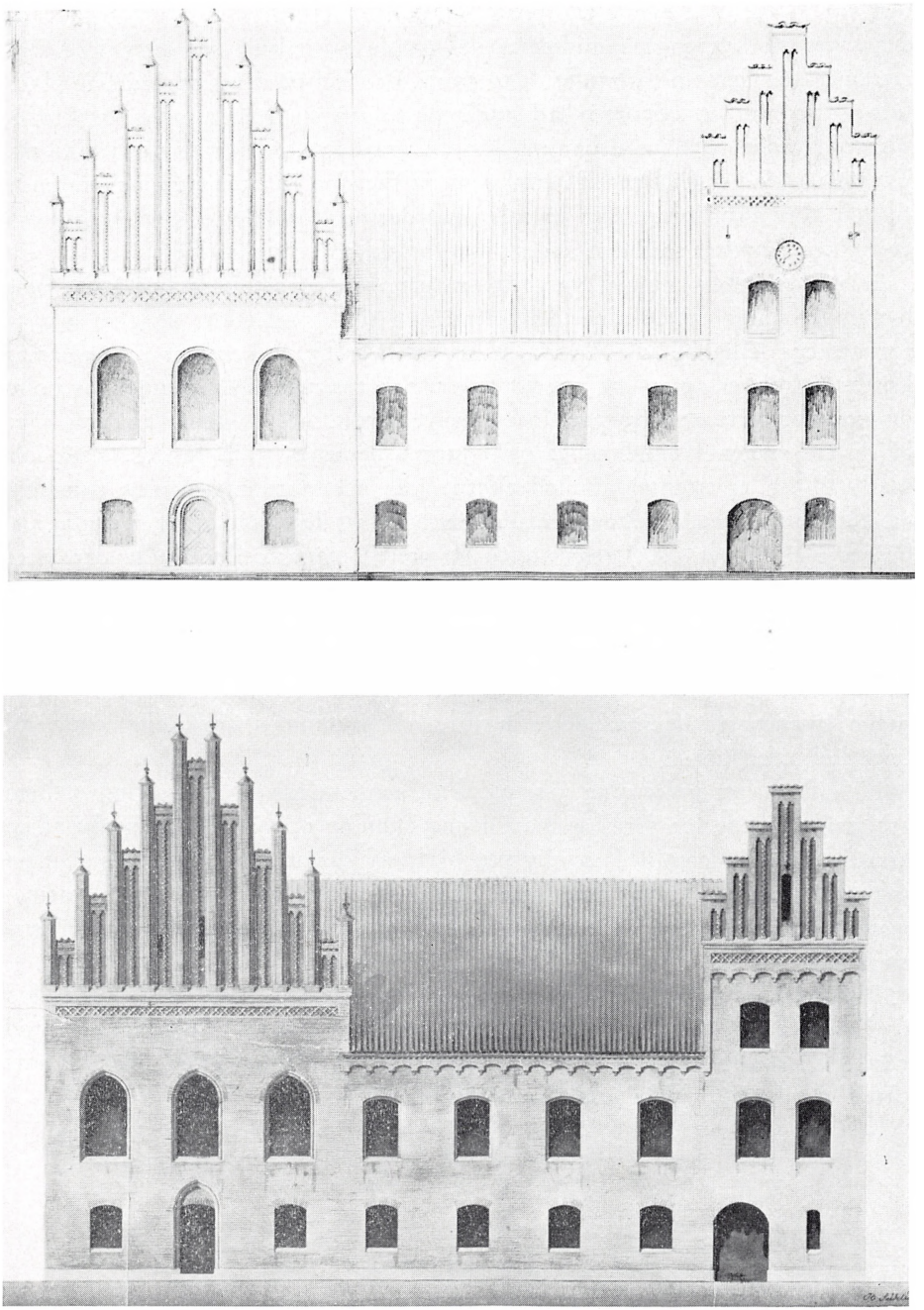

tegning (muren er rødbrun). Man ser på alle 4 tegninger, at rådhuset skulle beholde sit tegltag. – De 3 første er efter originalerne i Samlingen af arkitekturtegninger, Kunstakademiets bibliotek. Til fig. 16 findes originalen i Helsingør byhistoriske Arkiv.

den var jo som den gamle tårnport, der skulle bibeholdes, i rundbuestil. Under taget på bygningens midterste del havde arkitekten sat en række små fladbuer, der ligesom forbinder de to gavle. Bevaret på deres oprindelige plads lidt skævt over hovedporten sad stadig de to sandstensmedaljoner for Frederik den Anden og hans dronning Sofie. Også bagfacaden var der tænkt på. Tårnet havde her en lignende gavl som på facaden til Stengade, og svarende til den store gavl foran over festsalen var der her foreslået en gotisk gavl om end ikke så pyntet som den anden, men måske mere ren i stilen.

Selve fængselsbygningen var i tre etager med en smukt belyst hal i hele bygningens højde. Den almindelige indgang til fængslet var gennem arrestforvarerens lejlighed, der bestod af to værelser og et kammer i stueplan, i kælderen køkken, pige- og spisekammer. Fra tværgangen mellem hans bolig og fængslet førte en gitterport ind til selve arresterne. Af dem var der i hver af de tre etager 4 enkeltceller og 1 større beregnet til 3 fanger, altså ialt plads til 21 arrestanter. Enkeltcellerne var af anordningsmæssig størrelse, ca. 20 kvadratalen, altså omtrent det areal man i de gamle arrester stadig anbragte 3–5 fanger på. Langs anden og tredie etages celler skulle der være smalle gallerier forbundet med trapper. I hver etage var der anbragt et »Watercloset«. Fra galleriet i anden etage var der direkte indgang til retslokalet. Over dette var der et rum til opbevaring af fangernes tøj og inventar til fængslet. Man pegede også på de ret store loftsrum, der ville blive over begge bygninger, ligesom deres kældre vil rumme tilstrækkelig plads til brændsel o. l. (Fig. 23 og 24)

Hele fængslets indretning gik ud på at gennemføre en afsondring mellem arrestanterne; derfor foreslog man denne bygning opvarmet ved hjælp af en kunstig varmeindretning, navnlig ved hjælp af varmt vand, der ledes gennem jernrør til de forskellige lokaler.« Udvalget mente også, at denne varmemetode burde bruges i selve rådhuset, hvilket de ville forbeholde sig til nærmere overvejelse.

Fængselsgården blev lille, kun ca. 500 kvadratalen, men større plads lod sig ikke skaffe. Man aflukkede den ved en nordre mur og et plankeværk mod vest. Den skulle inddeles i tre fra hinanden ved plankeværker adskilte små gårde, der kunne holdes under observation fra ét sted.

Teksten til de følgende 8 sider med tegninger (fig. 17–24) er af praktiske grunde samlet her.

De 8 tegninger er de af bygningskomitéen godkendte, idet dens 5 medlemmer, Olrik, Crone, Gad, Kierboe og Rohde den 20. maj 1853 har skrevet deres navne på dem.

På fig. 17 (grundplanen) er det gamle rådhus' grund angivet (lys); det fremgår af de 4 første tegninger, at man har bibeholdt den middelalderlige skæve østgavl. På fig. 18 (kælderplanen), fig. 19 (stueplanen) og delvis på fig. 20 (hovedetagen – 1. sal) er det gamle rådhus' mure markeret med skravering, hvilket tydeligt viser, hvor meget af det, man mente kunne bevares. Deraf følger også, at det gamle rådhus' facade ud til Stengade næsten har set ud som vist på fig. 21, bortset fra gavlene.

På kælderplanen (fig. 18) er der i den nye arrestbygning angivet både et stort køkken og et stort spisekammer og fadebur til arrestforvareren. Han skulle også sørge for forplejningen af alle fangerne, så med hans egen familie og personale har man dagligt skulle tilberede mad til over 30 mennesker. Videre ser man til venstre rum til varmeapparatet, badekammer til fangerne og kulkældre. Overfor fyrkælderen er pigekammeret med indgang fra køkkenet.

På fig. 19 (plan af stueetagen) ser man det store arkivlokale i rådhusets udvidede vestlige del. Loftet i rummet bæres af en kraftig pille i midten. Arrestforvarerens bolig i den nye arrestbygning bestod af 3 rum, hvoraf det ene ikke havde vindue. Hans lejlighed har været som en entré til fængslet med en livlig trafik. Selve fængslet var lukket af fra gangen med en jerngitterport. Man ser også de 3 små fangegårde, der kunne holdes under observation fra eet sted. Rådhusgrundens ejendommelige skæve og uregelmæssige facon fra middelalderen fremgår tydeligt af denne plan.

Fig. 21 viser, hvordan rådhuset ville have set ud i dag, hvis det ikke havde været nødvendigt at rive det ned. Det er den gamle, middelalderlige bygning pyntet med gavlene (sml. med fig. 1). Tegningen skæmmes desværre af skjolder.

Fig. 22 viser rådhusets nordfacade (mod torvet). Tårngavlen (til venstre) er som den tilsvarende mod Stengade, men uden frisen og fladbuerne under. Den store gavl (til højre) over festsalens nordvinduer er ikke så pyntelig som den mod Stengade, men nok så markant. Bemærk portens gamle skæve placering i tårnet. Vinduerne i stuen mod nord (de 3 yderste til højre er til arkivværelset) er alle forsynet med svære jerngitre. Den lille udbygning mellem tårnet og arrestbygningen er »watercloset« til rådhuset.

Fig. 23 viser arrestbygningen i snit med de 3 etager med cellerne og de forbindende trapper og gallerier af jern. Læg mærke til den enkle, men smukke murdekoration. I stuen midt i tegningen ser man ind i arrestforvarerens bolig, ovenover er retslokalet, og øverst inventarierum og gældsarrest. Den yderste del til venstre med trappen viser, hvor smalt det gamle rådhus var.

Fig. 24 viser til venstre arrestbygningens vestside. Helt til venstre er der en udbygning med gavl over, her er fællescellerne. Til højre ser man festsalen i snit. Læg mærke til, at døre og tilskuergalleriet blev udformet anderledes (sml. med fig. 37 og 38).

De 8 tegninger (fig. 17–24) findes i Helsingør byhistoriske Arkiv.

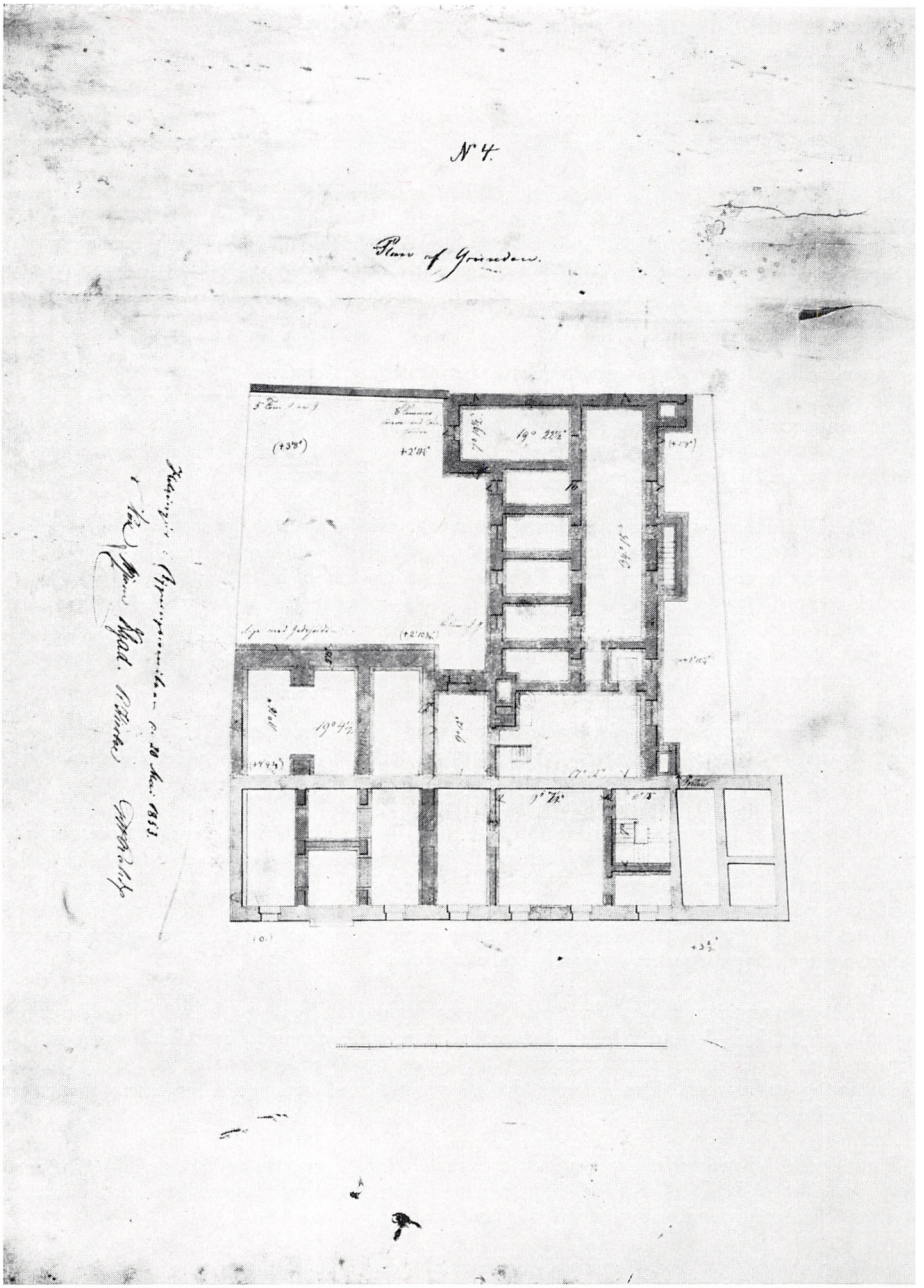

Fig. 17

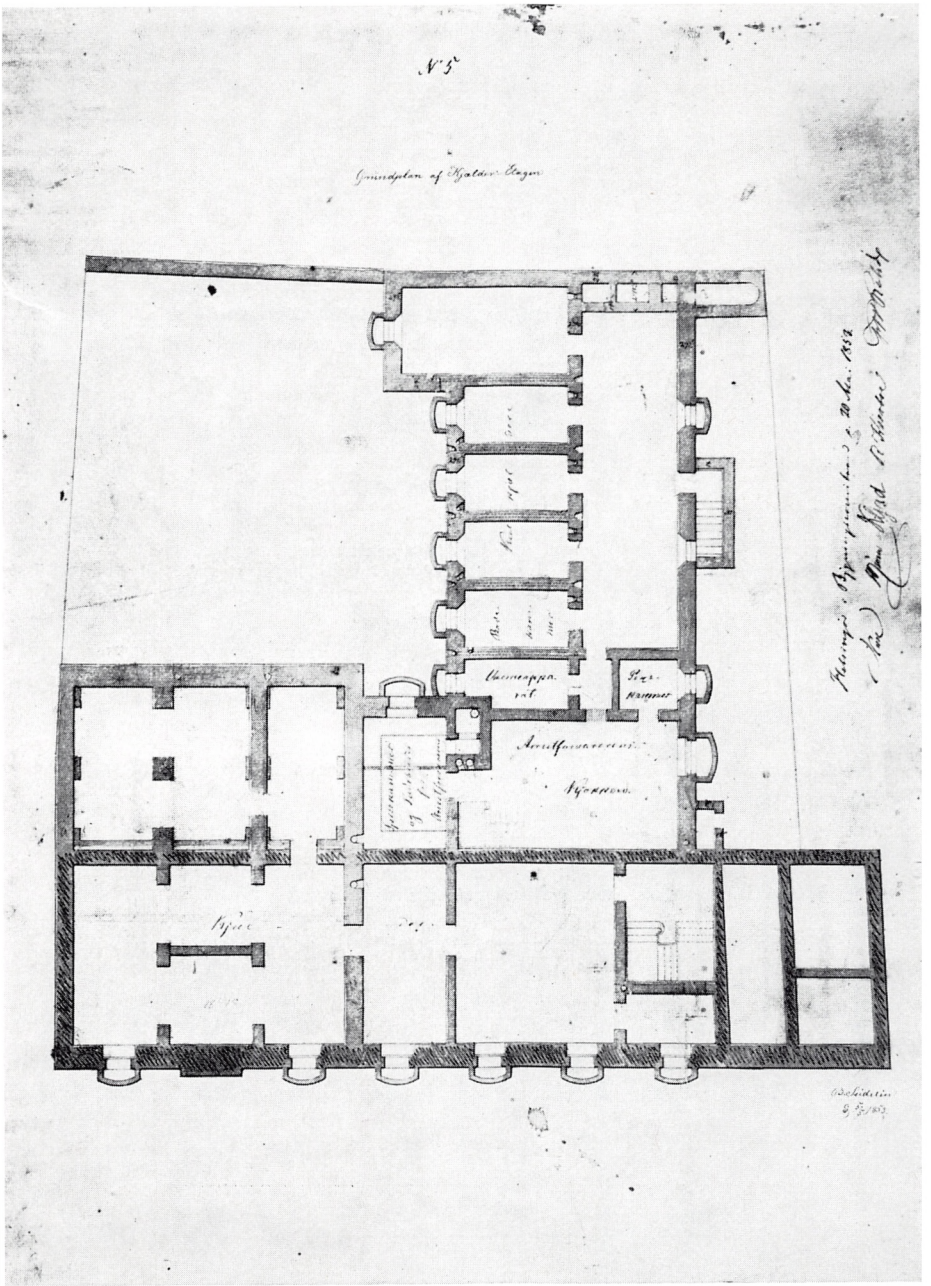

Fig. 18

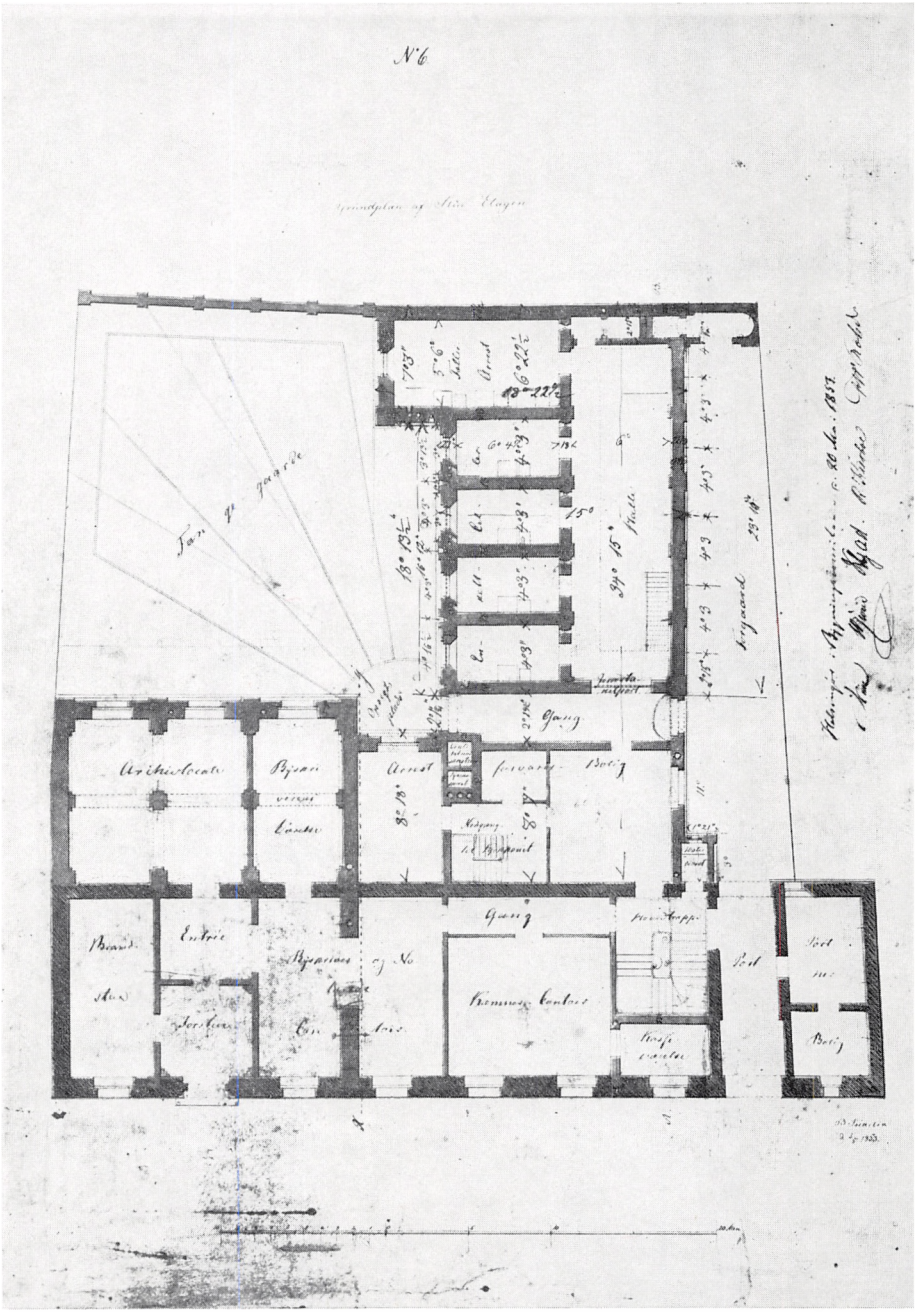
N°6
Gang
Gang
Bureau
Entrée
Bureau
Bureau
Bureau

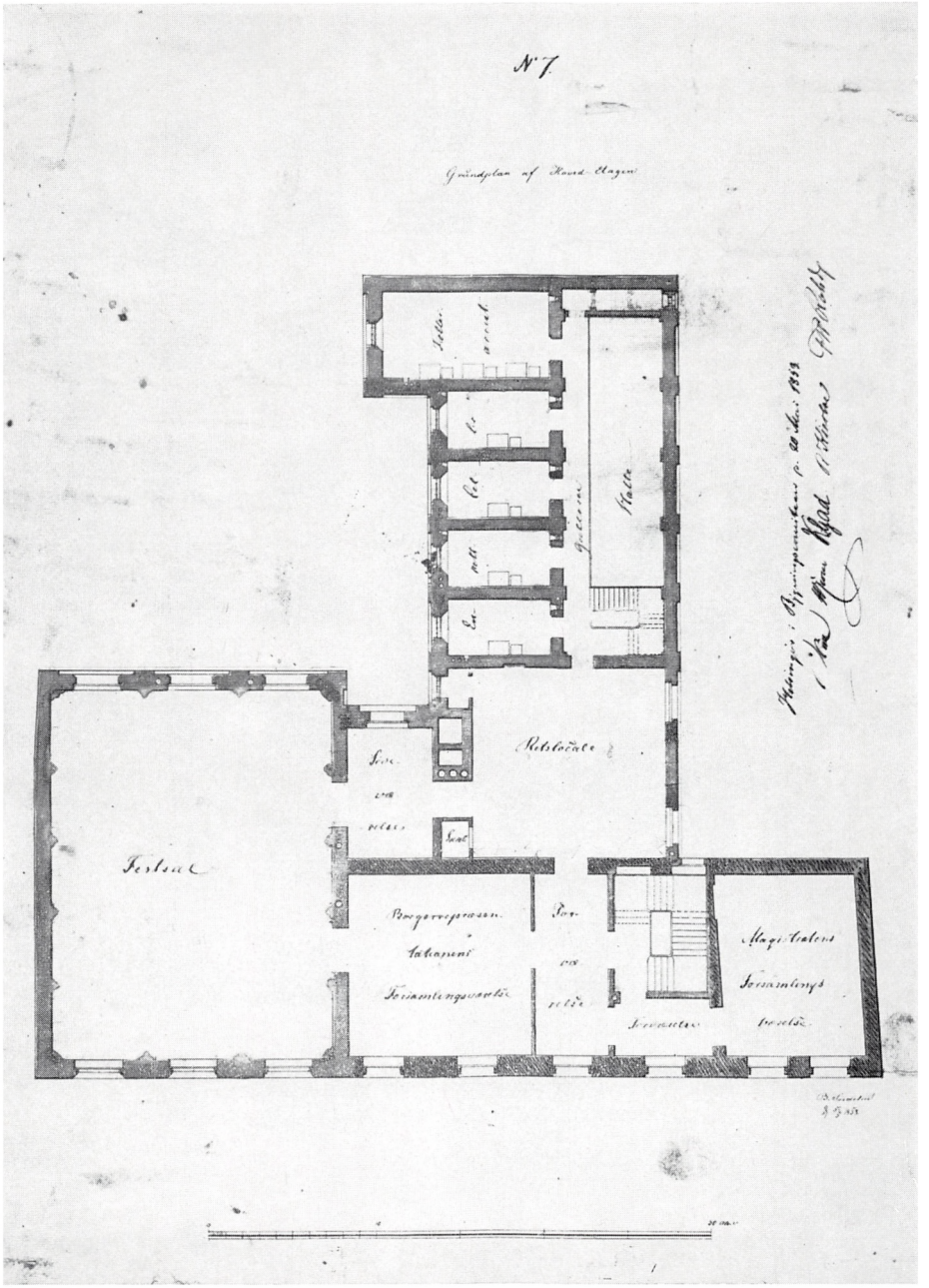
N:o 1.
Grundplan af Hand-Etagen
Festsal
Riksloçaler
Sessionssalen
Statssecretarens
Expeditions
Förmanskontoret
Magistratens
Förmanlings
Secretarens
Secretarens

Fig. 20

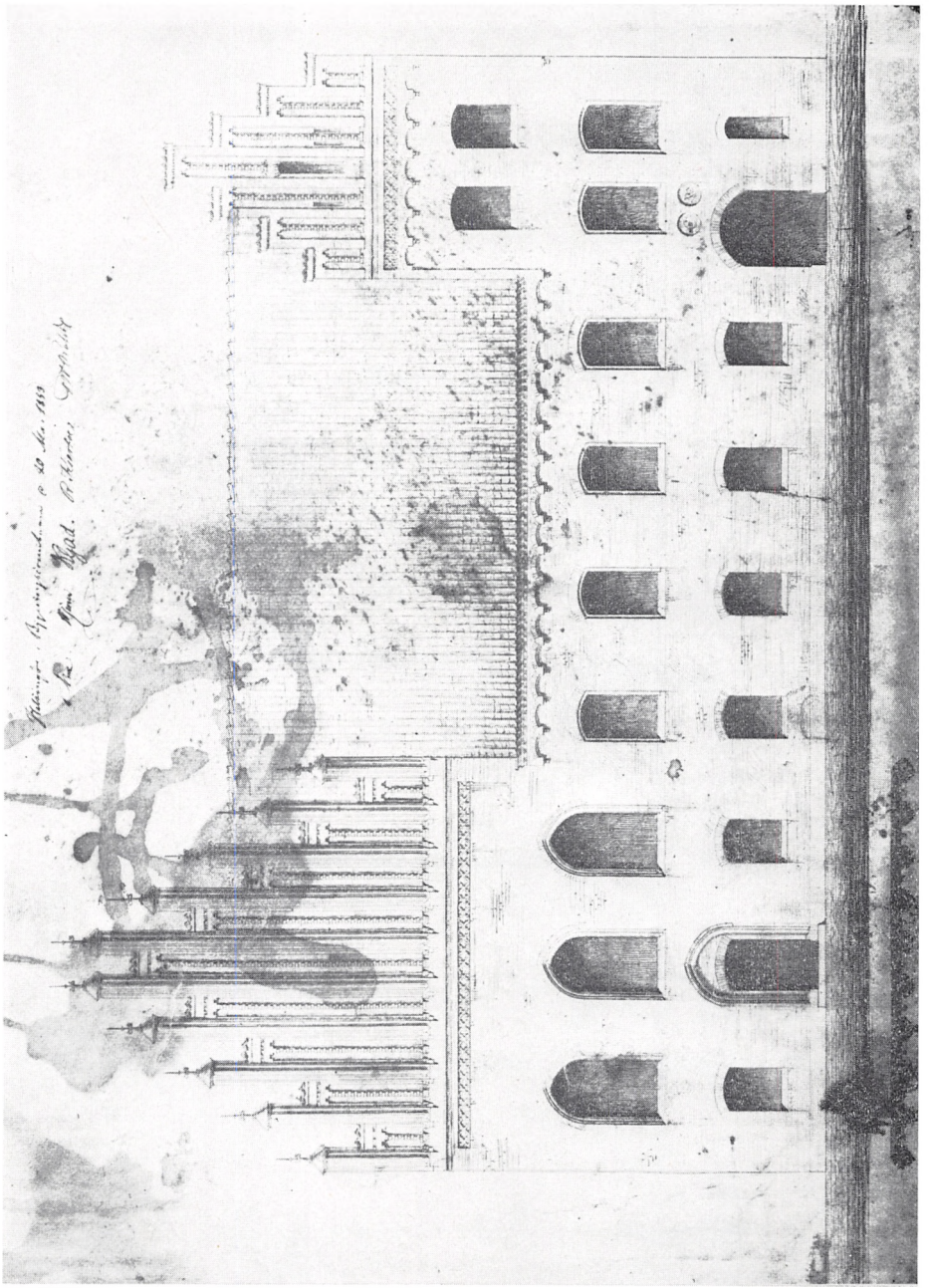

Fig. 21

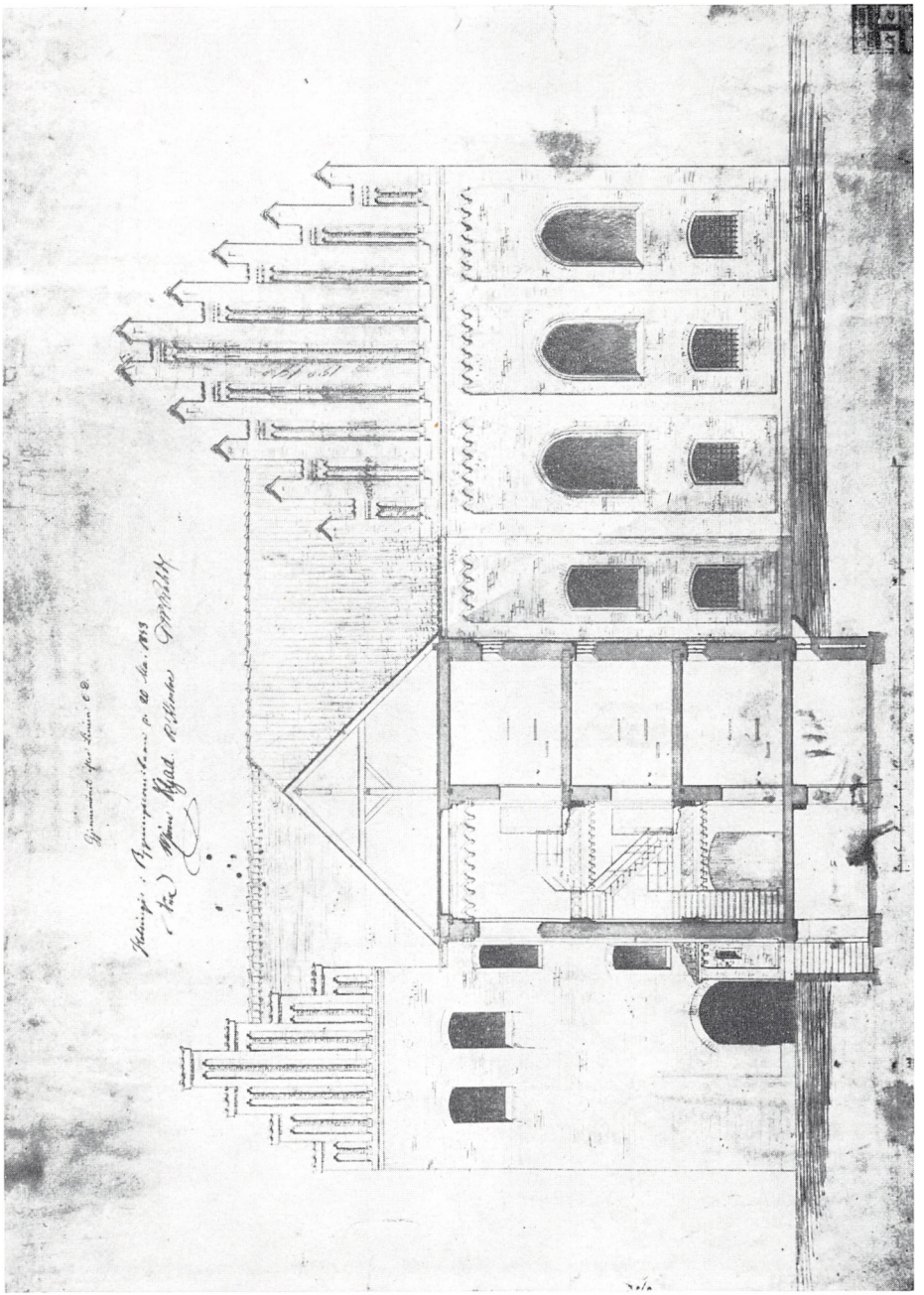

Fig. 22

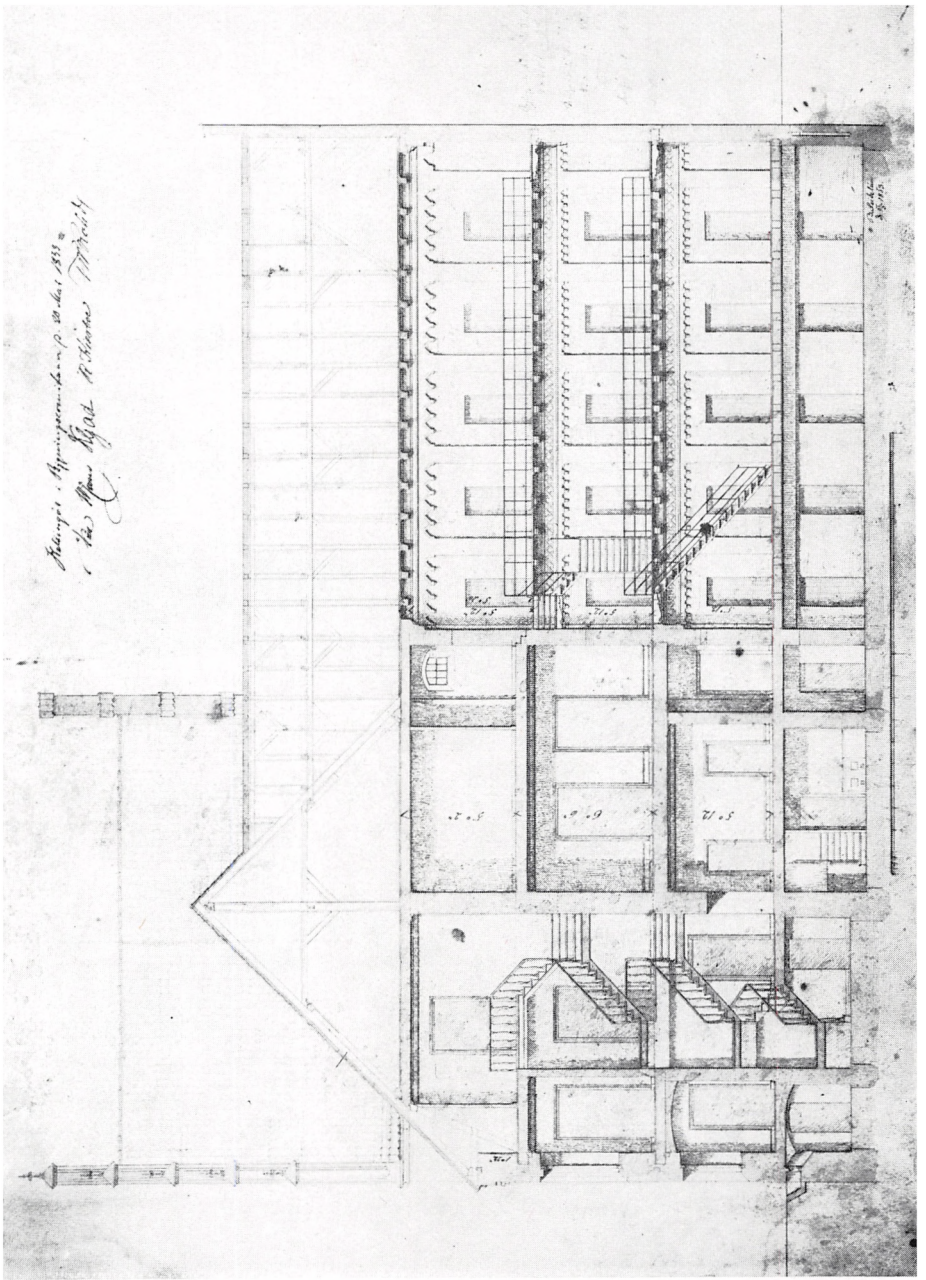

Fig. 23

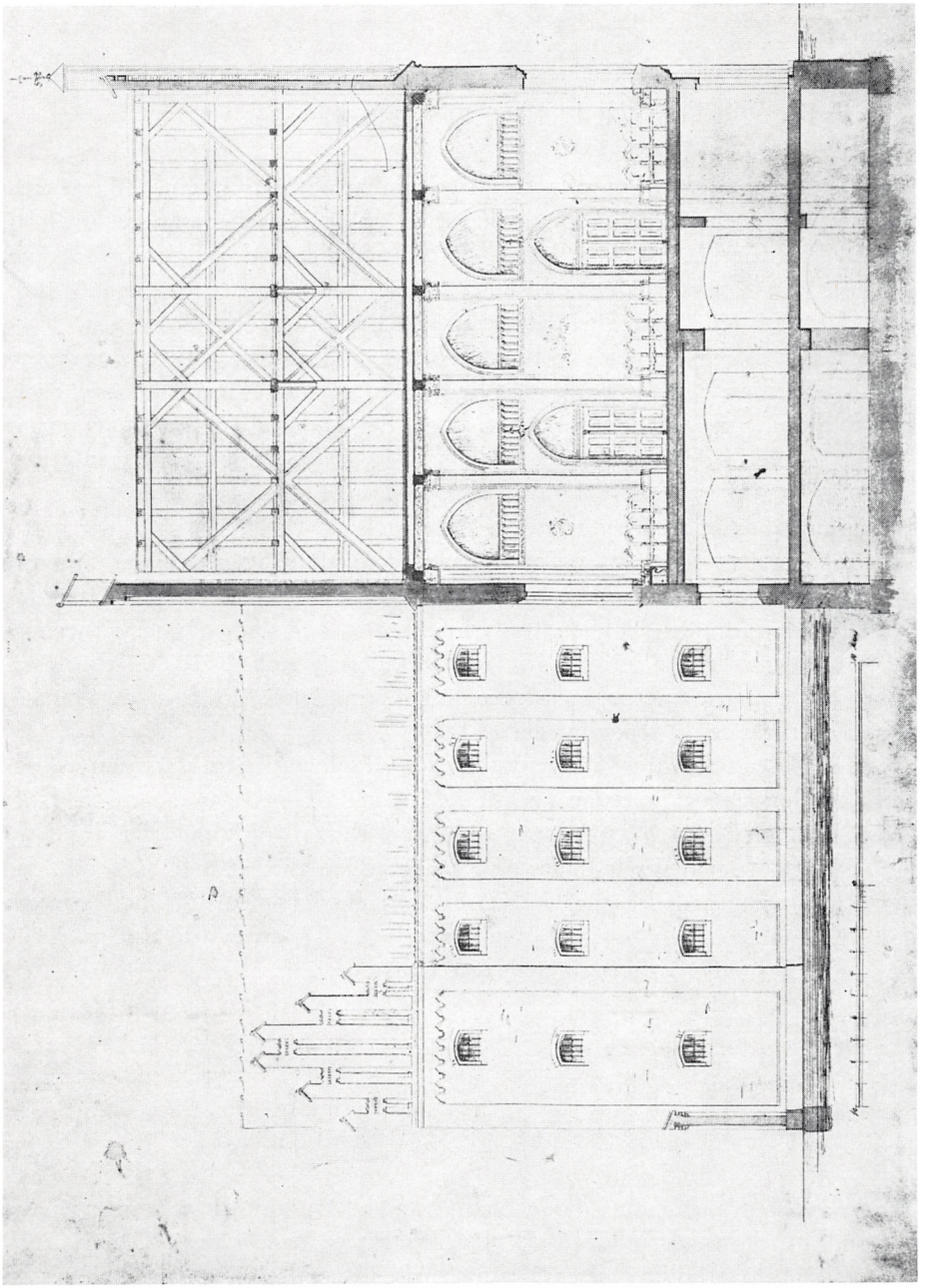

Fig. 24

BYGGERIETS FINANSIERING

Og så kom udvalget til et meget vigtigt punkt: omkostningerne. Man måtte oplyse, at arkitekt Seidelin for tiden var så optaget, at et detaljeret overslag endnu ikke forelå, men han havde beregnet de samlede udgifter for såvel det nye ting- og arresthus og ombygningen af rådhuset til 29.500 rbd., hvoraf 14.000 ville medgå til det første og 15.500 til rådhusbygningen.

Udvalget mente, at det var lykkedes dem at løse den stillede opgave på en tilfredsstillende måde både med hensyn til et tidssvarende fængsel og et smukt rådhus, og det er interessant at se, det fremhæver som noget meget vigtigt, at der i det ombyggede rådhus vil blive et godt og sikkert arkivlokale og et sikkert opbevaringssted for kontanter o. l.

Udvalget havde også tænkt på tilvejebringelse af de 29.500 rbd., der måtte lånes og derefter forrentes og afbetales ved øgede skatter, hvilket krævede ministeriets approbation. I et nyt møde den 26. marts, hvortil Crone og Seidelin var indbudt, fik man fra arkitekten et overslag, der viste, at bygningsarbejderne kunne udføres for den kalkulerede sum af 30.000 rbd. Derefter vedtog man planerne, men først skulle kommunens skatteydere sammenkaldes og tiltræde de øgede byrder.

I mødet den 7. april 1853 bemyndigedes udvalget til straks at slutte kontrakt om levering af mursten og kalk. Man vedtog også, at der måtte lånes 16.000 rbd. til ting- og arresthuset og 17.000 rbd. til rådhuset, heri inventar incl. Den første sum skulle lignes på formue og lejlighed[22]) med 800 rbd., den sidste halvt som grundskat og halvt som næringsskat med 850 rbd. Allerede den 21. april må man bevilge »murersvend« C. Trapp et forskud på 1.000 rbd., da han havde påtaget sig at levere mursten m. m.

FØRSTE SKATTEYDERMØDE

Mærkeligt er det, at man i mødet den 7. april 1853 gav disse bevillinger, da det omtalte skatteydermøde først blev afholdt to dage senere. Den 9. april 1853 kl. 11.00 afholdtes efter 3 gange bekendtgørelse i Helsingørs Avis en samling af Helsingør kommunes skatteydere i anledning af opførelsen af ting- og arresthuset samt ombygningen af rådhuset i Øresunds Foreningens lokale i gården nr. 33 i Sophiegade. Sådan meddeles i Helsingørs Avis nr. 54 for 11. april 1853.

Kommunalbestyrelsen og ca. 150 skatteydere var mødt op. Efter at borgmester Olrik havde givet en oversigt over sagens forløb siden 1839 og meddelt, at de pålignede kommunale afgifter i 1853 androg 30.695 rbd., var han nået frem til lånet på 33.000 rbd. og hvorledes, det skulle betales. Han opfordrede skatteyderne til at udtale sig om sagen, navnlig imod det påtænkte. Ingen ønskede ordet. På forespørgsel om forsamlingen billigede de tagne beslutninger, svaredes der bekræftende uden at en eneste udtalte sig derimod. Borgmesteren sluttede forhandlingerne og anmodede så mange som muligt af de tilstedeværende om at skrive deres navne på de fremlagte lister. Den opfordring fulgtes af 46; de øvrige havde fjernet sig, så snart forhandlingerne sluttedes.

Det er et meget lille antal af byens over 1100 skatteydere, der herved gav deres tilslutning, men det harmonerer med brygger Wiibroes tidligere omtale af den ringe interesse for de offentlige anliggender.

Når man gik ud fra, at overslaget kunne holde, hænger det jo sammen med, at man endnu troede på, at den gamle bygnings mure kunne tåle ombygningen i »oprejst« tilstand. Man ville bruge alle de gamle sten. Og man må have troet, at de gamle tagsten kunne genanvendes, thi rådhuset skulle efter planen have tegltag, men der bestilles ingen tagsten.

BYGGERIET INDLEDES

Udvalget var i mødet den 6. maj 1853 blevet omdøbt til bygningskomiteen og skulle bestå af 4, nemlig borgmester Olrik, Kierboe, Rohde og Gad. Komiteen skulle foranledige byfoged Crone at tiltræde den, hvilket sikkert ikke har krævet nogen overtalelse. Komiteen førte fra 9. maj 1853 nøje protokol over alle sine møder, der tit i hele byggeperioden, især i de første år, blev afholdt med få dages mellemrum.[23])

Og så begynder det at gå stærkt. I mødet 6. maj meddeler komiteen byrådet hvor mange sten, hvor meget kalk og grundsten, der er sluttet kontrakt om; grundstenene skulle allerede leveres i sidste halvdel af maj 1853. Der var ved at blive lavet modeller til formstenene og fornødne arbejdstegninger. De er af Seidelin dateret 5. maj 1853 og godkendt 20. maj s. å., idet bygningskomiteens medlemmer har skrevet deres navne på dem. Magistraten havde ved henvendelse til Københavns Overformynderi fået stillet lånet i udsigt. Byggekomiteen vil have og får klare linier for dens beføjelser under arbejdet, bl. a. er der først nu tale om at antage en arkitekt. Man vil også drøfte med sagkyndige om varmeindretningen i selve rådhuset. Dette skete den 11. maj, hvor

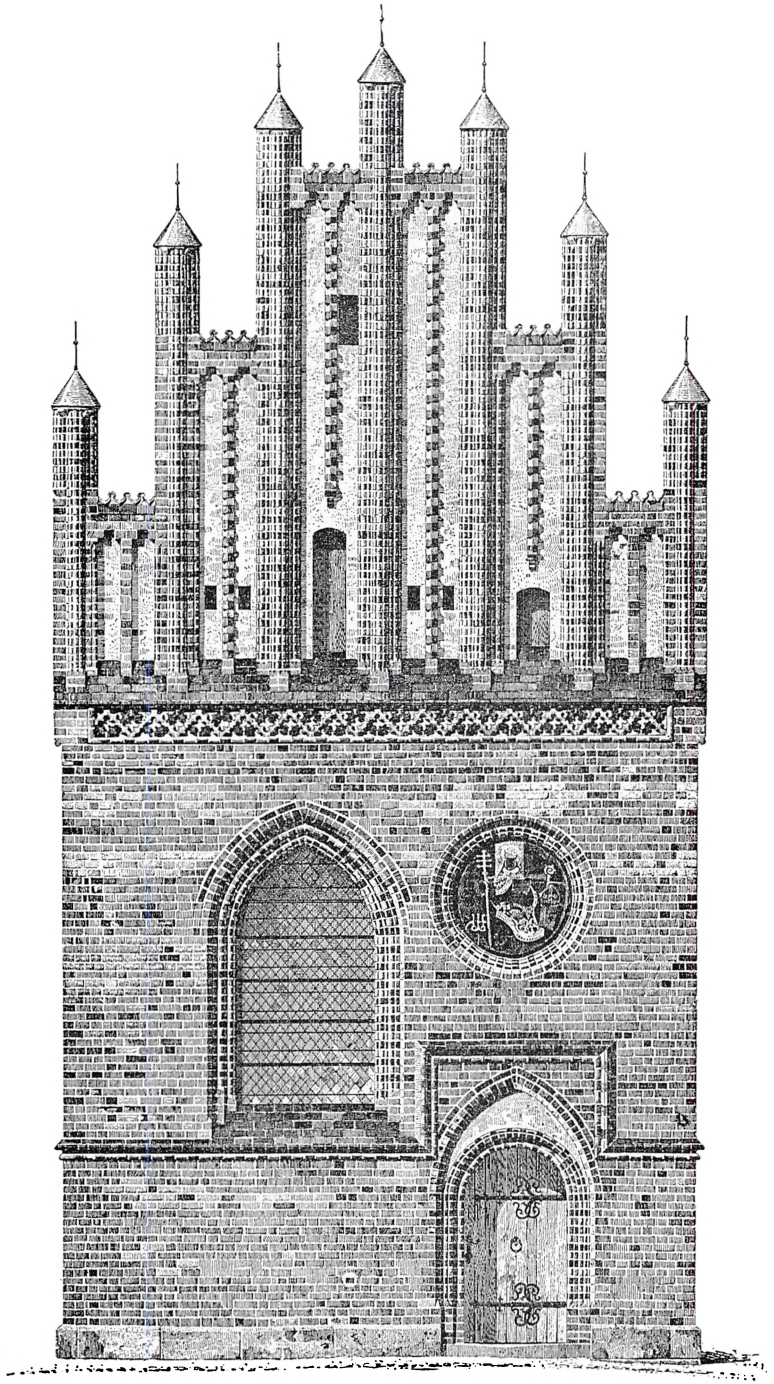

Fig. 25. Tegning af biskop Oluf Mortensens våbenhus, Roskilde domkirke, 15. årh., udført af V. Koch (Storck: Roskilde Domkirke).

Fig. 26 og 27. De to hovedentreprenører for rådhus- og arrestbyggeriet, tømrermestrene J. J. Steen og J. D. Unmack. Den sidstnævnte (til højre) sad i borgerrepræsentationen 1839–45 og igen 1851–58.

komiteen holdt møde. Her var arkitekt Seidelin, overinspektør for fængselsvæsenet etatsråd David og maskinbygger H. H. Baumgarten fra »Baumgarten og Burmeister« i København til stede. Man drøftede indgående varme- og ventilationsinstallationerne.

Den 12. maj 1853 averterer man med offentlig licitation om murer- og tømrerarbejdet. Det kræves, at bygningen skal være under tag inden den 15. september s. å. Samtidig averterer man om auktion over bindingsværksbygningen bag rådhuset til nedbrydning og bortfjernelse. I byggekomiteens møde den 18. maj kunne man meddele, at bygningen ved auktionen var solgt for 300 rdl. Samtidig bad man om samtykke til at bortsælge ved offentlig auktion gamle inventarsager, der henlå på rådhusloftet, og andre genstande, »for hvilke for tiden ikke haves brug«. 26. maj averteres efter tilbud på al slags tømmer til levering inden 20. juni s. å.

Licitationen afholdtes den 8. juni 1853 og her afgav de to lokale tømrermestre Steen og Unmack bud på murer- og tømrerarbejdet til en samlet pris på 10.500 rdl. Arkitekt Seidelins broder Conrad Seidelin, der var murermester i København, tilbød at udføre murerarbejdet for 6.500 rbd., og en

tømrermester Wulff ligeledes fra København ville have 3.800 rbd. for tømrerarbejdet, men stillede den betingelse, at Conrad Seidelin fik murerarbejdet. Steen og Unmack gik ned til 10.400 rbd. og fik arbejdet.

Den 18. juli 1853 var byens bygningskommission samlet til møde; her var også tømrermester I. D. Unmack til stede. Man anviste den forrige linie som rettesnor for den nye bygning, der skulle opføres på den gamle grundvold. Således står der i forhandlingsprotokollen side 21. Murerarbejdet skulle udføres af murermester Køhler fra Hørsholm. De formede sten blev lavet på Strandmosegårds teglværk ved Nivå. Rådhuset er bygget af munkesten, og da det endelige regnskab viser, at der kun er indkøbt 1000 munkesten, og da der i gadefacaden er ca. 20.000 munkesten, må rådhusets forfacade være genopført af de gamle sten fra middelalderen.

Rohde, der sad i byggekomiteen, påtog sig at levere de til bygningsarbejdet nødvendige brædder, lægter og planker frit leveret ved bolværk i Helsingør. En del af tømmeret blev indkøbt i København, hvor det blev leveret i flåde ved Knippelsbro for derefter at blive flådet til Helsingør af det lokale dampskibsinteressentskabs damper Skjold.

Man modtog snart ministeriets approbation af lånet og ydelsernes ligning på skatteyderne. Fra amtet fik man godkendelse af ting- og arresthuset, dog finder man det uheldigt, at der kun er nedgang til kælderen gennem arrestforvarerens bolig, man peger på, at alt brændsel til centralvarmen skal bæres gennem lejligheden, og fangerne skal samme vej til bad, og kræver derfor en nedgang direkte fra fængslets halle og en udefra. Overinspektøren for fængselsvæsenet er også usikker overfor varmeindretningen og cellernes ventilation og vil vide, om det kan undgås, at arrestanterne benytter varmeledningerne til utilladelig kommunikation.

I juli måned havde Baumgarten og Burmeister i København erklæret sig villig til at indestå for, at varmeapparatet ved en hvilken som helst kuldegrad ville opvarme arrestlokalet til omtrent 13° Reamur og i rådhusets værelser til 15–16° Reamur, samt at det ville kræve i gennemsnit 1½ td. kul for hver dag, det årligen var i brug, derfor besluttede man sig for den »kunstige varmeindretning«.

Under et så langvarigt byggearbejde kunne arkitekt Seidelin selvfølgelig ikke hele tiden opholde sig i Helsingør, men han må have været her mange gange, da han i rejsegodtgørelse fik udbetalt 620 rbd. udover sit honorar, der var 1.600 rdlr. Han havde også en fast konduktør på stedet, nemlig arkitekt Christian Holsøe.[24]) Dennes arbejde må have været omfattende, for hans honorar er ifølge regnskabets post 35 på 1.092 rdlr. Han har – foruden at føre tilsyn – arbejdet på en lejet tegnestue, for hvilken han modtog godtgørelse. Tilsyneladende har han været her under hele byggearbejdet, idet han ingen rejsegodtgørelse får. Holsøe var ingen tilfældig konduktør, i 1853 vandt han Akademiets store sølvmedalje.

MIDLERTIDIGE LOKALER TIL BYSTYRELSEN m. v.

I kommunalmødet den 6. maj 1853 ønskede byggekomiteen også en bemyndigelse til »at ordne det fornødne til tilvejebringelsen af de nødvendige lokaler til interimistisk brug medens rådhuset m. v. står under ombygning«, en bemyndigelse, der selvfølgelig vedtoges, da det var helt nødvendigt.

For at ingen i byen skulle være i tvivl om, hvorfra kommunen nu styredes, averterede man tre gange med den nye adresse. Den 13. juni 1853 meddeles det i Helsingørs Avis, at fra den 15. d. m. vil kommunalbestyrelsens, magistratens og borgerrepræsentationens forhandlinger indtil videre finde sted i direktionsstuen i Helsingørs almindelige Hospital (»det saakaldte Kloster«). Samme sted vil også byting, skifteret, brandret, forligelseskommission, havnekommission, brolægningskommission, såvel som begge kirkeinspektioners møder blive afholdt. I en anden annonce meddeles, at kæmnerkontoret fra den 14. juni og indtil videre er flyttet til et dertil lejet lokale også i klosteret.

Også sparekassen blev hjemløs ved ombygningen, men da den lige fra starten (1829) havde haft plads i kæmnerkontoret, flyttede den naturligvis med.

Byens rige arkiv blev anbragt i byens vagtbygning ved Svingelport, hvor også rådhusbetjent Johansen fik midlertidig bolig og opsyn med arkivet.

Hvor arrestanterne var, mens rådhuset var under ombygning, og det nye ting- og arresthus ikke var færdigt, vender vi senere tilbage til.

TÅRNET NEDRIVES

Man var nu godt i gang med ombygningen af det gamle rådhus, men så kommer overraskelserne. Det viste sig nødvendigt helt at nedrive det gamle tårn, og komiteen foreslår (30. august 1853), at det erstattes af et nyt tårn i fire etager forsynet med et skifertækt spir af ca. 12 alens højde. Arkitektens overslag siger en merudgift på 2.259 rbd. og 20 sk. Det havde også vist sig, at en større del af den gamle bygning end oprindelig tænkt måtte nedrives, og dertil kom forskellige uforudsete arbejder, ialt en ny merudgift på omtrent 3.000 rbd. Man ville ikke give en bestemt tillægsbevilling, men bemyndigede komiteen til at nedrive det gamle tårn og igen opføre et nyt efter den fremlagte tegning på de billigste vilkår, som komiteen kunne opnå.

Man bevilger senere ca. 530 rbd. til et tårnur efter overslag fra urmager H. Kyhl i København. Og dertil kom uberegnede bygningsarbejder i forbindelse med uret. I det følgende år afholdes forskellige licitationer m. v. Rådmand K. Gad udtrådte af borgerrepræsentationen, men han genvalgtes enstemmigt til at forblive i byggekomiteen.

HELE DET GAMLE RÅDHUS MÅ NEDRIVES. NYT LÅN

Og så var bunden ikke nået i bogstaveligste forstand. I slutningen af året 1854 (28. december) fremlagde byggekomiteen med tilhørende bilag og tegninger en beretning om sagens hidtidige forløb. Det havde ret hurtigt vist sig, at foruden tårnet måtte resten af rådhuset rives ned til grunden, da murene var brøstfældige.

Hvordan man overhovedet nogen tid har haft den forestilling, at den gamle bygning kunne holde, er en gåde, når man tænker tilbage og husker, at de først omtalte beskrivelser af rådhuset siger, at »det er forfalden og i meget slet tilstand«, og endvidere erindrer, at brygger Wiibroe i 1847 skrev, »at bygningen skal være så dårlig, at man frygter for at gøre nogen forandringer i den.« Hvordan kan man have troet, at disse brøstfældige mure f. eks. kunne bære nye tunge gavle? Hvad har dog borgerne sagt, når de på Stengade så, at der, hvor rådhuset havde været, var der kun fundamenterne igen? Hvad var der egentlig andet at gøre, end at søge rejst et nyt?

Avisen bringer ingen omtale af det store bygningsarbejdes helt ændrede forløb. Man må have arbejdet hurtigt, for allerede den 3. december 1853 holdt man rejsegilde. Bygningen er delvis opført af munkestenene fra det nedrevne rådhus, og når man tænker på, at alle disse sten skulle renses, før de blev genbrugt, har man virkelig skyndt sig. Allerede i komiteens møde den 14. juli 1853 var det blevet besluttet, at rådhusets facade til gården skulle opføres af almindelige mørke mursten i stedet for af munkesten. Der blev således ikke anskaffet flere af disse, men udover de allerede bestilte fuldbrændte mursten afgav man nu ordre på yderligere ca. 45.000 stk.

Helsingørs Avis strammer sig ved rejsegildet op til at bringe en tospaltet artikel, ellers blev det kun fyldt med udklippet stof og annoncer. Hele kommunalbestyrelsen og samtlige håndværkere var til stede, og der blev udbragt skåler, »der blev besvarede med levende hurraråb og fanfarer«. Derefter følger en beskrivelse af bygningen, dens rum, stil etc. Håndværksmestrene og arkitekterne Seidelin og Holsøe nævnes.

Man havde allerede godkendt et nyt tårn i 4 etager, men det førte til en ændring af hele bygningens udseende i »en noget forskønnet stil«. Det førte igen til gennemførelse af denne stil i det indre. Endvidere skulle bygningen nu som det nye tårn tækkes med skifer »som et varigere og til hele bygningsstilen mere passende materiale«. Tækningen med skifer blev udsat til foråret 1854, hvorfor man besluttede sig til midlertidigt at lægge de gamle tagsten

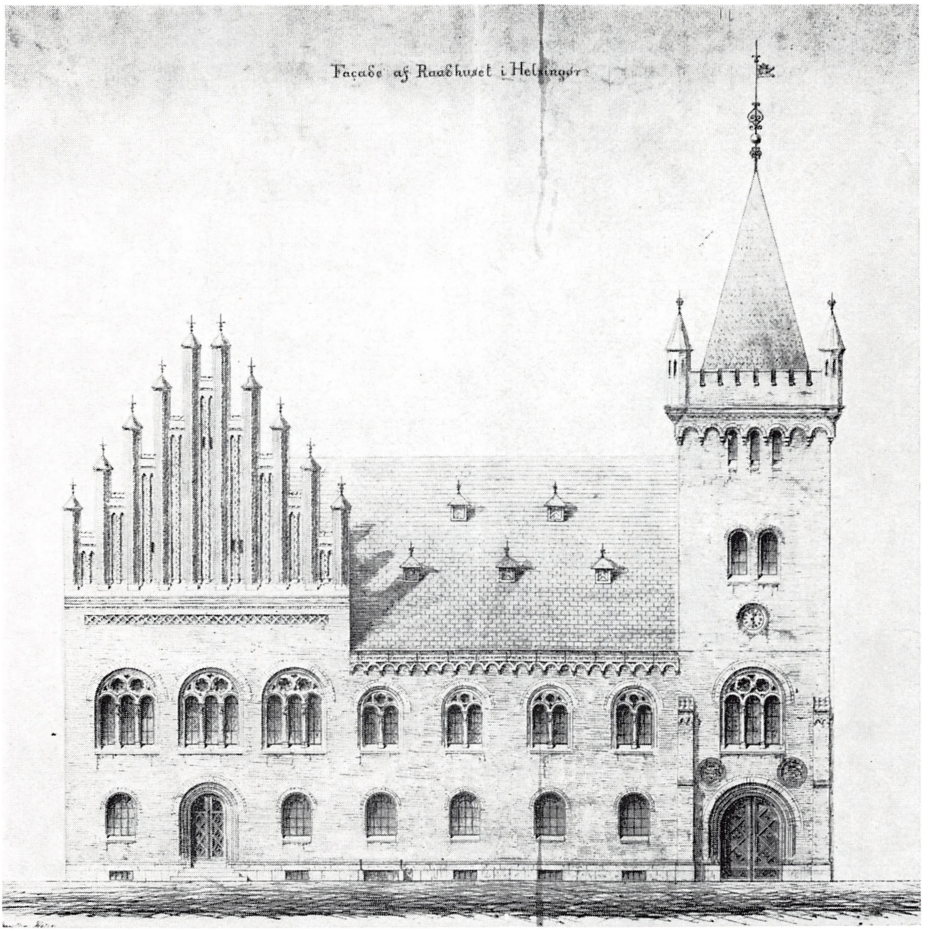

Fig. 28. Facadetegning af rådhuset i den endelige udformning »componeret af Bernhard Seidelin« og »tegnet af Christian Holsøe«. – Tegning i Helsingør byhistoriske Arkiv.

på plus 3000 stk. udlånt dertil af Kierboe. De gamle tagsten kan altså ikke ved nedrivningen være styrtet ned, men må være bragt hele ned. Det stemmer også med, at bygningen efter første udkast skulle have tegltag, og da der fra starten ikke er bestilt nye tagsten, må man have regnet med at bruge de gamle. De i regnskabet (post 11) nævnte 9170 tagsten er til arrestbygningen.

Desuden var man nu klar over, at de oprindelige overslag var for lave, også som følge af prisstigninger på materialer og arbejdsløn. Nu skulle bygningen også belyses med gas, og en kloak fra bygningen til stranden anlægges »for at bortføre de flydende urenligheder fra de forskellige waterclosetter«.

Om dette sanitære anlæg var godt, er et stort spørgsmål. Ti år efter råd- og arresthusets ibrugtagning anmoder byskriveren (25. okt. 1866) om opførelse

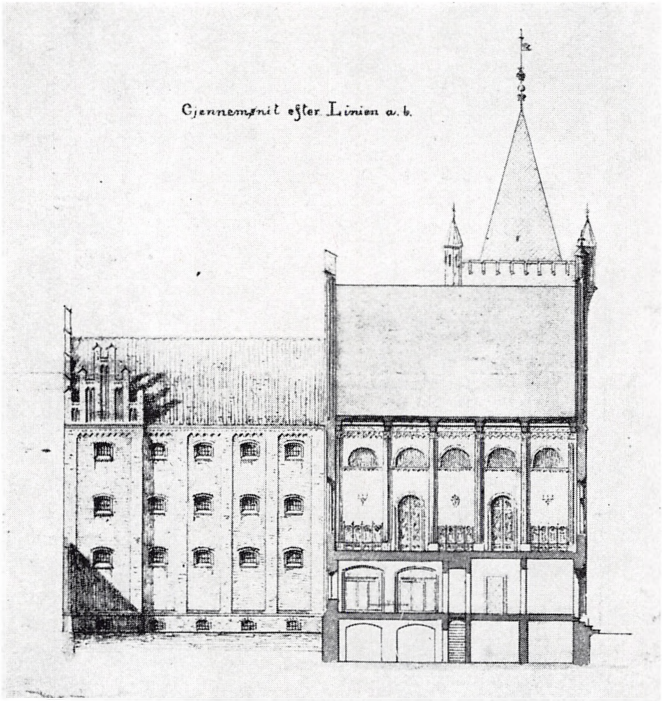

Fig. 29 a er en snittegning af byggeriet i dets endelige udformning set fra vest.

af en ny latrinbygning, og byfogeden henledte samtidig magistratens opmærksomhed på den mangelfulde tilstand, i hvilken latrinerne i arrestbygningen befandt sig. Bygningskomiteen bekræfter rigtigheden, og man vedtager at bringe forholdene i orden, men der er ikke tale mere om »waterclosetter«, men om »luftclosetter«.

Ifølge nye beregninger kunne totalbeløbet ikke anslås lavere end til 63.000 rdlr., hvoraf de 25.200 faldt på ting- og arresthuset og 37.800 på rådhuset.

Komiteen beklagede dybt de betydelige overskridelser, men fremhævede »at det nye råd-, ting- og arresthus, som Helsingør kommune således har opført, upåtvivlelig i mange menneskealdre fuldkommen vil svare til sin bestemmelse og være en sand prydelse for byen«. Og så føjer man til helt i overensstemmelse med sandheden: »Det er også den eneste offentlige bygning af nogen betydenhed, som denne kommune i århundreder vides at have med egne kræfter tilvejebragt«.

Som et plaster på såret kalkulerede man med forskellige indtægter af rådhuset, nemlig udlejning af en kælder (50 rdlr.), byskriverkontor (200 rdlr.), to lejligheder i tårnet (120 rdlr.), sparekassens lokale (50 rdlr.) og så kunne

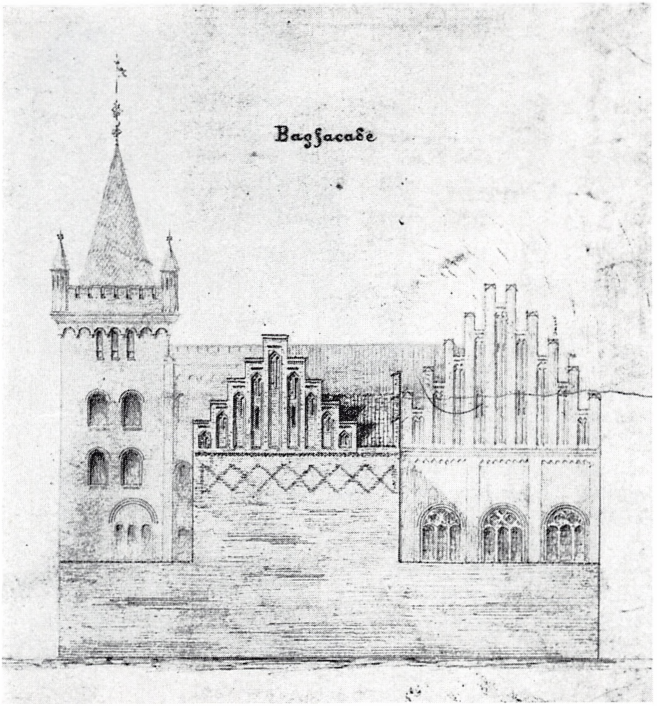

Fig. 29 b er den anden halvdel af tegningen, hvor fig. 29 a er placeret til venstre. Det viser bagfacaden. Arresthusets nordgavl og to fløjmure lukker ligesom hele komplekset af fra omverdenen. Denne gavl kan ikke ses mere, da man senere har bygget en retsbygning op ad den.

man spare leje af lokaler til valghandlinger o. l. (100 rdlr.), ialt ca. 420 rdlr., og dertil føjer man en ikke ubetydelig indtægt ved udlejning af festsalen til koncerter o. l. Men nu hastede det også med nye midler, thi der var allerede brugt ca. 36.700 rdlr. Heldigvis kunne borgmester Olrik fremlægge et tilbud fra sparekassen på et lån op til 30.000 rdlr. mod udstedelse af en obligation og indenrigsministeriets godkendelse. Forøvrigt var Olrik også formand for sparekassens direktion. Der var heller ikke andet at gøre end at skaffe pengene, for bygningsarbejdet var langt fremme. Kommunalbestyrelsen udtalte håb om, at samtlige tilbagestående arbejder nu ville blive fuldendte uden yderligere udgiftsbevilling. Som regnskabet senere viste, kom man over 5.500 rdlr. højere end de nu budgetterede 63.000 rdlr.

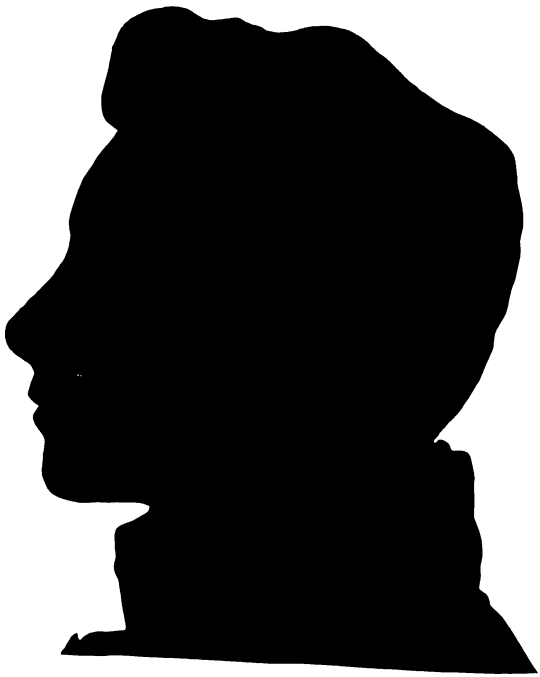

Fig. 30. N. P. Christian Holsøe (1826–1895). Stærkt påvirket af Herholdt har han rundt om i landet rejst en del bygninger, hvis motiver ofte er taget fra nationalt byggesæt. I Helsingør har han bl. a. bygget Marienlyst badehotel og Posthuset, og sammen med H. Wenck byggede han jernbanestationen. – Dansk biografisk Håndleksikon. – Foto af silhouet i Det kgl. Bibliotek.

ANDET SKATTEYDERMØDE

Denne kraftige stigning i udgifterne fik ministeriet til at kræve et nyt møde indkaldt af alle byens skattepligtige borgere, før man ville give approbation. Derfor vedtog kommunalbestyrelsen at indkalde til rådstuemøde torsdag den 22. marts 1855 kl. 11. Fem gange averterede man mødet i Helsingørs Avis. Rådstuesamlingen kunne af gode grunde ikke afholdes på rådhuset, men foregik i Skydeselskabets lokale. Den samlede kommunalbestyrelse havde givet møde og omtrent 300 andre personer, hvoraf den allerstørste del skønnedes at være skatteydere i byen. Alle dokumenter og tegninger vedrørende sagen havde været fremlagt til offentligt eftersyn på kæmnerkontoret i 8 dage forud for mødet. Borgmester Olrik gav i en timelang tale en oversigt over, hvad der i denne sag tidligere var passeret og fremhævede, at af den samlede sum på 63.000 rdlr. var de 33.000 tidligere bevilget, så det var kun forrentningen (5 %) af de 30.000 rdlr. nyt lån, der var tale om. Der ville følgelig

blive at ligne 460 rdlr. på formue og lejlighed og 1.040 rdlr. på grund og næring fordelt med 520 rdlr. på hver skat. Han trøstede skatteyderne med, at indkvarteringsvæsenet ikke mere ville kræve kommunale udgifter, da garnisonen nu var på Kronborg; der var ellers opført 3.000 rdlr. til dette formål. Byens økonomiske status var i det hele taget god. Kapitalformuen var ikke blevet angrebet ved byggeriet, og budgettet, der i 1849 ved krigsskat, indkvartering m. m. var steget til 40.500 rdlr., var for 1855 kun 33.700 rdlr., skønt befolkningen i de sidste 5–6 år var steget fra 8.111 i 1850 til 9.097 i 1855. Antallet af skatteydere i 1855 var 1.149.[25]) Borgmesteren strøede mere sukker på ved at fortælle, at lånenes forrentning og afbetaling ville tage ca. 42 år, så det blev også de kommende skatteydere, der fik glæde af det hele. Han mente også, at bygningen ville være færdig i oktober 1855; men det blev den ikke.

Borgmesteren opfordrede dernæst de skatteydere, som måtte ønske at udtale sig om sagen, til at forlange ordet. Syv fik flere gange ordet; de fire udtalte sig til støtte for forslaget, de to var imod, og den ene kom ind på et helt andet spørgsmål, nemlig om ligningsregler på formue og lejlighed.

En af talerne, kontorchef Glørfeldt, mente, at rådhuset lå på en uhensigtsmæssig plads og ikke var rummeligt nok. Han foreslog at sælge den næsten færdige bygning, vælge en anden mere passende plads og opføre en hensigtsmæssig rådhusbygning der! Mon ikke hr. Glørfeldt har hørt til de borgere, der i 1847 indgav andragende om at få et pompøst rådhus bygget?

Skibsklarerer og formand for borgerrepræsentationen Thune fastslog, at der kun var den udvej: at fuldføre den påbegyndte og næsten færdige bygning; Gløerfeldts forslag var det umuligt at gå ind på. Han talte om, at bygningskomiteen »havde haft en uafbrudt række af strid og ubehageligheder; han måtte yde dens utrættelige og hele færd sin fuldeste anerkendelse«.

Købmand Pontoppidan sagde, at der var ikke andet at gøre end at tilvejebringe de fornødne midler; at lade bygningen stå halv færdig kunne dog ikke være meningen, og at sælge eller flytte den måtte anses ligeså urimeligt. Han ville derfor for sit vedkommende stemme for lånet, dog vel at mærke, under de tre betingelser: 1) at man var vis på ved et yderligere lån af 30.000 rdlr. at få bygningen komplet færdig og samtligt inventarium anskaffet, således at der ikke senere blev tale om noget større eller mindre lån, 2) at man havde vished for, at bygningen kunne blive færdig om ikke før så dog i den nærmeste fremtid, så at den ikke blev gammel, forinden den blev færdig og 3) at man kunne være forvisset om, at det ikke var sandt, hvad rygtet fortalte, nemlig at en af rådhusets naboer ville eller i det mindste kunne forlange erstatning eller nedrivelse af tårnets spire, da man skal have bygget ind over hans grund.

Olrik erklærede, at et sådant rygte ikke var bygningskommissionen bekendt, og at der var så meget mindre anledning til at anse det begrundet, som

Fig. 31. Rasmus Kierboe, brygger og brændevinsbrænder, medlem af borgerrepræsentationen 1852–1858.

generalkonsul Ellah (naboen mod øst) ved enhver forekommende lejlighed havde vist såvel den nævnte komite som også håndværkerne under deres arbejder en velvillig imødekommenhed. Pontoppidan var aldeles tilfredsstillet ved denne erklæring. Men egentlig fik han jo ikke noget svar på sine tre spørgsmål. Og Olriks svar på det sidste er jo slet ingen garanti; man havde virkelig bygget ind over naboens grund, da tårnets to små hjørnetårne mod øst rager ud over rådhusets egen grund og ind på Ellahs. Nu kan der ikke mere blive kval ud af det spørgsmål, da kommunen ejer den omtalte naboejendom, der i dag er anneks til rådhuset.

Brændevinsbrænder Tvede tvivlede på, at det nye lån ville slå til. Og han fik ret.[26])

Borgmesteren gav flere oplysninger og berigtigelser og sluttede forhandlingerne med at anmode de tilstedeværende skatteydere personlig at afgive deres stemme til en liste. 110 stemte ja, imod var 22; de øvrige forlod salen under afstemningen. Forhandlingerne varede til kl. 14½.

Ministeriets godkendelse af lånet fulgte allerede den 27. april 1855. Men det var også strengt nødvendigt, at pengene kom frem, for byggeriet nærmede sig sin afslutning. Nogle måneder senere (i oktober 1855) var man igang med inventar, og fra 1. november ansattes en fyrbøder, og kul til opvarmning i den tilstundende vinter købes.

Fig. 32. Mindemedaljonen sidder i portrummet til højre.

MINDETAVLE m. m.

Allerede i komiteens møde den 6. oktober 1853, hvor arkitekt Seidelin forelagde en detaljeret facadetegning af rådhuset i nygotisk stil, havde man vedtaget, at de to sandstensmedaljoner fra 1574 for kong Frederik den Anden og dronning Sofie igen skulle anbringes over tårnporten. Desuden havde man plan om en medaljon under de øverste tårnvinduer med kong Frederik den Syvendes valgsprog »Folkets Kjærlighed min Styrke« samt årstallet 1853. Det ville formodentlig have været ulæseligt nede fra gaden. Endvidere tænkte man sig en medaljon over rådhusporten med byens våben, omgivet af følgende valgsprog: Concordia res parvae crescunt (Ved enighed vokser det små). Det var i samme møde, at uret på tårnet blev bragt i forslag.

Til alt held for bygningen blev tårnet ikke pyntet med andet end de gamle sandstensmedaljoner og uret. Efter byggekomiteens endelige forslag vedtog kommunalbestyrelsen, at der i rådhusets hvælvede port skulle anbringes en

tavle med følgende inskription: »Helsingørs Borgere opførte dette Raadhuus i Kong Frederik den Syvendes 6te, 7de og 8de Regjeringsaar, 1853, 1854 og 1855.« Senere (24. januar 1856) ændrede man ordet »opførte« til »byggede«. Mindemedaljonen er udført i bremersandsten af billedhuggeren Carl Julius Rosenfalk på hans stenhuggerværksted i København for en pris af 90 rdlr.

Som det fremgår af Seidelins tegning af rådhusfacaden i den endelige udformning (fig. 28) foreslog han også at overføre vindfløjen fra det gamle rådhus til det nyes tårnspir. Den ses tydeligt på stikket fra ca. 1830.

Og så var man så langt fremme, at den nye arrestbygning blev taget i brug fra 1. januar 1856.

KOMITEEN OG ARKITEKTEN

Samarbejdet mellem bygherren, repræsenteret af byggekomiteen, og arkitekten under det store byggeri gik langt fra gnidningsløst, tværtimod. Arbejdet trak længere ud end beregnet, og man gav Seidelin skylden og ansvaret. I byggekomiteens akter er der ophobet talrige dokumenter med klager over arkitekten, bl. a. en klage på mange foliosider skrevet af komitémedlem K. Gad. Der er svar fra Seidelin med beklagelser over indtruffen sygdom, redegørelser fra formanden, borgmester Olrik o.s.v. Seidelin mobiliserede professor Hetsch fra Kunstakademiet for at forsvare sig. Han har nok heller ikke været let at samarbejde med, hans samtid omtaler ham som en særling, men han havde også mange arbejder i gang samtidig. I komiteens møde den 5. februar 1855 slog utilfredsheden ud i lys lue, man gav Seidelin det fulde ansvar, krævede eventuel erstatning og bindende tilsagn om færdiggørelse juni s. å. Men det blev ikke bedre. I mødet den 2. juni 1855 foreslog formanden, at Seidelin, der var til stede, skulle underskrive følgende protokollat: at han ikke mere var villig til at befatte sig med bygningsarbejdet vedrørende Helsingørs råd-, ting- og arresthus. Det nægtede Seidelin pure. Man antog nu murermester Schwartzenberger til fra 1. juli 1855 at føre tilsyn for et honorar på 3 mark daglig.

Seidelin viste sig ikke i Helsingør de næste 4 måneder. I komiteens protokol står der under den 12. oktober 1855 . . . mødte arkitekt Seidelin for atter at beskæftige sig med bygningsarbejdet. Komiteen havde i dette møde en lang liste på 17 større og mindre punkter, som man ønskede hans svar på, men Seidelin skulle hjem samme dag, så nye møder aftaltes; fra flere af disse udeblev han, fordi han var optaget. Der var tilsyneladende stadig dyb

uenighed. I mødet den 6. december 1855 har Seidelin egenhændigt fået lov til i protokollen at fralægge sig ansvaret for, at man mod hans råd ville lade væggene pudse og opsætte træarbejder i vintertiden, da de efter hans vurdering ikke kunne undgå at lide ved indtørring.

Men det helt store brud kom ikke. Seidelin var stadig med, da farverne i de forskellige rum blev bestemt. Han fik komiteen til at antage dekorationsmaler Liebschütz til at assistere Schwartzenberger ved sammensætningen af farverne, og så sent som den 24. oktober 1856 forelagde han komiteen tegninger til 2 gaskroner til festsalen. Regnskabets post 34 viser, at Seidelins honorar var 1.600 rdlr., men at han endnu i slutningen af 1860 ikke havde hævet de sidste 1.260 rdl., hvorfor vides ikke.

MIDLERTIDIG ARRESTORDNING

Hvor havde man fangerne anbragt, mens de gamle arrester var væk, og før det nye arresthus kunne tages i brug? Helsingørs Avis bragte dengang årlige »kriminal-statistiske notitser«. I avisen for 2. marts 1854 meddeles, at i 1853 anholdt politiet 204 individer, der tilsammen var arresteret i 5.505 dage; det var 117 mænd i 5.015 dage og 27 kvinder i 490 dage. Det giver ca. 15–16 fanger pr. dag. Og så føjes der til:

På grund af mangel på det nødvendige arrestlokale her i byen under rådhusets ombygning, har en stor del af fangerne måttet anbringes i andre arrester, og har således hensiddet i:

Københavns politiarrest	17 fanger i	2.129	dage
i arresthuset i Esrum	4 fanger i	78	dage
Hirschholms arrest	2 fanger i	52	dage
Hillerød arrest	2 fanger i	20	dage
der sammenlagt giver		2.279	dage,

men antallet »fangedage« var jo 5.505. Hvor var de andre anbragt? Man havde måttet lave interimistiske arrester forskellige steder i byen. Interessant som eksempel på Helsingørs internationale status dengang kan oplyses, at 31 af arrestanterne var fremmede søfolk (i 285 dage) og af hele fangetallet var 91 (d.v.s. noget under halvdelen) udlændinge.

BYGNINGENS OPVARMNING

Der har flere gange været talt om den nye varmeindretning i arrest- og rådhuset. Den skulle, som omtalt, laves af Baumgarten og Burmeister i København. Der er bevaret en tegning med firmaets stempel på, der viser rørsystemet i fængselsbygningen med kedel i kælderen og to trækar på loftet betegnet med »Vandbeholder« (det største) og »Forsyningskar«. Pilene på rørene viser det varme vands frem- og tilbageløb.

Det har tilsyneladende virket efter hensigten i de første år, for i forbindelse med kriminalstatistikken for 1856 (avisen 11/12 1857) siges, at varme- og ventilationssystemet i fængslet har vist sig meget tilfredsstillende. Men i 1860 nedsættes en tremands-komité til at undersøge de klager, som byfoged Crone i to skrivelser har påpeget. At der er noget om snakken fremgår af, at da komiteen i mødet 30. maj afgav beretning, vedtog kommunalbestyrelsen: 1) at anskaffelsen af en reservekedel til varmeapparatet i rådhuset for tiden ikke billiges, 2) at forslaget om at anskaffe en vandstandsviser ikke antages, 3) at magistraten anmodes om at foretage de fornødne skridt hos d'herrer Baum-

---

Tekst til de følgende 3 tegninger.

Fig. 33, 34 og 35. Som omtalt havde Seidelin allerede i sit projekt fra 1847 opereret med et varmeapparat til opvarmning af en hel bygning. Ideen med at opvarme en bygning fra eet fyr var kendt i oldtiden; romerne anvendte en metode med murede varmluftskanaler under gulvene. Fra 18. årh. kender vi i danske slotte, f. eks. det første Christiansborg, varmluftskanaler af træ. Denne metode førte til slottets brand i 1794.

I 1800-tallets begyndelse opstod tanken om opvarmning med varmt vand ledet gennem jernrør fra en kulfyret keddel i bygningens kælder. Ideen var, at det opvarmede vand steg op til bygningens øverste etage (loftet) og under tilbageløbet gennem de mange rør (slanger) afgav varme i rummene.

Baumgarten og Burmeister er vel begyndt at arbejde med sådanne anlæg fra firmaets start (1846), siden Seidelin allerede i 1847 kan tænke sig et sådant anvendt i en stor bygning. Selvfølgelig kan han have ideen fra andre, vel også fra udlandet.

Der findes 5 arbejdstegninger til centralvarmeanlægget i Helsingør råd- og arresthus, der bærer Baumgarten og Burmeisters stempel. På tegning no. 1 (fig. 33) ser man nederst kælderen med den store keddel, hvorfra et rør fører vandet op til øverste etage i arrestbygningen (til højre i billedet). Vandets strømretning er angivet med pile på rørene. På loftet stod 2 store trækar; det øverste (største) bærer påskriften vandbeholder, det nederste (mindre) betegnes som forsyningskar.

På tegningen betegnet med no. 2 ser man, at i rummene midt i billedet er der i alle 3 etager langs ydermuren under vinduerne anbragt 4 rør over hinanden, hvori vandet løber og afgiver varme. På 2. sal er der foretaget en paneldækning af rørene mellem vinduerne, så de her ser ud som radiatorer. Det samme ses ligeledes på tegning no. 3, der viser rådhusfacaden ud til Stengade set indefra. Det var vel denne delvise tildækning af rørene, der senere førte til klager over opvarmningens mangler.

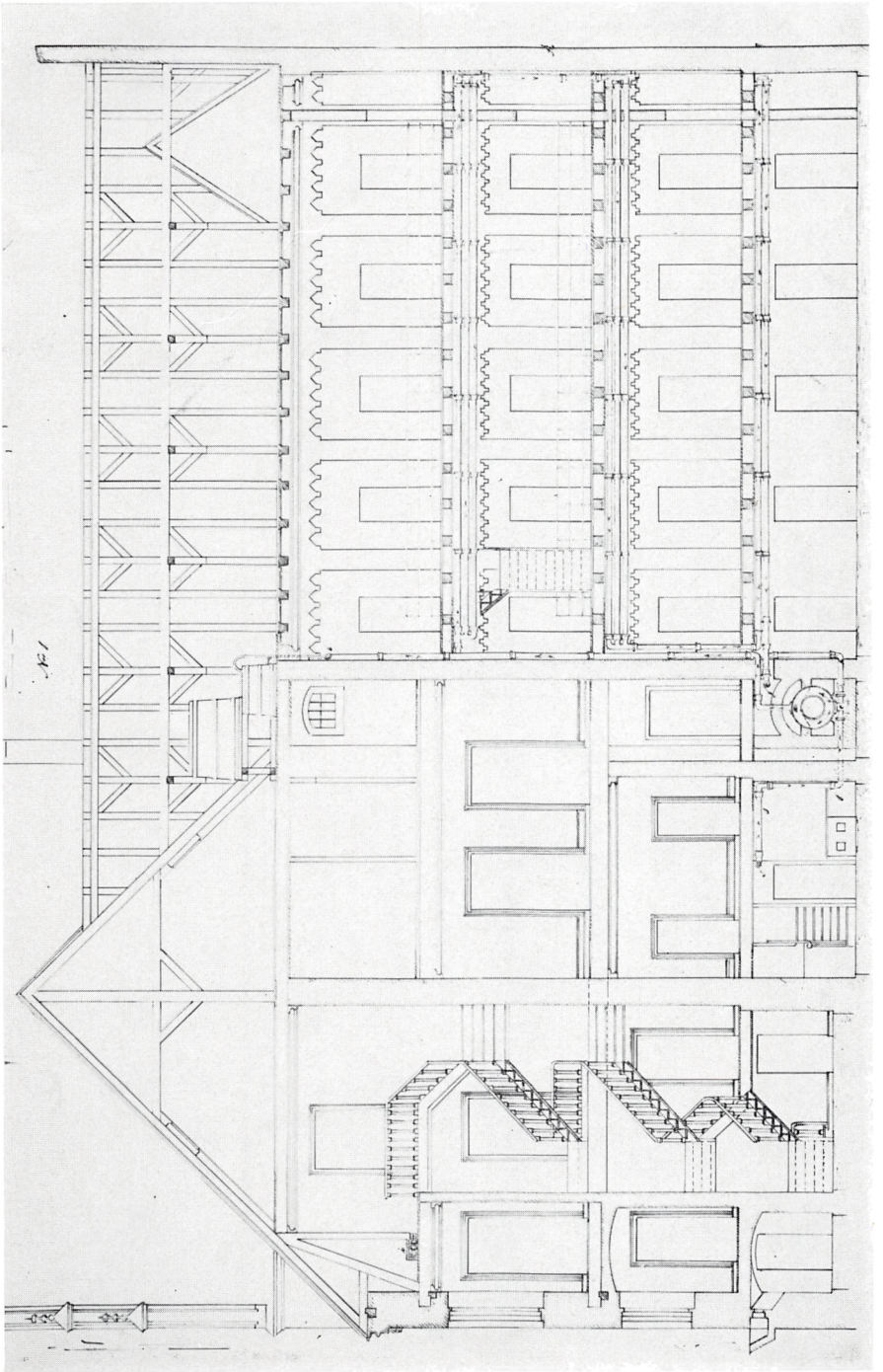

Fig. 33

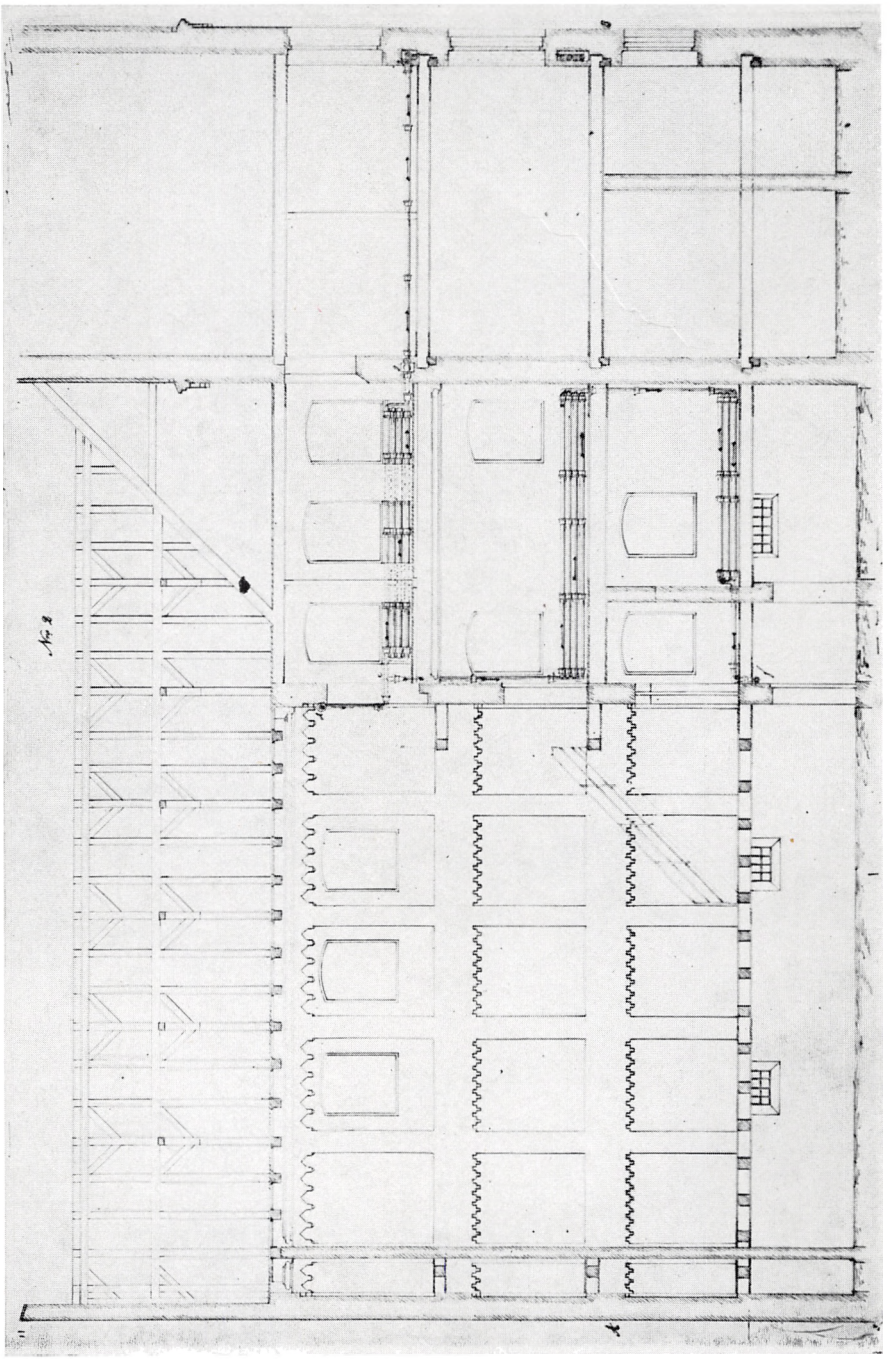

Fig. 34

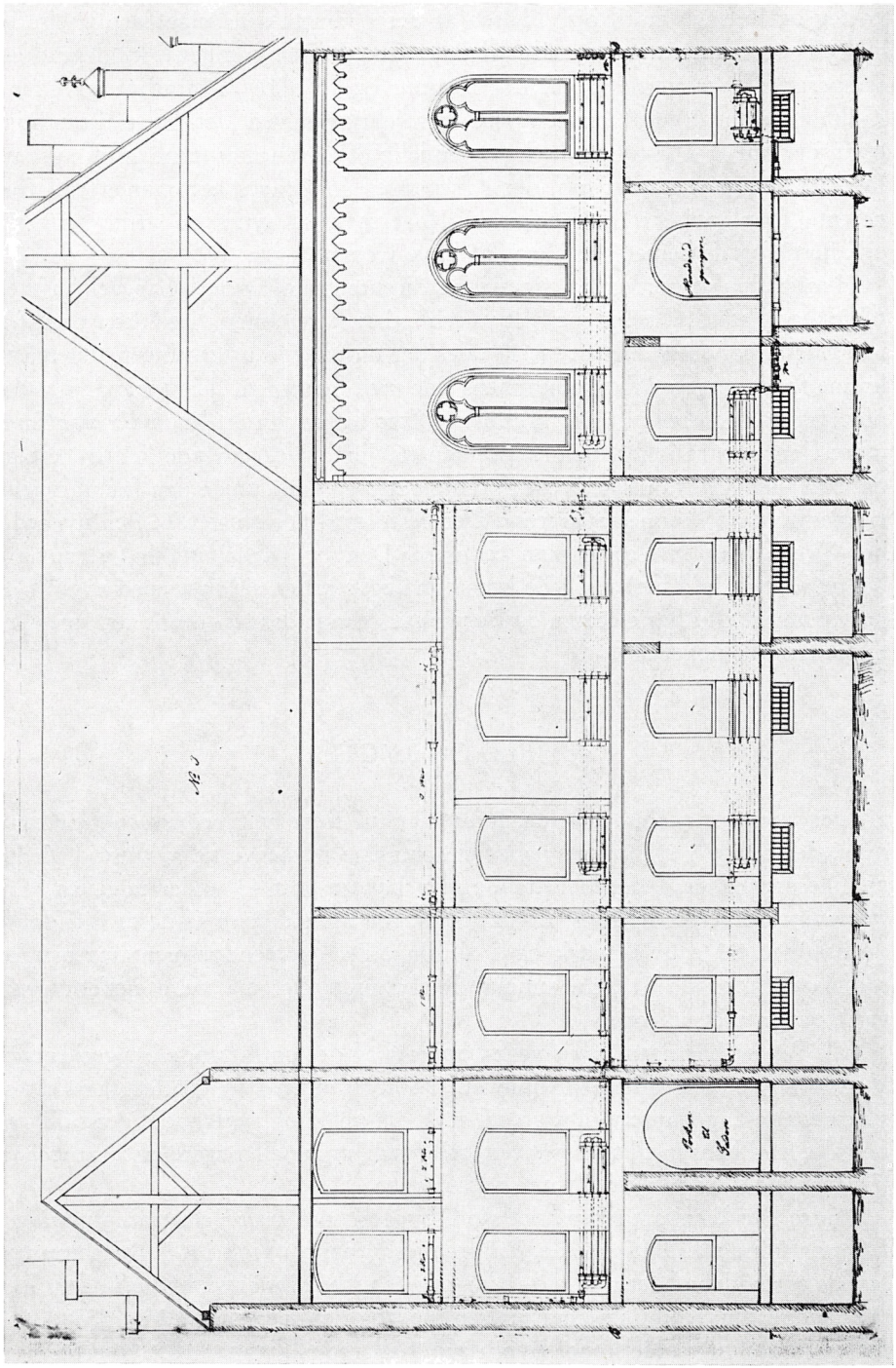

Fig. 35

garten og Burmeister til opfyldelsen af deres kontraktmæssige forpligtelse til a) ved varmeapparatet at tilvejebringe ved hvilkensomhelst kuldegrad en temperatur i arresterne af ca. 13° Reamur og 15 a 16° i samtlige værelser i rådhuset, samt b) at denne varme tilvejebringes ved det kontraktmæssige kvantum kul af 1½ tønde daglig og endelig c) at fabrikanterne gøres ansvarlige for den gene og det tab, der i fremtiden forårsages kommunen ved fornævnte forpligtelsers misligholdelse. Kort sagt, så synes de arme fanger i arresterne og de herrer i rådhuset at have frosset.

Hvor galt det har været, siges ikke direkte, men firmaet har vel haft en tekniker til at se på sagen, og helt uskyldig har kommunen vist ikke været, for i et senere møde (29. august 1861) tales der om de foranstaltninger, der måtte kunne fordres trufne fra kommunens side med hensyn til den beklædning, der omgiver varmerørene i selve rådhuset. Efter denne vinter, hvor der var foretaget flere reparationer, besluttede man (6. juni 1862) at lade kedlen udtage og undersøge. Mekanikus Tvede foretog dette og »erklærede den for ubrugelig til med nytte at kunne repareres«. Der bestilles (21. august 1862) en ny kedel hos Tvede, den gamle vil man realisere. Den nye kedel må have fungeret bedre, i hvert fald beskæftigede kommunalbestyrelsen sig ikke med sagen i de nærmeste år. Om Baumgarten og Burmeister kunne drages til ansvar, fortæller historien ikke noget om.

UHELD OG RYGTER

At der under et sådant arbejde, hvor man til sidst helt nedrev en stor bygning, der havde gavle op ad naboejendommene på begge sider, opstod uheld, er ikke mærkeligt. I det afsluttende regnskab er post 43 under udgifter »Erstatning til d'herrer Belfour, Ellah og Co. for Beskadigelse af deres Eiendom« opført med 60 rdlr. 2 mark og 8 skilling. Det er ejendommen lige øst for rådhuset (Stengade 61), nu anneks til rådhuset. Det må være ejendommens gavl, det er gået ud over.

Alle i byen har naturligvis været optaget af det omfattende byggeri, noget sådant havde man aldrig før oplevet. Og kommunen var jo alle, især skatteyderne, så mange lånte villigt øre til snak om uheld og rygter som det tidligere omtalte med hensyn til tårnets eventuelle nedrivning eller store erstatninger til naboen; men denne gjorde intet ud af sagen.

Andre har åbenbart set på det store byggeri som et for sin tid betydningsfuldt og mindeværdigt arbejde. En premierløjtnant, baron H. F. Rosenkrantz, lavede en model af det nye råd-, ting- og arresthus i målestok 1:200, som han skænkede byen. Kommunalbestyrelsen modtog den med tak (12/3 1857). Modellen findes nu på Helsingør Bymuseum. Allerede 2. januar 1856 averterer en boghandler i byen med et prospekt af rådhuset, pris 5 mark.

VURDERINGER AF BYGNINGEN

Rådhuset er en af de allerførste bygninger, måske den første i nygotisk stil, der kom på mode i midten af forrige århundrede. Den er vistnok landets første officielle bygning, der ikke er symmetrisk, bortset fra kirkerne.[27])

Hvordan så man så på det nye rådhus, da det stod færdigt? At bygningskomiteen bruger udtryk som smuk om den, kan vel ikke undre nogen. Og vi må vel gå ud fra, at langt de fleste, måske alle i kommunalbestyrelsen har bifaldet betegnelsen, at bygningens endelige udformning blev i »en noget forskønnet stil«, som bygningskomiteen udtrykker sig, da man måtte rive rådhuset helt ned, og arkitekten tegnede den nye facade og dermed også ændrede stilen i det indre. I 1857 taler borgmesteren om den anerkendelse, som ydes dette bygningsarbejde af de mange fremmede, der har taget det i øjesyn.

Helsingørs nye rådhus blev meget omtalt i tidens ugeblade, og Traps første udgave (1858) bragte et smukt litografi af bygningen. »Illustreret Tidende«, der begyndte sin tilværelse i 1859, bragte en lang artikel om det ledsaget af et billede.[28]) Denne artikel beretter om bygningskomiteen, arkitekt Seidelin, der kaldes duelig, konduktør Holsøe, om at det blev nødvendigt helt at nedbryde bygningen og kun benytte de gamle fundamenter, hvorved man fik friere hænder med hensyn til forsidens behandling, der blev rigere udstyret end det oprindelig havde været meningen. I det hele gør artiklen nøje rede for byggeriet og bygningens udformning inde og ude. Derimod ofres der ikke megen omtale af arresterne, og det var jo kravet om forbedrede fængselsforhold, der havde ført til hele foretagendet. Artiklen slutter således: »Helsingørs Raadhus staar som et herligt Minde om, at Borgerne i de gode Dage ikke karrigt vendte Skillingen, da det gjaldt om at frembringe et Værk, som kunde blive en sand Prydelse for deres By.« I artiklens begyndelse havde man berørt den katastrofe, det rent økonomisk var for byen, at Sundtolden og de deraf flydende store indtægter var ophørt.

Også andre blade[29]) bragte mindre artikler, tildels åbenbart afskrevet fra hinanden; det ene kan skrive, at bygningen opførtes 1854 og 1855, det andet kun 1855, men fastslår ensartet, at den har kostet ca. 70.000 rdlr. Unøjagtighederne viser sig også i de ledsagende billeder af rådhuset og de nærmeste bygninger.

Datidens lokalaviser bragte ikke selvstændige artikler, det meste var telegrammer, officielle meddelelser o. l. Helsingørs Avis har ikke en egentlig vurdering af det færdige rådhus, men i forbindelse med bladets kriminalstatistiske notitser for året 1855 (i avisen 21. februar 1856) siges, at det nye

rådhus er i alle måder indrettet overensstemmende med den nye tids og den nyere fængselsarkitekturs fordringer. Det viser sig, såvidt man tør dømme efter den korte tid (ca. 2 mdr.), hvori det er benyttet, at være af en særdeles tilfredsstillende beskaffenhed, så at man uden tvivl allerede nu tør udtale det håb, at dette arresthus skal indtage og håndhæve sin plads ikke lidet over ethvert andet arresthus, der hidtil er opført her i landet. Og året efter (11. februar 1857) skrives i samme forbindelse, at det nye fængsel har fuldkommen svaret til de forventninger, der for et år siden udtaltes, og navnlig har det deri indførte varme- og ventilationssystem i det hele taget vist sig meget tilfredsstillende.

Arkitekturen var i sidste halvdel af 1800-tallet stærkt præget af nationalromantiske strømninger. En af tidens førende arkitekter, Martin Nyrop, og hans kammerater, der i 1876–78 opmålte Kronborg, beundrede Seidelins rådhus for dets romantik, som man først og fremmest forbandt med gotikken. Om Seidelin er det sagt, at han, som hele hans tid med forkærlighed dyrkede murstensarkitektur, ligeledes gjorde det i Helsingørs rådhus i en romantisk djærv og frisindet gotik.[30])

I begyndelsen af dette århundrede følte de historiske stilarter som noget helt forældet, og nutiden har nedvurderet en bygning som Seidelins rådhus og gjort den, sammen med mange andre officielle bygninger i historiske stilarter (i Helsingør f. eks. banegården og posthuset, begge bygget af Seidelins medhjælper, arkitekt Niels Peter C. Holsøe) til skive for megen kritik. Men er det berettiget? De er jo et produkt af samtidens livsholdning og smag ligesom bygninger i romansk og gotisk stil var det for tidligere tider. Hvem tænker i dag på, at gotisk stil i flere århundreder stod for barbarisk i sammenligning med romansk? Og hvad skal man sige om nutidens arkitekter og bygningsmyndigheder, der f. eks. har vovet at give Seidelins rådhus en nabo som bankbygningen på Stengade? Mon ikke vor tids interesse for restaurering af fortidens bevaringsværdige bygninger vil give Seidelins rådhus den oprejsning, det fortjener?

Efter 1860, da smagen indenfor arkitekturen skiftede, glemte man skaberen af et af nygotikkens bedste værker. Arkitekt Bernhard Seidelin døde ugift 43 år gammel den 4. maj 1863 i København. I Berlingske Tidende bragtes dengang hver måned en liste over »de i afvigte Maaned følgende mere bekjendte Personligheder, der er afgaaede ved Døden«, men der finder man ikke Seidelin omtalt. At Helsingørs Avis ikke har en linie derom, undrer én heller ikke. På Helsingørs rådhus har man hidtil ikke haft et billede af dets skaber.

DET NYE RÅDHUS

Det var vel nu på tide at give en mere detaljeret beskrivelse af rådhuset og arrestbygningen. På den endelige tegning af rådhuset set fra Stengade står der nederst til højre »componeret af Bernhard Seidelin« og til venstre »tegnet af Christian Holsøe«. (Fig. 28)

Rådhuset er bygget på det gamle fundament, det har altså samme længde som det tidligere. Man har anvendt munkestenene fra den nedrevne bygning, så det har ikke været dem, der var »brøstfældige«, men selve muren. Desværre havde man ikke nok sten til hele byggeriet, især fordi tårnet blev forhøjet; det ses tydeligt i tårnets øverste del, der er opmuret af almindelige lyse sten i normal størrelse. Mærkeligt, at man ikke skaffede mørkere sten, f. eks. som dem, man anvendte til gårdfacaden og arrestbygningen; måske har man haft så travlt, at man ikke ville vente på ny leverance.

Bygningens hovedfacade mod Stengade er domineret af tårnet i øst og den store gavl i vest, de forsøger at holde hinanden i balance. Rundbuestilen er i modsætning til det oprindelige udkast gennemført overalt, i porten, døren, alle vinduer og i friserne øverst på tårnet og på midtfacaden under taget. Samtlige vinduer i stueetagen er udelte, mens de større vinduer i øverste etage er to- eller tredelte af murede søjler forbundne med mindre rundbuer og kløverbladssmykkede blændingsfelter. Tårnmuren mod gaden støttes på begge sider af hovedporten af to stræbepiller, og symmetrisk over porten (nuværende hoveddør) er indmuret de to rosetter fra det gamle rådhus. Bygningens øvrige udsmykning er de profilerede muråbninger, de fire små hjørnetårne på tårnets murkrone, »skydeskårene«, vindfløjen, de fem små kviste på midterdelens tag, kløverbladsfrisen på gavlen og rundbuefriserne på tårnet og under bygningens gesims. Endelig den meget smukke gavl med blændinger, stave og 10 pinnakler. Et lille træk, som ikke umiddelbart falder i øjnene, er, at de to stræbepiller på hver side af porten mod Stengade har forskellig afslutning; på den højre er der to små rundbuer, men på den venstre to spidsbuer. De to stræbepiller er afdækket med teglsten, mens bygningens tag og tårnets spir er dækket med skifer, der var tidens moderne tagmateriale. Ellers er bygningen helt domineret af de mørkerøde munkesten; overalt er de anvendt, i vinduer og søjler, i sålbænke og i alle øvrige formelementer. Jo, Seidelin og hans tid dyrkede den »nationale« murstensarkitektur.

Det tidligere omtalte tårnur var ikke kun aflæseligt om dagen. Da hele bygningen fik den nye og i Helsingør lige indførte gas til belysning, blev uret også belyst bagfra. Da det tændtes første gang, strømmede helsingoranerne til Stengade for at studere fænomenet. Man har ikke fedtet med gedigne mate-

Fig. 36. Rådhuset og arrestbygningen set fra polititorvet ca. 1890. Den nuværende retsbygning er endnu ikke opført. Det firkantede tårn, der rager op over bygningerne, er ventilationskanalens udmunding; den er senere fjernet. – Foto i Helsingør byhistoriske Arkiv.

rialer: tagrender og nedløbsrør er af kobber. Porten og døren var gode arbejder af egetræ, desværre er kun den sidstnævnte bevaret i sin oprindelige form; senere har man udstyret hovedportens felter med glas.

Portrummet gik ligesom oprindelig gennem tårnet, så man kunne gå ind og ud fra begge sider. Senere har man lukket nordporten og lavet et rundbuet vindue i åbningen. Men endnu findes en lille uanselig dør i tårnets nordside, så man har altså indset og bibeholdt det praktiske ved den dobbelte indgang.

Rådhusets facade mod torvet blev i den endelige udformning ikke ændret ret meget fra det første forslag fra 1853. Tårnets øverste del har selvfølgelig samme udformning som mod Stengade, men mod torvet er der kun én stræbepille. Den til den store gavl mod Stengade svarende gavl over festsalen er et smukt arbejde, men ikke nær så rig i dekorativ henseende. Buefrisen under taget er udformet som på den første tegning, nemlig med små spidse buer.

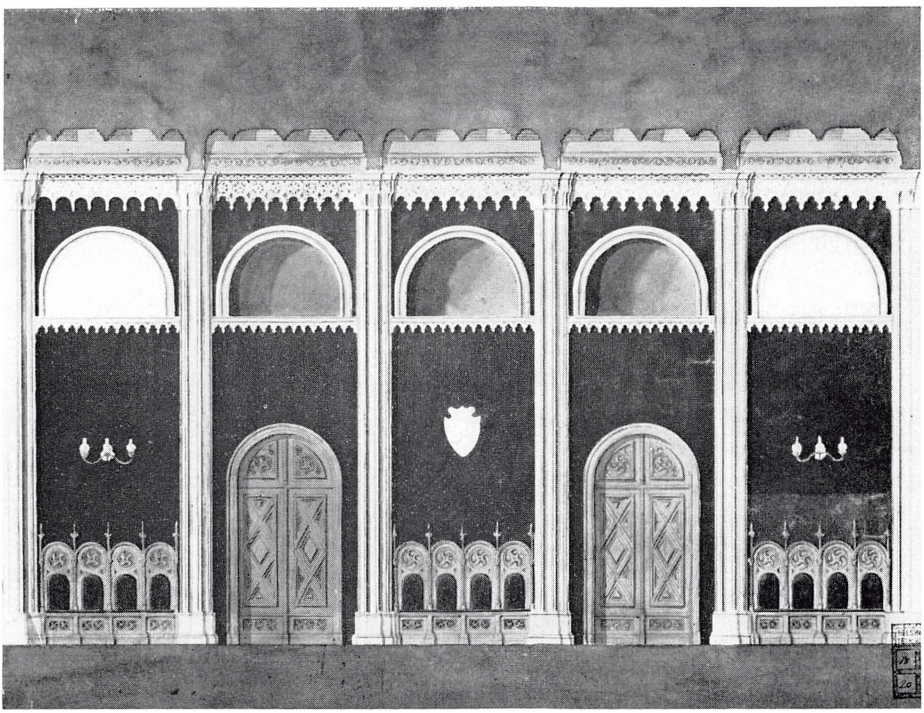

Fig. 37. Seidelins udkast til østvæggen i festsalen. Øverst i midten 3 buer over tilskuerpladserne med en blænding på hver side. Langs væggen mellem de 2 døre faste, udskårne stole. I de 2 yderste vægfelter gaslampetter, i midten et skjold. Som det fremgår af fig. 38, der viser et byrådsmøde omkr. 1900, blev disse stole ikke lavet, kun den nederste, udskårne del, så den sammen med dørenes underste fyldinger danner et højt panel. På billedet ses de af Seidelin tegnede gaskroner (hanerne til dem sidder stadig i loftet). På billedet er der levende lys i kronerne.

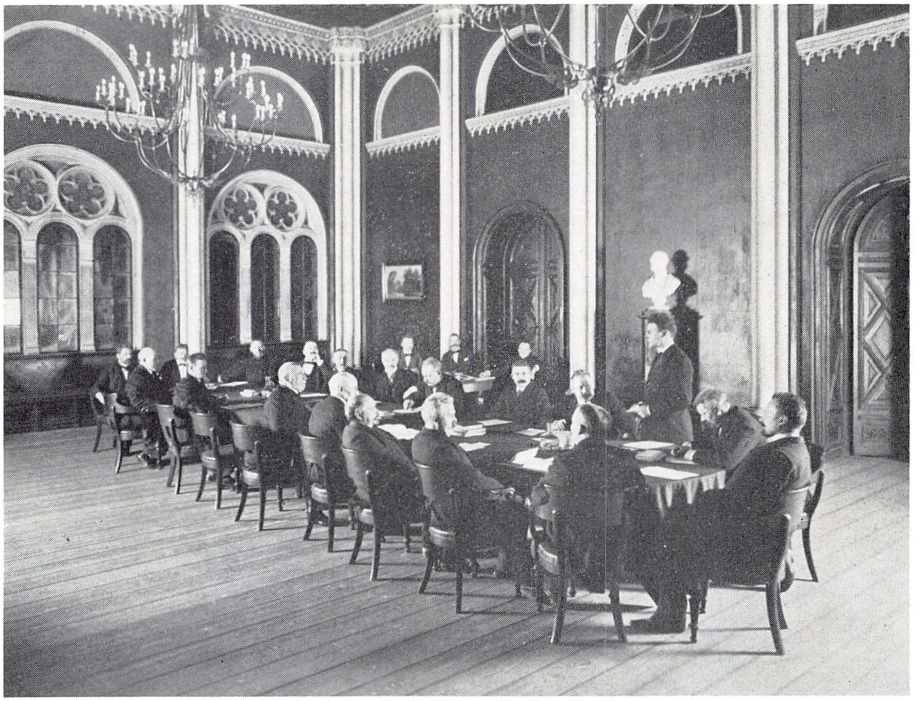

Fig. 38 (tekst ved fig. 37). – Foto i Helsingør byhistoriske Arkiv.

Muren under gavlen er inddelt i 3 lodrette felter mellem fremspringende liséner.[31])

Porthvælvingen er helt i mursten med mønstermurværk i stjernehvælvingskapper. Hvælvenes ribber er ført ned i piller og små søjler. Til højre sidder mindetavlen, og til venstre over døråbningen til trappen er den halvrunde træfylding øverst smykket med følgende citat fra Christian den Femtes Danske Lov (1–1–3):

Ingen maa tage sig selv ret, men een hver skal tale og deele sig til rette. Dette udtryk for retsopfattelse, der går helt tilbage til Jyske Lov, var det vel naturligt at placere over trappen, som førte op til retssalen. Det fortæller også, hvad der tidligere var bystyrets hovedfunktion.

Stueetagen er nu helt ombygget, men trappen og rummene på første sal har bevaret meget af det præg, de oprindelig havde. I den store festsal (nu byrådssal) er galleriet forlængst lukket, og vinduernes glas blev i slutningen af 1930'rne udskiftet med glasmalerier efter tegninger af kunstnerægteparret Poul og Fanny Sæby. De forestiller Holger Danske, prins Hamlet, dronning Margrethe I, Erik af Pommern, Frederik II og Christian IV; alle disse navne er uløseligt knyttet til byens historie.

ARRESTBYGNINGEN

Arresten glider ligesom helt ud af billedet, når der er tale om rådhuset, og dog er disse to bygninger intimt forbundne, den ene er ikke tænkelig uden den anden. At politi- og arrestvæsen var en kommunal opgave helt fra de ældste tider og til ændringen i 1938, hvor vi fik rigspolitiet, bærer dette anlæg tydeligt vidnesbyrd om. Indgangen til arrestbygningen var som nævnt direkte fra rådhusets stueetage, og retslokalet på første sal havde også dør direkte ind til arresterne.

Arrestbygningen er af Seidelin formet som en ret smal halbygning. Den er bygget af mørkerøde mursten, så den harmonerer med rådhuset. Taget er af tegl. Alle cellerne har vinduer mod vest. Den store smukke hal har smalle, højtsiddende vinduer i blændingsfelter. Trods den mere sparsomme udsmykning er arrestbygningen et markant bygningsværk med smuk overensstemmelse mellem sit indre og ydre.

RÅDHUSET TAGES I BRUG

En boghandler averterer sin forretnings flytning 7. april 1855 til hjørnet af Stengade og Brostræde »skraaes for det nye Raadhuus«, men da var det ikke taget i brug. Som før sagt blev de nye arrester benyttet fra 1. januar 1856. I Helsingørs Avis fra 3. december 1855 annoncerer Sparekassen, at dens kontor dags dato er flyttet til kæmnerkontoret i det nye rådhus[32]), så dette kontor må altså have været taget i brug da. Den 25. februar 1856 meddeler Crone, at bytingsretten fra den dag og fremover afholdes på rådhuset, og den 28. i s. m. averterer borgmester Olrik, at licitationer af leverancer til hæren for første gang afholdes den 1. marts 1856 på det nye rådhus. Den årlige leje for de udlejede lokaler fastsættes »alt fra Paaske Flyttedag at regne«.

I mødet den 22. maj 1856 forelå fra byfoged Crone et andragende om at få en skranke til retssalen og en ydre dør, da man kunne høre gennem døren til forværelset, hvad der blev forhandlet i retten. Dette lokale må altså have været i brug da. I mødet den 27. november 1856 meddeles det, at råd-, ting- og arresthuset fra 11. november s. å. var brandforsikret for 72.000 rdlr., og at borgerrepræsentationens lokale nu er færdigt til dens møder. Og 29. december var kældrene under rådhuset klar til udlejning.

I kommunalbestyrelsens møde den 12. marts 1857 siges, »at Helsingøers nye Raad-, Ting- og Arresthus vil være fuldendt, saasnart de fornødne Gaskroner og Lampetter ere anskaffede«.

Først i 1859 (24. november) vedtog man regler for festsalens udlejning; om salen først er blevet helt færdig da, kan ikke ses, men det er vel sandsynligt. Man nedsatte en komité på tre medlemmer, der skulle tage stilling til ønsker om at leje salen og fastsætte afgiften, men hvis den skulle udlånes gratis, skulle det afgøres af den samlede kommunalbestyrelse. Sådanne ansøgninger om vederlagsfrit lån fremkom naturligvis, men ikke særlig tit. Der gik fem år, før man bevilgede sådant lån af salen, og begge gange var til arrangementer i forbindelse med krigen 1864. I 1867 var det Selskabet for Danmarks Kirkehistorie og s. å. fik Bibelforeningen for Helsingør og Omegn lov til een ugentlig aften i den og den følgende vinter at afholde bibellæsning, men for belysning, renholdelse og tilsyn skulle der betales 5 rdlr. pr. aften. Det sidste krævede man altid.

REGNSKABET

I kommunalmødet den 12. marts 1857 fremlagde bygningskomiteen et foreløbigt regnskab. Man gør sig de største anstrengelser ved at manipulere med posterne fra bygningskontoen til andre udgiftsområder for at bringe beløbet ned. Skønt man reelt kom til et samlet beløb på 69.971 rdlr. og 41 skilling, afrundet til 70.000 rdlr., afkorter man summen med 8.900 rdlr., som er den kapital, lejeindtægterne repræsenterer, og endvidere reducerer man med 4.600 rdlr. for andet, så man når frem til, at de egentlige bygningsudgifter kun har været 56.500 rdlr. I det endelige regnskab fra 8. november 1860 har man ligeledes dækket noget over de faktiske forhold, men dog ikke så meget. At summen oversteg det kalkulerede beløb, undrer vist ingen i dag.

Regnskabets mange poster giver et detaljeret billede af materialernes mængde, priser for forskellige arbejder, betaling og rejsegodtgørelse til en del personer samt de til byggeomkostningernes afholdelse optagne lån; derfor bringes på de følgende 5 sider i faksimili regnskabet, som det er trykt i byrådets forhandlingsreferat fra 1860.

Oversigt

over de med Opførelsen af Helsingørs Raad-, Thing- og Arresthuus forbundne Udgifter, affattet i Overensstemmelse med Helsingørs Kæmner-Regnskaber for Aarene 1853—60.

		Rdlr.	Mk.	Sk.	Rdlr.	Mk.	Sk.
1.	Jordarbeide:						
	For at udgrave 640⅓ Favne Grund				483	3	„
2.	Grundsteen:						
	114 Læs				86	„	7
3.	Sokkelsteen:						
	92⅞ Alen Sokkelsteen	191	4	„			
	2 Stkr. Granitsteen	90	„	„	281	4	„
4.	Trappesteen:						
	97¾ Alen				253	4	10
5.	Gulvfliser:						
	292 Stkr.				85	1	„
6.	Steenbuggerarbeide				435	5	12
7.	Brolæggerarbeide				54	„	8
8.	Cloaken:						
	240 Stkr. Nor	215	5	14			
	Arbeide	109	1	3	325	1	1
9.	Muursteen:						
	150 Stkr. ildfaste Muursteen	7	3	„			
	3400 Stkr Brændsteen	68					
	891,956 Stkr. forskjellige Slags Muursteen	9396	3	3	9472	„	3
10.	Formede og Forsiringssteen:						
	8023 Stkr. forskjellige Slags Forsiringssteen	402	1	15			
	1000 Stkr. Munkesteen	30	„	„			
	6269 Stkr. Gesimssteen	347	1	3			
	Capitæler og andre Decorationssteen	253	2	1	1032	5	3
11.	Tagenes Beklædning:						
	For Tagets Belægning med Skifersteen, efter Accord	1163	4	10			
	300 Stkr. Skifersteen	37	„	„			
	9170 Stkr. Tagsteen	292	4	„	1493	2	10
12.	Kalk:						
	For at grave og sætte en Kalkkule	17	2	4			
	1605 Tdr. Kalk	2766	4	„	2784	„	4
13.	Cement:						
	46 Tønder				323	4	14
14.	Gibs:						
	12 Lpd.				9	„	„
15.	Nør:						
	164 Stkr. forskjellige Nør	54	4	8			
	81¼ Al. do.	51	5	„	106	3	8
16.	Muursand						
	1727 Læs				403	4	13½
	Lateris				17630	5	13½

		Rdlr.	Mk.	Sk.	Rdlr.	Mk.	Sk.
	Transport				17630	5	13½
17.	Tømmermaterialier:						
	464 Stkr. forskjelligt Tømmer og Spær	6076	4	5			
	72 Tylter forskjellige Planker						
	479 " " Bræder						
	3511½ Alen Lægter	128	„	2			
	82 Stkr Egeplanker	958	3	12	7163	2	3
18.	Saugskjærlon				109	2	9
19.	Søm:						
	2470 Stkr. Søm til Tømmerflaaderne				10	4	3
20.	Kjørsel				582	2	1
21.	Snedkerarbeide:						
	Efter Accord	3547	„	1			
	Udenfor do.	674	„	12	4221	„	13
22.	Muur- og Tømmerarbeide:						
	Efter Accord	10400	„	„			
	Muurarbeide udenfor Accorden	5257	„	10			
	Tømmerarbeide do.	1142	3	1	16799	3	11
23.	Billedskjærerarbeide				789	3	8
24.	Drejerarbeide				180	2	„
25.	Smedearbeide				3406	4	4½
26.	Jernstøberarbeide:						
	81 Stkr. Vindueskarme	754	2	„			
	22 " Tagvinduer	177	3	„			
	16 " Ventiler	22	1	„			
	15 " Riister	100	3	„			
	2 " Tagrender	203	5	6			
	38 " Consoller	299	2	10			
	2 " Trapper med Gelænder	632	4	„			
	Bagerovne, Comfurer m. v.	515	5	6	2706	2	6
27.	Varmeapparatet				3350	„	„
28.	Kobbersmedearbeide				200	3	15
29.	Blikkenslagerarbeide				932	2	4
30.	Glarmesterarbeide:						
	Ornamenteret Glas m. v.	236	„	„			
	Ordinairt Arbeide	316	5	4	552	5	4
31.	Malerarbeide:						
	Arbeide	509	3				
	Farve	119	4	2	629	1	6
32.	Dagleierarbeide				534	1	10
33.	Et Taarnuhr				560		
34.	Architect Seidelins Honorar (hvoraf 1260 Rd. henstaaer endnu uhævet)				1600		
35.	Conducteur Holsøe's do.	1092	„	„			
	do. Godtgjørelse for en Tegnestue	12	„	„	1104		
36.	Muurpoleer Schwartzenberger's Honorar				157	3	„
37.	Politibetjent Skattebølle for Opsyn				225	„	„
38.	Reiseomkostninger:						
	Architect Seidelin	619	2	1			
	Snedkermester Jantzen	27	2	8			
	Muurpoleer Schwartzenberger	5	„	„			
	Politibetjent Skattebølle	30	„	4	681	4	13
	Lateris				64128	1	12

	Rdlr.	Mk.	Sk.	Rdlr.	Mk.	Sk.
Transport				64128	1	12
39. Assurance og Fragt for Materialier:						
Assurance	33	1	9			
Fragt	1098	5	3	1132	„	12
40. En Medaillon af Sandsteen med Inscription				90	„	„
41. Diverse Udgifter:						
Porto	„	3	4			
Papmodeller	5	1	3			
Leie af et Værelse	6	„	„			
1 Tønde Brightvarnish	30	„	„			
Svovl	29	5	7			
Saltsyre	68	2	1			
Værk	13	5	„			
Tran og Lampevæger	28	4	12			
Avertissements	1	1	10	183	5	5
42. Inventarier				402	„	6
43. Erstatning til d'Hrr. Belfour, Ellah & Co. for Beskadigelse af deres Eiendom				60	2	8
44. Gasindlæg m. m.:						
For Apparaternes Indlægning	504	5	„			
Gaskroner og Lampetter	1176	„	„	1680	5	„
Summa				67677	3	11
hvori afgaaer:						
For en til Nedbrydning solgt Bygning	306	„	„			
For solgte Materialier	982	5	14	1288	5	14
Samtlige Bygningsarbeider med Inventarier har saaledes kostet				66388	3	13
Dersom man til denne Sum vil føie de Udgifter, der staae i nærmere eller fjernere Forbindelse med Bygningsforetagendet, saasom til Bekjendtgjørelser, Licitationer, stemplet Papir til de for Laanene udstedte Obligationer, Bygningernes Taration til Assurance, Leie af Localer under Bygningens Opførelse, Flytning af Archivet m. m., som ifølge den i Communalmødet den 12te Marts 1857 fremlagte Fortegnelse androg	2825	1	6			
Hvori dog formeentlig bør afgaae de Udgifter for Brændsel til Raadhuset og Arrestlocalet i Aarene $18^{55}/_{56}$ og $^{56}/_{57}$, som vare optagne i Fortegnelsen, men selvfølgelig ere Bygningsforetagendet aldeles uvedkommende	882	2	4	1942	5	2
udkommer et samlet Beløb af				68331	2	15
eller afrundet				68350	„	„
som saaledes er den Sum hele Bygningsforetagendet har kostet.						
Den er tilveiebragt paa følgende Maade:						
A. Ved Laan:						
1. Af Kjøbenhavns Overformynderi ifølge Obligationer af 11te September og 11te December 1853.						
1853 den 11te September 12000 Rd.						
„ den 11te December 24000 -						
36000 -						
Afgaaer som vedkommende Gadebelysningen 3000 -						
	33000					
2. Af Sparekassen for Helsingør og Omegn, ifølge Obligation af 11te December 1856.						
1855 den 16de Mai 4000 Rd.						
Lateris 4000 -	33000	„	„			

						Rdlr.	Mk.	Sk.	Rdlr.	Mk.	Sk.
		Transport 4000 Rd.				33000	„	„			
1855.	Den 6te Juni		4000	-							
1856.	Den 10de Februar		5000	-							
—	Den 14de Mai		1000	-							
—	Den 2den Juli		1500	-							
—	Den 9de Juli		2000	-							
—	Den 24de September		2000	-							
—	Den 8de October		2500	-							
—	Den 11te December		8000	-							
						30000	„	„	63000		
Hvoraf den 1ste December 1860 skyldes:											
til Kjøbenhavns Overformynderi			20337 Rd.	1 Mk.	14 ß						
til Sparekassen for Helsingør og Omegn			28612 -	3 -	5 -						
		tilsammen	58949 Rd.	5 Mk.	3 ß						
B. Ved opsparede Renter af disse Laan:											
Ifølge de approberede Overslag lignedes til Forrentning og Afdrag af ovennævnte Laan:											
Paa Byvæsen i Aaret	1854		850 Rd.								
—	1855		1440 -								
—	1856		1890 -								
						4180	„	„			
Paa Delingventvæsen —	1854		800 -								
—	1855		960 -								
—	1856		1260 -								
						3020		„			
Gadebelysningen debiteredes i 1857 med						462	3	„			
Renterne af de i Aarene 1853 og 1854 i Sparekassen indsatte Beløb androg						123	3	„			
						7786					
Af foranførte Beløb udbetaltes:											
a. Til Kjøbenhavns Overformynderi:											
1853 For Byvæsenets Andeel af Laanet			70 Rd.	5 Mk.							
1854	„		850 -								
1855	„		850 -			Rd.	Mk.	ß.			
1856	„		850 -			2620	5	„			
1853 For Delingventvæsenets do.			66 Rd.	4 Mk.							
1854	„		800 -								
1855	„		800 -								
1856	„		800 -			2466	4	„			
1853 For Gadebelysningens do.			12 Rd.	3 Mk.							
1854	„		150 -								
1855	„		150 -								
1856	„		150 -			462	3	„			
b. Til Sparekassen for Helsingør og Omegn:											
1855 For Byvæsenets Andeel af Laanet			103 Rd.	5 Mk.	15 ß						
1856	„		359 -	4 -	6 -	463	4	5			
1855 „ Delingventvæsen. do.			69 -	2 -	„ -						
1856	„		239 -	4 -	14 -	309	„	14			
		Allesaa besparedes							6322	5	3
									1463	„	13
					Lateris				§64463	“	13

				Rdlr.	Mk.	Sk.	Rdlr.	Mk.	Sk.
	Transport						64463	„	13
	Ifølge Communalbestyrelsens Beslutning af 12te Marts 1857 debiteredes Gadebelysningens Conto for:								
C.	Omkostninger ved Indlæg af Gasapparater, Gaskroner og Lampetter med						1723	5	„
D.	Omkostninger, som ikke vedkomme det egentlige Bygningsforetagende, ere ifølge Communalbestyrelsens ovennævnte Beslutning debiteret:								
	Byvæsen med	Rd. 1585	5 Mk. 3 ß						
	hvori afgaaer Halvdelen af Udgifterne til Brændsel	„ 441	1 „ 2 „	1144	4	1			
	Dellinquentvæsen med	„ 1239	2 „ 3 „						
	hvori afgaaer den anden Halvdeel af Udgifterne til Brændsel	„ 441	1 „ 2 „	798	1	1			
	og af Byvæsen er tilskudt			201	4	„	2144	3	3
							68331	2	15
	Anmærkning.								
	I den af Bygningscomiteen under 23de Febr. 1857 affattede, i Communalmødet den 12te Marts s. A. fremlagte Oversigt over Omkostningerne ved Raad-, Thing- og Arresthusets Opførelse, vare disse anslaaede til						67146	1	3
	og ovennævnte Omkostninger udenfor det egentlige Bygningsforetagende til						2825	1	6
							69971	2	9
	Tilsammen hvorimod de, som af Ovenstaaende vil sees, ikkun have andraget						68331	2	15
	Altsaa bar Bygningen med Inventarier kostet mindre end calculeret						1639	5	10
	hvilket hidrører fra, at Comiteen i den fremlagte Oversigt ikke har afkortet de indkomne Beløb for en solgt Bygning og Materialier			1288	5	14			
	samt derhos optaget de ovennævnte Udgifter til Brændsel til Raadhuset og Arrestlocalet som vedkommende Bygningsforetagendet			882	2	4			
				2171	2	2			
	hvorimod der af Comiteen i den den 12te Marts 1857 fremlagde Status er afkortet et Beløb, som forelobigen var anført paa Bygningens Conto, og som omfattede Renter og Afdrag paa et Laan, optaget i Anledning af Byens Forsyning med Gasbelysning	Rd. 462	3 Mk.						
	og endelig have de Udgifter, der ved den fremlagte Oversigt vare antagne, endnu at ville medgaae til Bygningens Fuldførelse, andraget 4262 Rd. 5 Mk. 14 ß, medens disse ikkun vare anslaaede til 4194 Rd. 6 ß. altsaa mere	„ 68	5 „ 8 ß	531	2	8	1639	5	10

Helsingørs Raadstue, den 8de November 1860.

Ulrik.

L. F. Tegner.

SLUTNINGSTANKER

Som det forhåbentlig er fremgået af alt det hidtil fortalte, er byens rådhus ikke en tilfældig bygning, man kan overse eller gøre med, som man har lyst til. Den er i sig selv bemærkelsesværdig. Den har rødder tilbage til middelalderen, ja dens grundvold er omtrent som oprindelig. I sin nuværende skikkelse repræsenterer den nygotikkens begyndelse, rent opvarmningsteknisk var den, da den blev opført, noget nyt, og arrestbygningen var for sin tid enestående.

Den er placeret i den gamle bys brændpunkt, hvor byens administration altid har været og stadig delvis er. I 1854 kunne man sige om det ombyggede rådhus, »at det upåtvivlelig i mange menneskealdre fuldkommen vil svare til sin bestemmelse«. Det gjorde det også til omkring 1930. Hvem skulle dog i 1850'erne kunne have forudset, hvad det offentlige i dag mener at skulle tage sig af, så der kræves store administrationskontorer? Vor tids store interesse for bevaring og restaurering af de gamle bygninger bør også komme det gamle brændpunkt til gode. Torv, rådhus og kirke kunne pånyt blive et centrum.

Helsingørs interessante rådhus med de særlige omgivelser har tiltrukket sig opmærksomhed hos lærere ved Akademiet. Unge akitektstuderende har som opgaver udarbejdet forslag til rådhusudvidelse og genskabelse af torvet. Her bringes et af dem.

Men det er fremtiden. Vigtigt nu er, at rådhuset bevares uden flere skæmmende forandringer. Det fortjener Seidelins værk.

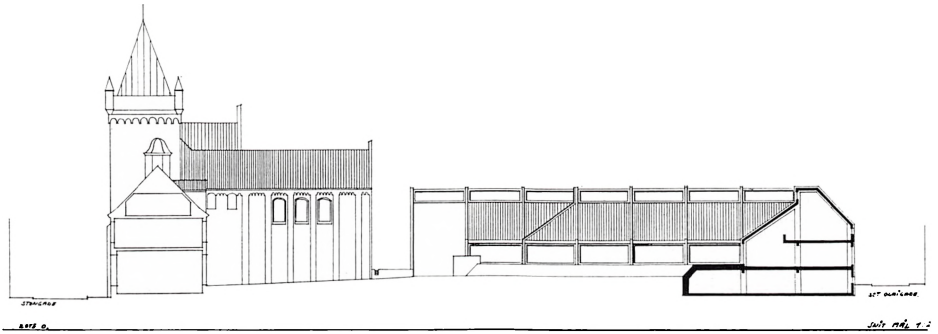

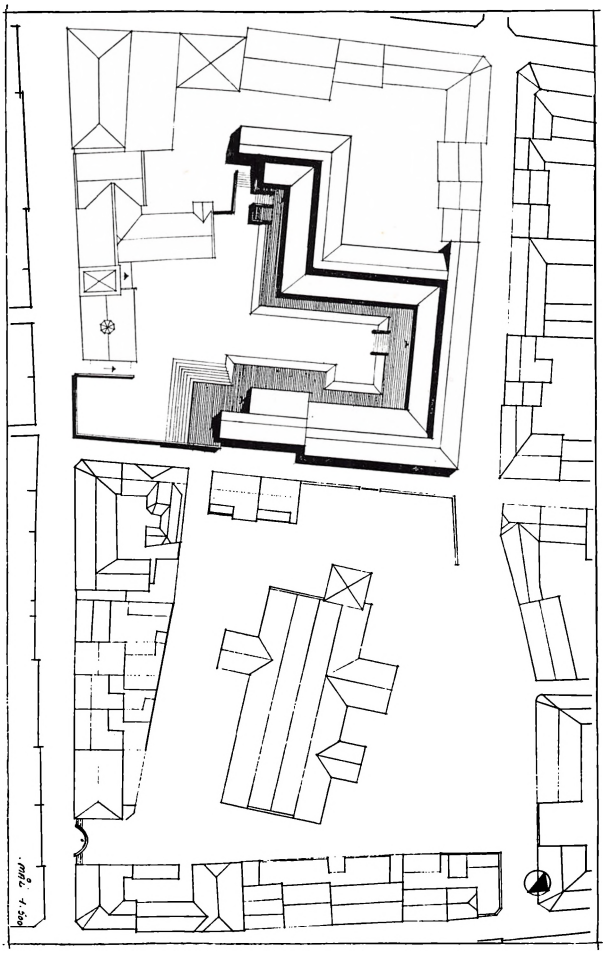

Fig. 39 og 40. Forslag til udvidelse af Helsingør rådhus og regulering af Slagtertorvet udført af arkitektstuderende Britta Morell Jørgensen 1973 –74.
Rådhustårnet og arrestbygningen set i sammenhæng med forslagets nybygninger. Facader mod rådhusets gård. Snit gennem nybygning mod Sct. Olaigade.
Situationsplan af rådhuskarréen med eksisterende råd- og arresthus til venstre mod Stengade. Rådhusudvidelsen har to-etagers facade mod Sct. Annagade og Sct. Olaigade. Slagtertorvet er ændret til et hævet gårdanlæg uden kørende trafik. Rådhusgården står i direkte forbindelse med Stengade via en rampe og har også kontakt med Bjergegade gennem porte til denne gade. Mod rådhusgården er nybygningerne i én etage. Langs gårdfacaderne er opbygget en hævet terrasse, der nærmest Stengade giver plads til udendørsservering i forbindelse med rådhusets kantine og restaurant.

NOTER

[1]) Fr. Schaldemose: Beskrivelse over Kjøbstaden Helsingør og Slottet Kronborg (der udkom kun et hæfte).

[2]) Indbydelsesskrift til de offentlige examina i Helsingørs høiere Realskole (v/ V. Lassen) 1875 p. 40.

[3]) Illustreret Tidende, 1859–60, 1. bd. nr. 16. p. 133–134.

[4]) Laurits Pedersen: Helsingør i Sundtoldstiden 1426–1857, I bd. p. 458 (herefter L. P.)

[5]) L. P. I bd. p. 459.

[6]) L. P. I bd. p. 461 ff.

[7]) L. P. I bd. p. 107–108.

[8]) L. P. I bd. p. 113.

[9]) Lønborgs kort, se L. P. I bd. p. 341.

[10]) L. P. I bd. p. 344.

[11]) L. P. I bd. p. 455.

[12]) Fr. Stuckenberg: Fængselsvæsenet i Danmark (I 1550–1741) og (II 1742–1839) (1894 og 1896) II bd. p. 266 ff.

[13]) John Howard (1726–90), engelsk filantrop og fængselsreformator. Hans værk fra 1777 om Englands fængsler er et fremragende arbejde med tanker langt forud for deres tid.

[14]) Hans Jensen: De danske Stænderforsamlingers historie 1830–48, II del p. 585.

[15]) L. P. I bd. p. 458.

[16]) Uddrag af Helsingørs Borgerrepræsentanters Forhandlinger 1838–48 og 1849–1868, 1839 p. 12. Artiklen bygger i stort omfang på disse forhandlinger frem til 1868 samt Helsingørs Avis. Da stederne er nævnt direkte som datoer og årstal i artiklen, nævnes de ikke i noterne mere.

[17]) Dansk Biografisk Leksikon.

[18]) Weilbachs Kunstnerleksikon III, p. 193.

[19]) Akademiets samling af arkitekturtegninger. Dette dokument og de følgende citerede breve mellem Seidelin og Crone findes dér blandt arkitektens tegninger.

[20]) Friis, Frederik Ferdinand (1793–1865), arkitekt, kgl. bygningsinspektør (Weilbach I bd. 342).

[21]) Boesen: Den ved Øresund beliggende anseelige Stad Helsingørs Beskrivelse (Aalborg 1757) p. 164.

[22]) Formue (udt. formu'e) og lejlighed (eller vilkår) var en indtægtsskat efter evne (d.v.s. formu'e) og mulighed til at tjene noget.

[23]) De to protokoller findes sammen med alle bygningskomiteens mange øvrige papirer på Landsarkivet i København.

[24]) Holsøe, Niels Peter Christian (1826–95) bestod prøve som murer i 1846, men var allerede begyndt at gå på Akademiet i 1842. Deltog i krigen 1848–50. Han vandt i 1853 den store sølvmedalje. Han fulgte ganske Herholdts retning i anvendelsen af historiske motiver, men uden mesterens kraft og sans for poesi. Dansk biografisk Håndleksikon gør ham fejlagtig til den, der har bygget rådhuset i Helsingør.

[25]) Følgeblad til Helsingørs Avis for 22. marts 1855.

[26]) Helsingørs Avis nr. 48 (26. marts 1855).

[27]) Danske Arkitekturstrømninger 1850–1950 (Kbh. 1951) p. 50.

[28]) Illustreret Tidende, 1859–60, I bd. nr. 16, p. 133–134.

[29]) Andre blade, f. eks. Nordisk Billed-Magazin.
[30]) Weilbach III bd. p. 193.
[31]) En lisén er en flad, retkantet murpille uden basis og kapitæl (søjlehoved).
[32]) M. Galschiøt: Sparekassen for Helsingør og Omegn 1829–1929 (Helsingør 1929) p. 80 (at man etablerede sig i det nye rådhus i foråret 1856).

FORENINGSMEDDELELSER

Lørdag den 11. september 1976 ledede museumsdirektør, dr. phil. Henning Henningsen fra Handels- og Søfartsmuseet på Kronborg en byvandring i det gamle Sundtoldkvarter i Helsingør med efterfølgende besøg i Olaikirken og Karmeliterklosteret. Medlemmerne kan læse mere herom i »Fra Frederiksborg Amt«, 1959 og 1968–69, hvori Henningsen har skrevet om »Sct. Olai Kirke« og om »Skippere, Klarerere og Toldere«. I byvandringen deltog ca. 125 medlemmer og gæster.

Efter kaffebord på Færgegården afholdtes generalforsamling på Kronborg i Erik af Pommerns kammer, som nylig er åbnet for afholdelse af møder. Henning Henningsen betegnede kammeret som vor ældste, verdslige forsamlingssal.

GENERALFORSAMLING Kl. 17.15–18.
Efter at formanden havde budt velkommen til ca. 25 medlemmer, specielt til historisk samfunds æresmedlem, tidligere museumsdirektør Knud Klem, valgtes

1. Henning Henningsen til dirigent.

2a. Formandens årsberetning 1/4 1975–31/3 1976.

Sidste års generalforsamling fandt sted 13. september på Frederiksborg Slot. Dengang nævnede jeg Frederiksborg Amts historiske Samfunds opfordring til Nationalmuseet om genoptagelse af udgravningen af Æbelholt Kloster i 1975 i anledning af 800 året for klosterets grundlæggelse, således som det var blevet påpeget af professor Møller Christensen ved historisk samfunds tur til klosteret 25. maj 1974. Vor henvendelse til Nationalmuseet var i april 1975 blevet besvaret med, at opgaven foreløbigt måtte udsættes, idet der ikke for tiden var mulighed for at afse en bygningskyndig middelalderarkæolog hertil.

Jeg vender nu tilbage til spørgsmålet, fordi en del af medlemmerne muligvis har bemærket, at der i sommer er blevet arbejdet ved klosterruinen. Fra Nationalmuseet har jeg fået oplyst, at der ikke er foretaget udgravning, men en »sanering« og »oppudsning« på klostertomten, således at gamle, forsvundne mure er erstatet af græstørvsvolde, terrænet er jævnet, og der er lagt grus på gamle gulvflader, således at besøgende lettere kan orientere sig. Arbejdet er udført som beskæftigelsesarbejde med midler fra staten.

Udgravningerne i Æbelholt har i høj grad historisk samfunds interesse, fordi den daværende bestyrelse medvirkede til, at Møller Christensen i 1935 kom igang med udgravningerne, der ikke alene har påkaldt sig opmærksomheden

inden for vort lands grænser, men i medicinsk-historiske kredse i hele verden (se årsberetning i årbogen 1975, s. 101–102).

En anden ting, som jeg berørte ved generalforsamlingen i fjor, var bygningsfredningsåret 1975. Helsingør var sammen med Christiansfeld og Lejre valgt som danske eksempler på grund af deres særlige betydning og indsats inden for bygningsbevaring, herunder diskret skiltning, som ikke ødelægger husenes smukke, gamle facader. Et godt samarbejde mellem byens administration og byens borgere har givet et godt resultat, som vi i dag har haft lejlighed til at se på byvandringen. Jeg skal tilføje, at jeg netop har været i Sundsvall i det nordlige Sverige, hvor jeg traf en museumsinspektør, der var meget begejstret for det arbejde, der er udført i Helsingør på dette område, et arbejde, som havde været til inspiration ved et tilsvarende i Sundsvall.

Dansk historisk Fællesforening, der består af lokalhistoriske foreninger, lokalarkiver og kulturhistoriske museer, har taget mod en indbydelse fra Helsingør by og Frederiksborg Amts historiske Samfund til at holde repræsentantskabsmøde i Helsingør 1977. En af de ting, vi gerne vil vise historikere fra alle egne af landet, er den »bevarende sanering« af huse og kvarterer, der er gennemført i Helsingør.

I år har Dansk historisk Fællesforening netop afholdt årsmøde i Åbenrå. Historieundervisningen i skolerne var taget op til døftelse, idet den nye skolelov ikke giver megen plads til historie. I 3.–5. skoleår er der afsat knapt 1 time ugentlig og i 6.–7. skoleår 2 timer ugentlig til historie, men herefter forsvinder faget i undervisningsplanen. Dog kan en vis form for historieundervisning finde sted under faget samtidsorientering, hvor historisk stof kan tjene som baggrund. På mødet blev der udtalt håb om, at lokalhistorien – således som den kan opleves på egnsmuseer, lokalarkiver og i landskabet – vil blive inddraget i denne undervisning og bidrage til historisk sans og forståelse.

Det er tidligere blevet omtalt, at interessen for at bevare lokalhistorisk materiale har givet sig udslag i oprettelsen af egnsmuseer og lokalarkiver. I de seneste år er der overalt i landet stiftet lokalarkiver, og der findes nu over 200.

I Frederiksborg amt arbejder lokalarkiverne i tilslutning til biblioteker, museer og historiske foreninger. De har dannet »Sammenslutningen af lokalhistoriske arkiver i Frederiksborg amt«, som arbejder på at fremme (citat):

»– det lokalhistoriske arkivarbejde i amtet,

– kontakten mellem amtets lokalhistoriske arkiver samt andre grene af det lokalhistoriske arbejde (fx. museer, historiske amtssamfund, lokalhistoriske foreninger, biblioteker og deres organisationer),

– samarbejdet og informationen mellem amtets arkiver, fx. ved udveksling af erfaringer og materiale samt organisation af fælles aktiviteter (møder, kurser, udstillinger, pr-fremstød m. v.)«.

Frederiksborg Amts historiske Samfund tager med glæde mod indbydelsen til samarbejde og ønsker samtidig arkivsammenslutningen lykke til at gennem-

føre et arbejde, der kan være til gavn for den lokalhistoriske forskning – hvad enten denne er dybtgående og resulterer i udgivelsen af større værker, eller det blot er en interesse eller nysgerrighed for at vide, hvordan et bestemt hus så ud for 25 eller 50 år siden.

Vort ældste lokalarkiv i Frederiksborg amt er byarkivet i Helsingør, og det fremgår tydeligt af vort årsskrift, at samlingerne i byarkivet har haft meget stor betydning for årbogen »Fra Frederiksborg Amt«. Vi ønsker, at arbejdet i arkiverne i andre egne af amtet vil give sig udslag i mange gode bidrag til vor årbog.

Vi kan glæde os til i løbet af nogle få år at få en oversigt over litteraturen om Frederiksborg amt og om de enkelte byer og sogne i amtet. Et udvalg har gennem en årrække arbejdet på planlægningen af udgivelsen af amtsbibliografier, og i efteråret har Frederiksborg amtsråd bevilget 120.000 kr. over en treårig periode til udarbejdelse af bibliografien for Frederiksborg amt. Selve arbejdet foregår på Centralbiblioteket i Helsingør. Vor senest udgivne amtsbibliografi er fra 1946 – »Frederiksborg Amt i Litteraturen«, udarbejdet af Anders Uhrskov.

Det er i år 70 år siden Frederiksborg Amts historiske Samfund begyndte sin virksomhed. Gennem en lang række afhandlinger og artikler har vor årbog kastet lys over lokalhistorien i amtet, og årbogen må betegnes som en af de væsentligste trykte kilder til amtets historie.

– – –

Hvad der endnu kan fås til købs af ældre årgange af »Fra Frederiksborg Amt« og de øvrige skrifter, der er udgivet af Frederiksborg Amts historiske Samfund, kan man finde en oversigt over på side 14 i den røde »Bogkatalog 1976, udgivet af Dansk historisk Fællesforening«, som medlemmerne har fået sendt sammen med årbogen.

I kataloget finder man også mange andre gode tilbud på historisk litteratur til favørpriser, og det anbefales medlemmerne at studere kataloget grundigt og afgive bestilling snarest.

Til medlemmer, der er interesseret i at følge med i, hvad der udkommer af historisk litteratur, kan det anbefales at abonnere på: »Fortid og nutid«, der udgives af Dansk historisk Fællesforening i to hefter årligt til en favørpris for medlemmer af historiske foreninger på 49 kr. – normalpris 73,50 – pr. årgang. Bestilling hos Dansk historisk Fællesforening, postbox 213, 4000 Roskilde. Skriftet indeholder også længere afhandlinger,
eller/og på »Lokalhistorisk Journal«, der udgives af Sammenslutningen af lokalhistoriske arkiver og foreninger i fællesskab. Journalen udkommer i 4 hefter à 24 sider årligt. Prisen pr. årgang er 30 kr. og bladet kan bestilles hos Finn Degn, Balslev gamle Skole, 5592 Ejby. Korte artikler samt meddelelser af interesse for lokalarkiver og lokalhistoriske foreninger.

Til slut skal der rettes en tak til kulturministeriet, Frederiksborg amtsråd,

14 af amtets 19 kommuner, Carl Julius Petersens Hjælpefond, Det Classenske Fideikommis, for tilskud til udgivelse af »Fra Frederiksborg Amt«.

Også medlemmerne skal have tak for abonnement på årbogen, og fordi de møder flittigt op til de ture, der arrangeres til historiske steder i amtet.

Endelig en tak til pressen for velvillig omtale.

2b. Beretning fra skriftudvalget ved H. Ring.

Årbogens udgivelse er Samfundets vigtigste opgave. I vore loves § 2 siges, at dens historiske emner skal behandles på en let læselig måde, hvilket også er vigtigt at stræbe efter, men ikke altid lige let at opfylde.

Årbog 1975, der desværre først udkom et stykke ind i 1976, er skrevet af 4 ganske unge historikere, der behandler 4 vidt forskellige emner spændende fra kobberstikkeren Johan Gottfried Winckler i Frederiksværk i 1700-tallet til hyggelige historiske strejftog i et gammelt hus på Lappen i Helsingør i forrige og dette århundrede – emner, som forhåbentlig har tiltalt vore medlemmer.

Næste årbog – 1976 – er alt i arbejde hos bogtrykkeren og bliver efter planen færdig og klar til udsendelse i begyndelsen af december d. å. Den handler kun om ét emne, nemlig Helsingørs rådhus. Helsingør har jo i juni i år fejret 550-års jubilæum, så bestyrelsen har ment, at Samfundet på den måde kunne bringe en hilsen til den by, hvor det blev stiftet for 70 år siden. Bogen vil blive rigt illustreret. Vi håber med denne årbog for 1976 at indhente os selv, således at årets årbog fremover vil udkomme i det år, hvis årstal den bærer.

Men vi er også i gang med 1977-årbogen. Den skal bringe flere af de bidrag, vi fik ind efter vor opfordring til ældre i amtet om at fortælle træk fra deres liv og oplevelser. Der indkom 60 større og mindre beretninger. Nogle er af et sådant omfang og indhold, at de senere vil fremkomme som egentlige artikler i årbøgerne. Men de første vil vi altså bringe i 1977, og det vil uden tvivl blive en årbog, der vil vække interesse. Vi stræber efter at illustrere beretningerne med gamle billeder og tegninger.

Vi takker alle de mange bidragydere, fordi de har beriget os og eftertiden med godt stof fra en svunden tid. Takken gælder alle, også dem, hvis beretninger vi måtte returnere, fordi emnerne ikke var fra Frederiksborg amt. Vi takker også pressen, idet alle dagblade og ugeaviser i amtet har bragt udførlig omtale af sagen og derved skaffet os i kontakt med de mange forfattere.

De 17 bidrag, der blev præmieret, er leveret af følgende, hvoraf de første syv fik 500 kr. hver, de følgende hver 250 kr.

Smedemester Chr. Hansen, Langstrupvej 17, Fredensborg
Chauffør Karl Nielsen, Bøssemagergade 44, Hellebæk
Maskinarbejder Orla Boye Nielsen, Kampergade 7, Helsingør
Fhv. lærer Karl Rønne, Søvænget 9, Hornbæk

Afdøde vognmand Hans Jørgen Petersen v/ fru Ingeborg Petersen, Ørebakken 1, Helsingør
Fhv. gårdejer Laurits Jørgensen, Salsmosevej 8, Stenløse
Smedemester O. M. Olsen, Farumvej 125, Ganløse
Fru Marie Hansen, Strøbjergvej 8, Sigerslevøster
Fru Elvira Jørgensen, Folehaven 3, Helsingør
Typograf J. Anker Jørgensen, Frederiksværksgade 7a, Hillerød
Maskinarbejder Oluf Lindberg, Antonievej 3, Snekkersten
Fru Ebba Nielsen, Horsemosevej 8, Allerød
Hr. Jørgen Nielsen, Carlsbergvej 5, Stenløse
Fru Marie Olsen, Orebjergvej 6, Landerslev
Hr. Knud Schwalbe, Kejserensvej 7, Fredensborg
Organist Enoch Chr. Spangbo, Ribevej 3, Helsingør
Hr. Svend Wandall, Rosenvænget 25, Fredensborg.

Desværre havde vi ikke mulighed for at præmiere flere, selv om der også blandt de øvrige bidrag er interessante skildringer, som vi vil offentliggøre.

Vi har ikke stofmangel til de nærmeste årbøger, for ud over mindestoffet har vi mulighed for to hele årbøger, hvoraf den ene bliver Hornbæks historie, den anden Snekkerstens historie. Desuden har vi nogle mindre artikler liggende. Så skriftudvalget ser fortrøstningsfuldt fremtiden i møde, i hvert fald rent stofmæssigt. Vi håber, at vore medlemmer er nogenlunde tilfredse med arbejdet.

2c. Beretning fra turudvalget ved J. Rosenkilde

Foreningens forårsudflugt gik til Horns Herred. Vejret var godt og deltagerantallet omkring 125. Allerede klokken 11 ankom vi til Selsø, hvor forfatteren Bernhard Lindner viste os rundt på det gamle slot og forklarede os om restaureringen. Næste punkt var et besøg i Skibby kirke, som provst K. Tofte fortalte os om. Derpå havde vi frokostpause på Skibby kro.

Senere kørte deltagerne til Egholm, hvor vi også blev vist rundt.

Efterårsturen var et besøg på Frederiksborg slot, hvor museumsdirektør Jørgen Paulsen og hans medarbejdere på udmærket måde orienterede os; vi så enkelte lokaliteter, hvor gæster normalt ikke kommer. Efter en kaffepause holdtes der generalforsamling i foredragssalen.

Deltagerantallet var ca. 120.

Beretningerne blev godkendt uden bemærkninger.

3. Regnskabet

Driftsregnskab:

INDTÆGTER:

	1/4 1975–31/3 1976		1/4 1974–31/3 1975	
Tilskud:				
Kulturministeriet	2.900,00		2.100,00	
Amt og kommuner	8.450,00		4.300,00	
Sparekasser	3.800,00		3.100,00	
C. Jul. Petersens hjælpefond	4.000,00	19.150,00	4.000,00	13.500,00
Ekstraordinært tilskud				25.000,00
Medlemskontingent:				
Indgået	11.895,00		21.927,00	
Tilgode	13.887,00	25.782,00	1.272,00	23.199,00
Salg af årbøger		6.934,00		4.958,00
Renteindtægter		3.383,44		4.820,32
Dansk Historisk Billedbog		0,00		937,50
Underskud		0,00		303,05
		55.249,44		72.717,87

UDGIFTER:

Årbogen: honorarer	3.760,00		4.000,00	
trykningsudgifter	27.108,35		56.019,40	
forsendelsesudgifter	6.435,38	37.303,73	5.557,55	65.576,95
Møder og foredrag		3.409,50		3.147,70
Kontorholdsudgifter		1.892,40		2.355,80
Kontingenter		928,00		751,00
Andre udgifter		3.474,38		886,42
Overskud		8.241,43		0,00
		55.249,44		72.717,87

Status:

AKTIVER:	31/3 1976		31/3 1975	
Indestående:				
på sparekassebog	52.059,51		23.351,66	
på checkkonto	2.141,96		1.348,36	
på postgirokonto	941,43	55.142,90	14.009,35	38.709,37
Tilgodehavende:				
kontingent		24.150,00	10.263,00	
merværdiafgift			1.056,00	11.319,00
		79.292,90		50.028,37

PASSIVER:				
Skyldige beløb:				
vedrørende årbog	25.529,98			5.000,00
vedrørende merværdiafgift ..	157,00			
anden gæld	1.006,72	26.693,70		
Hensættelse til udgifter vedrørende:				
Indsamling og præmiering af kulturhistoriske erindringer	10.000,00			
÷ udgifter i årets løb	÷ 670,60	9.329,40		10.000,00
Formue:				
årets begyndelse	35.028,37		35.331,42	
driftsresultat	+ 8.241,43		÷ 303,05	
Formue:				
årets slutning		43.269,80		35.028,37
		79.292,90		50.028,37

Helsingør, den 25. juni 1976.

O. Blinkenberg Nielsen.

Foranstående regnskab har vi gennemgået og fundet i overensstemmelse med bogføringen. Beholdningernes tilstedeværelse har vi konstateret.

Helsingør, den 10. september 1976.

Asger Schmelling *S. Riis-Vestergaard.*

Regnskabet blev godkendt uden bemærkninger.

4. Medlemskontingentet

Med det gode regnskabsresultat som baggrund foreslog bestyrelsen samme medlemskontingent for årbog 1976 som for årbog 1975, nemlig 35 kr. inklusive forsendelsesomkostninger – godkendt af forsamlingen.

5. Valg til bestyrelsen

Samtlige bestyrelsesmedlemmer genvalgtes.

6. Som revisorer genvalgtes arkitekt A. Schmelling, Humlebæk, og sparekassedirektør S. Riis-Vestergaard, Helsingør.

Da der ikke var indkommet forslag fra medlemmerne, og der ikke fremkom bemærkninger under »Eventuelt«, kunne generalforsamlingen afsluttes med en tak fra dirigenten til forsamlingen og en tak fra formanden til dirigenten.

Bestyrelsen

Formand: Lektor P. Chr. Nielsen, Folehavevej 21, 2970 Hørsholm, telf. (02) 86 10 49.
Sekretær: Landsretssagfører Aase Gedde, Hostrupsvej 9, 3400 Hillerød, telf. (03) 26 27 63.
Kasserer: Sparekassedirektør O. Blinkenberg Nielsen, Kastanievej 14, 3000 Helsingør, telf. (03) 21 52 01.
Museumsdirektør dr. phil. Povl Eller, Frederiksborg Slot, 3400 Hillerød.
Provst K. Tofte, Skibby præstegård, Selsøvej, 4050 Skibby, telf. (03) 32 82 32.
Skriftudvalget: Museumsdirektør dr. phil. Henning Henningsen, Handels- og Søfartsmuseet, 3000 Helsingør, telf. (03) 21 06 85.
Lektor Ole Jellingsø, Ericavej 134, 2820 Gentofte, telf. (01) 67 13 97.
Lektor H. Ring, Toftemosevej 23, 3100 Hornbæk, telf. (03) 20 25 28.
Auditør, museumsleder Torben Topsøe-Jensen, Sophienbergvej 14, 2960 Rungsted K., telf. (02) 86 38 25.
Turudvalg: Overlærer J. Rosenkilde, Boserupvej 305, 3050 Humlebæk, telf. (03) 19 03 02.
Mag. art. C. C. Tscherning, Mariendalsvej 52 H, 2000 København F.
Forstkandidat H. C. Jarløv, Fuglsangsvej 44, 2830 Virum.
Indmeldelser sker til sekretæren.
Henvendelser vedrørende årbogen til H. Ring.
Henvendelser vedrørende køb af skrifter til Povl Eller.
Henvendelser vedrørende udflugter til J. Rosenkilde.
Andre henvendelser vedrørende historisk samfund til formanden.
Samfundets giro: Frederiksborg Amts historiske Samfund, 3000 Helsingør, giro nr. 1 06 32 78.

LOVE FOR FREDERIKSBORG AMTS HISTORISKE SAMFUND

Vedtaget på generalforsamlingerne 20. februar 1967 og 17. maj 1968

1. Samfundets formål er at vække og nære den historiske sans ved at fremdrage den stedlige historie og værne om de synlige fortidsminder, der findes i amtet.

2. Formålet søges hovedsagelig nået dels ved udgivelsen af en årbog eller andre bøger, hvori emner af den lokale historie behandles på en let læselig måde, dels ved at tilskynde til og mulig fremhjælpe udgivelsen af større bearbejdelser af historiske emner, der særlig vedrører amtet, samt ved afholdelse af møder og udflugter.

3. Medlemskontingentet fastsættes af generalforsamlingen. Medlemmerne modtager gratis samfundets årbog.

4. Samfundets bestyrelse består af mindst 7 medlemmer, der vælges af generalforsamlingen. Bestyrelsen konstituerer sig selv. Generalforsamlingen vælger tillige 2 revisorer.

5. Til varetagelse af stedlige opgaver kan bestyrelsen vælge et eller flere medlemmer, der er villige til at virke for samfundets interesser, til repræsentanter for dette.

6. På den årlige, ordinære generalforsamling aflægger bestyrelsen beretning og forelægger det reviderede regnskab til godkendelse. Regnskabsåret er fra 1. april til 31. marts.

7. Generalforsamling indkaldes ved meddelelser i dagbladene eller ved direkte indbydelse, der sker mindst 14 dage forud. Forslag, der ønskes behandlet på generalforsamlingen, indgives til bestyrelsen mindst 8 dage forinden.

8. En ekstraordinær generalforsamling kan indkaldes, når bestyrelsen finder, at der er grund dertil, og skal indkaldes, når mindst 25 medlemmer stiller skriftligt forlangende derom. Den afholdes efter bestyrelsens bestemmelse.

9. Beslutning om samfundets opløsning og om anvendelsen af samfundets midler kan træffes på en generalforsamling med to trediedeles majoritet, hvor mindst en trediedel af medlemmerne har givet møde.

10. Ændringer i lovene skal, for at være gyldige, vedtages på to generalforsamlinger, hvoraf den ene skal være ordinær.

IDERICH
DER·ANDER
DORCH·GOTTES
GNADE·3V·
·ANNO·1574